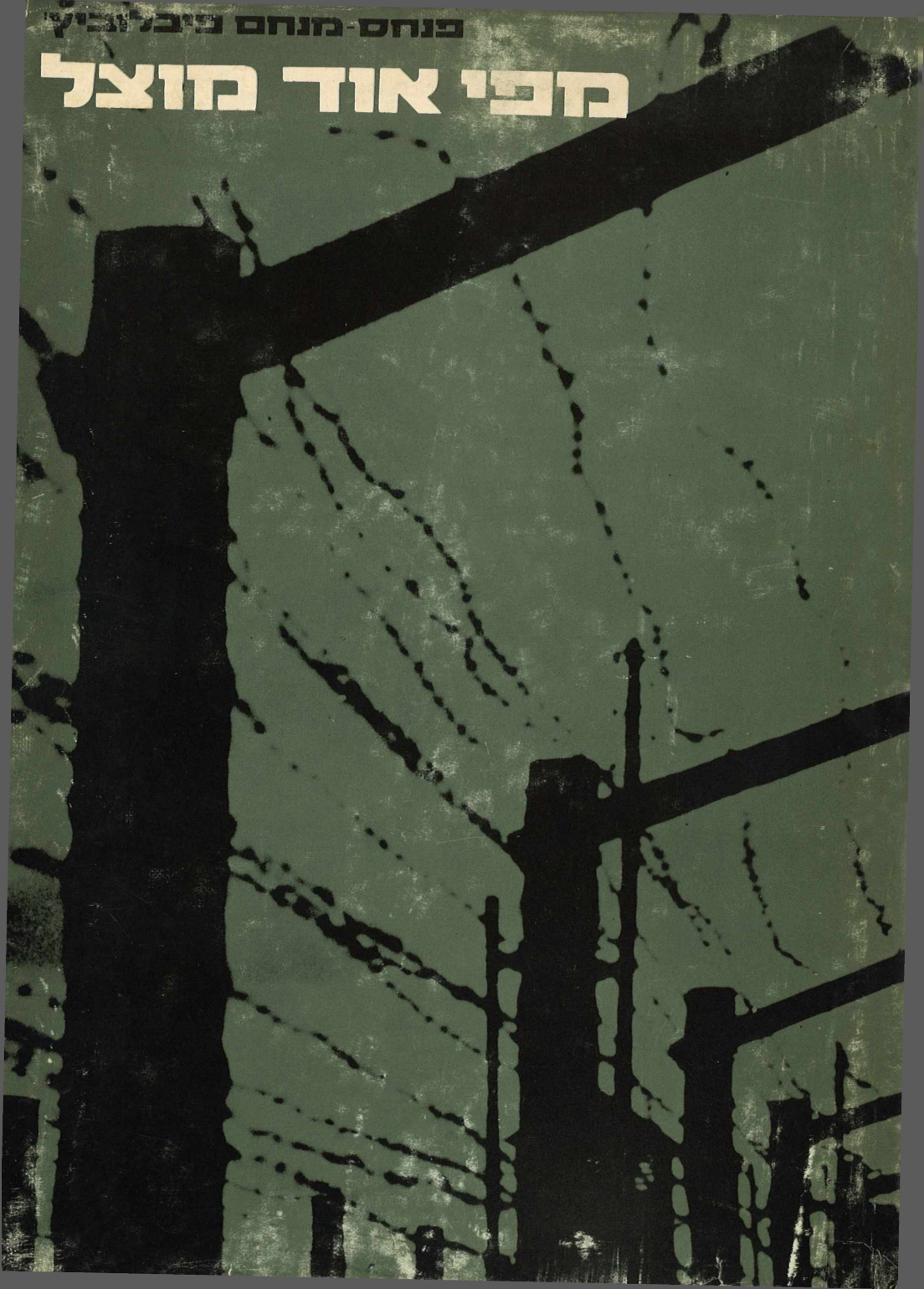
פנחס-מנחם פיבלביץ

מפי אוד מוצל

פנחס-מנחם פיבלוביץ

מפי אוד מוצל

פרקי זכרונות מן התופת הנאצי

תרגם מיידיש

ל. קונשטאט

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

חיפה, ישראל — שנת תש"ל — 1970

מהדורה שניה

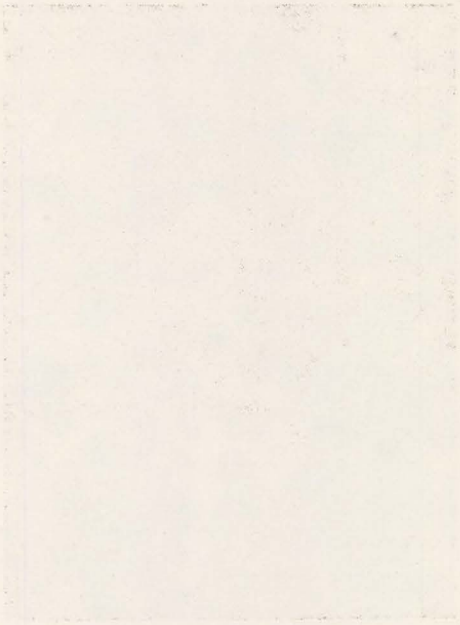
©
כל הזכויות שמורות
הוצאת המחבר, נוה־שאנן, נתיב־חן 10, חיפה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2023

נדפס בדפוס ספרוני־לפיד, חיפה
תש״ל — 1970

מפי אוד מוצל / פנחס מנחם פיבלוביץ

"אלה שזכו לחיות — מנציחים
את זכרם של אלה שניספו"

פליט-אלוף פ. שלוש

זכור ואל תשכח

שיכחה מצויה — היא אימרה נודעת ושימושה מרובה, אך דין להדגיש שהיא שימוש כפול־פנים, כי כשם שאותה אימרה משמשת הסבר למה שנשמט מאליו ושמיטתו לקות, כך היא משמשת אמתלה למה שנשמט בידים ושמיטתו חטא. וכבר ידעה התורה תכונת אדם זו וראתה להדגיש מצות זכרון וזכרו בכפל לשון: זכור ואל תשכח. והדגשה זו, הצריכה בכמה וכמה ציווים, ודאי שהיא צריכה לעניין הציווי לזכור ולא לשכוח את שעשה לנו עמה של גרמניה בבחרו, ברוב מכריע, אותו שחיק עצמות לשליט לו, שהוליך אותו בדרך הדמים, שבהם הטביע את מיליוני עמנו, שעונו עינויי תופת ונשרפו לאפר־מקלה, עד שנחרבו חיי ישראל על קהילותיהם מעל אדמת אירופה.

ומה נעלים, הציווי של זכור ואל תשכח מתעמם והולך, ועימומו הוא חטא כבד לעמנו וקלסה קשה לקדושינו. אומה שזכרונה מתרפה, אף חיותה מתרפית. רפיון זה של זכרוננו כמה וכמה גורמים לו, מהם גלויים ומהם סמויים, וחיזוקו היא מצוה שכל שעה שעתו. ואין לך כח העשוי לחזקו כעדותם של אלה, שהם בחינת מעט מהרבה, הלא הם אלה שהיו בתוך התופת ונתיסרו בכל יסוריה, ויד המקרה או הנס הצילתם, ואף שזכרון האימים והזוועה מחדש בהם את יסוריהם, אין הם מניחים לה לשיכחה שתשלוט בהם והם מתעוררים לספר את אשר עשה להם ובהם עמלק, דברים כהווייתם המאוימת, ובספרם הם פה למיליונים שהתיסרו כמותם ואינם.

הרבה ריתחת החיים עושה שאין אנו חשים במציאותם של אחינו, ניצולי השואה, היושבים בקרבנו, אבל מציאותם מציאות, ואפשר ימינו שווים, אך לילותינו אינם שווים. כי יומם כולנו נתונים איש איש לטרחו ומשאו, וכלל הטורח והמשא בנינה של מולדתנו, אך לילה — עולים לפניהם מראות החרדות, והם חוזרים וחיים את זוועתם וקמים עם בוקר להיות כמונו כולנו, ושוב אין אנו חשים בשוני שבינינו. והיא חלוקה מסוכנת ביותר, שכן זכרון השואה מצות העם כולו היא, וטובת העם נותנת שנקיים כולנו בחינת זכור ואל תשכח.

מבחינה זו מוסדי זכרון, ספרי זכרון הם כלי מחזיק ברכה לאומה

כולה, וראש להם דברי העדות של הניצולים, המספרים את אשר נעשה להם ובהם, שמתוך קורותיו של האחד אנו למדים קורותיה של רבבה, אף שכוח דמיונם של רחמנים, ביישנים וגומלי חסדים לא ידביק כוח המצאותיהם הסאדיסטיות של מעניהם וטובחיהם.

והיא הנותנת שנחזיק טובה לר׳ פנחס פייבלוביץ, שאימי השואה פרצו לתוך ימי־נעוריו וגרפו אותו ממערכת אימים למערכת אימים, והיה מן המעטים שניצלו, וזכה לבוא לארצנו ולהתערות בה ולשתול בה דור צאצאיו, אך לא נתן לו לגורלו, שהוא בנותן־בבואה לגורלם של רבבות, שישתקע וישתכח, אלא התעורר והעלה על הכתב קורותיו, דברים כהוויתם, שהקורא בהם אי אפשר שיפקיר עצמו לאותה מנוחה הנקנית בשיכחה, ואי אפשר שלא ימירנה בזכרון שאנו מחוייבים בו, שכן תודעתה של אומה — זכרונה.

דב סדן

ראש־חודש אדר תשכ״ט.

ש. שלום
ת.ד. 6095
חיפה

SHIN SHALOM
P.O.B. 6095
Halfa
Israel

ש. שלום

"שלום! שאלה זו שאלו בשלום תושבי ירושלים זה לזה בכל יום. אך לא תמיד ידעו לענות עליה בכנות. לפעמים היתה התשובה מלאה בכעס ובמרירות, לפעמים בדאגה ובחרדה: "מה יהיה?" — ורק לעתים נדירות היתה התשובה מלאה בשמחה ובתקוה.

"ירושלים של זהב" — שיר זה נכתב בשנת 1967 לאחר מלחמת ששת הימים, כאשר ירושלים שוחררה ואוחדה. השיר הפך מיד לשיר הלאומי של ישראל, ולשיר שמבטא את הרגשות העמוקים ביותר של העם כלפי עירו הבירה.

השיר מתחיל בתיאור ירושלים כפי שהיתה לפני המלחמה — עיר שבורה ומחולקת, עיר שבה הגבול עובר ברחובותיה ובלבותיהם של תושביה. המשורר מתאר את הבדידות של העיר, את החומות שהפרידו בין אחים, ואת הכאב של אלה שלא יכלו להגיע אל המקומות הקדושים להם.

אחר כך מגיע השינוי. המשורר מתאר את הרגע שבו נפלו החומות, את ההמון שנהר אל הכותל המערבי, ואת הדמעות של השמחה שזלגו על פני רבים. זהו רגע של גאולה, רגע שבו נראה כאילו התגשמו דברי הנביאים.

השיר מסתיים בתקוה. המשורר מבקש מירושלים שתהיה עיר של שלום, עיר שבה יחיו יחד יהודים וערבים, עיר שתהיה בית לכל העמים. זוהי תפילה שעדיין לא התגשמה במלואה, אך היא נשארת נר לרגלינו בדרכנו הארוכה והקשה.

תיקון טעות :

בעמ' מס' 79, בשורה השישית מלמעלה, מופיע השם יוסף רוזנזאפט בטעות.
צ"ל : חזן יוסף קלגסבלד.

עם הקריאה

"היינו לעג וקלס בגויים..."
"ובכל זאת שמך לא שכחנו...."

הספר שלפנינו מעביר לפני עינינו שני מומנטים העוברים כקו השני בכל ההיסטוריה שלנו מאז החורבן, והם:

א) היינו לעג וקלס בגויים;
ב) ובכל זאת שמך לא שכחנו.

חשיבותו של הספר המזעזע, המחריד והמרעיד את כל נימי נפשותינו, — בהנחילו לדורנו ולדורות הבאים את הנסיון שעמדנו בו גם בתקופת היטלר, שאף על פי שהיינו ללעג ולקלס הכרזנו על אפס וחמתם של הגויים כולם, גם באזני הגויים הטובים: "אני מאמין", ואף עמדנו בהכרזתנו "ושמך לא שכחנו".

הספר הוא בבחינת דור לדור יביע אומר את אשר עבר עלינו, ולילה לילה (גם אפילת הלילה התהומית של תקופת היטלר) יחוה דעת, כי לא לנצח ישכחנו אלקי אבותינו, ודווקא בדור שהתהום פתחה את פיה לבלוע ששה מליון יהודים, זיכה אותנו הכל יכול בתחיית האומה וממלכתיותה בארץ־ישראל למען חזק ידים רפות וברכים כושלות.

מתהומות החורבנות, האינקויזיציות והפרעות בישראל שאבה אומתנו כוח לעמוד מול כל הקמים עליה והתאזרה ברוח נחושה של רצון ואמונה כי:

"לא אמות כי אחיה ואספר מעשה יה".
אמנם "יסור יסרני יה" אבל "ולמות לא נתננו".
"כי עמנו אל".

ש. ז. שרגאי

ירושלים המשוחררת
כסלו תשכ"ט

זכור...
זכור אשר עולל לך עמלק הנתעב—
היטלר ועושי דברו, שם רשעים ירקב,
בשנות הזעם והרצח!
אל שכוח,
אל סלוח
את שואת עמנו לנצח!

לזכר הנאהבים והנעימים:

אבי: ר' שלמה־יהודה בן יעקב־אבנר, הי"ד;

אמי: אסתר בת דוד־גירשט הי"ד;

אחי: דוד, קלמן, הי"ד;

אחיותי: צפורה, שושנה, גולדה, מלכה, אלקה, הי"ד;

חותני: ר' אהרן בן שמואל־אייזיק קליין, הי"ד;

חותנתי: מאטל בת יצחק, הי"ד;

גיסי: אברהם־משה קליין, הי"ד;

בני עירי, אנשי הקהלה הקדושה זעלוב (פולין), הי"ד;

חברי לפורענות במחנות הכליון, הי"ד;

לכולם אשר נספו על קידוש השם והאומה בתקופת השואה

מוקדש ספר זה בחרדת־קודש,

נר נשמה לנפשותיהם הזכות והטהורות.

פתח דבר

עשרים וארבע שנה שקעו כיום בנבכי הנצח מאז שוך מבול הדם והאש, — בלשון נקיה "מלחמת העולם השניה", — תקופה איומה שלא היה כמותה בתולדותיו גדושות היגונים של עם ישראל. אני הגבר חזיתי מבשרי את מוראותיהן של גזירות היטלר ימ"ש ועברתי שבעת מדורי גיהינום בהם הכריתו המפלצות המנואצות ללא-רחם ריבי-רבבות יהודים, נער וזקן, טף ונשים, וקיעקעו עד היסוד מאות קהלות קדושות מכל רחבי אירופה.

במשך הזמן שנקף למן השואה לא עמד בי כח לרשום עלי ספר אפילו שמינית שבשמינית של הפגעים והפורענויות אשר פקדו אותי בימי זעם ועברה. שני גורמים עצרו בעדי מגעת בעטי עד הנה:

א) חורבנה של יהדות אירופה הנו איום ומסמר-שער עד כדי כך, שאין ידו של בשר-ודם משגת לתאר את הקורות ולהמחישן כראוי למי שלא נתנסה בהן. כל העומד להסיח על השואה עלול לגמד את ממדיו הרחבים מני ים של שבר עמנו, למעט את דמותה של המציאות התופתית. סבורני, שגם משורר או סופר נחון בגאוניות שאין למעלה הימנה לא ישכיל לבטא את המלים הבוטות, אשר ישקפו בצורה הולמת את תהום הבלהות בו פירפרו מיליוני קדושים, וידו תקצר מלמסור מושג מוחשי על נחשולי הזוועות הגולשות מעבר לכל דמיון חולני ומטורף. קולו הקורע שחקים של המספר "ששת מיליונים" דיו להתריע על אשר עוללו הזדים הטמאים לעם ישראל בשנות הזעם 1945 — 1939, ושבע הספרות הללו כוחן יפה לאין ערוך מקינותיהם הנמלצות ביותר של גדולי העט והמכחול.

ב) עד כה נבצר ממני להתגבר על רגשותי הסואנות כל אימת שעלה בדעתי לדלות מתהום הנשייה את חזיונות האימים של הימים הנוראים ההם. חשתי כמי שמחטט במחט לוהטת בפצעיו הדואבים גדושי-המוגלה. ברם, עם חלוף השנים ואחרי לבטים קשים ונפתולי-נפש נתברר לי, שכל אוד מוצל מאש חייב לספר את קורותיו כמיטב יכולתו וללא שמץ של יומרה, על מנת לתרום שבב צנוע למשואת-הזכרון אשר לשונות להבותיה מגלמות את ארבע האותיות ז-כ-ו-ר — אצבעות ענק יוקדות המשוועות לשחקים זעקת התרעה והתראה לדורות. יתכן — לעתים גם הלא-יאומן קורם עור וגידין — שעולמנו הצבוע, הקהה והקשוח יתעורר בסופו של דבר מתרדמתו וילמד לקח מפרקי השואה.

במוחי החלה מנקרת ההכרה, שעצם קיומו של עמנו מחייב הן לזכור את האסון ללא-תקדים על כל פרטי-פרטיו, והן להוריש לדורות הבאים עדויות

מהימנות על אשר קרה ליהדות אירופה בעידן הטבח והאבדון. הגעתי למסקנה, שחוב קודש רובץ על כל שרידי השואה להוקיע לעמוד הקלון את צביעותן של האומות "הנאורות", כביכול נושאות דגל התרבות והקידמה, שעמדו על דם קדושינו בידים חבוקות והחרישו באולת-יד מול טבח ריבי-הרבבות לאורך של שש שנים רצופות. כבר אמרו חז"ל: שתיקה כהודאה דמיא. אומות העולם ענו אמן בשתיקתן על חורבן יהדות אירופה, ורבים שבעו נחת במעמקי לבותיהם, שמלאכתם נעשית בידי האשמדאי הארור היטלר ימ"ש האומר לטהר את כדור הארץ מן המזיקים הטפילים אשר בשם יהודים יכונו.

עלים צנועים אלה יעדם לשקף על קצה המזלג את פרשת עינויו של יחיד, במסגרת צרות הרבים. מבין השורות מבצבץ לא סבלי אני בלבד, אלא גם התלאות שפקדו רבבות אחי לצרה מפולין וממדינות אחרות במחנות הכליון בהם נתייסרתי. אותה הסיסמה של הצורר העתיק "להשמיד, להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, טף ונשים" היתה חרותה בכל אתר ואתר על דגלם של צאצאיו הטבטוניים של המן הקדמון, וה"פתרון הסופי" לבש אותה צורה בפולין ובגרמניה, ביוון וברומניה, וכו', ולו בשינוי אדרת.

אומנם, ברצוני לתאר במו עטי הדל את מעללי התועבה של הנאצים המשוקצים ועושי דברם כפי שנגלו נגד עיני, אך בראש וראשונה שמתי לי למטרה להחדיר מתוך כך לרמ"ח איבריו ושס"ה גידיו של הקורא את הצו הקורע שחקים: זכור! עשיתי כמיטב יכלתי לשקף בראשי פרקים את רחשי לבי הפוערים ואת יאושם השחור מני שחור של הקרבנות מול התהום הפעורה אשר פצתה פיה לבולעם חיים. תהום זו כרוה כל עמי תבל הצבועים, אשר לא נקפו אצבע כאשר קלגסי הסטרא-אחרא הטבטונית רמסו במגפיהם רבבות בני עמנו כרמוס רמשים מאוסים ומזיקים. חרפת-עולם זו תרבץ לפתח האנושות "המתקדמת" לעדי עד, לדראון נצחים.

אחים ואחיות, בכל מקומות מושבותיכם!

עם קריאת פרקי הקינות השטוחים בעלים הללו שוו לנגד עיניכם, שאמת מרה כלענה נוטפת מעטי, ללא שמץ של הפרזה — תאור מעללים אשר קרו ויאתיו, פורענויות ופגעים שנתנסו בהם נאהבינו ונעימינו אשר נספו על קידוש השם והעם.

אם יזכו זכרונותי לחשל במידת-מה בלבו של הקורא את תחושת ה"זכור!" החוצב להבות, — לא עמלתי לשוא.

פנחס־מנחם פייבלוביץ'

ברקי החורבן באופק

בפתח פנקס זכרונות מתקופת השואה מתבקשת השאלה הנוקבת: מתי החל בעצם חורבנה של יהדות פולין בת שלש מאות רבבות נפשות, קיבוץ עתיק-יומין אשר תקע יתד באדמת המדינה לפני כאלף שנה בסימן צירוף המלים "פה-לין"? ברם, במקרים של שואות איומות החורצות גורלן של אומות שלמות לשבט נבצר לבחור מבחינה היסטורית ביום מסויים ולהוקיעו כראשיתה של האחרית המרה. אובדן-עם דרכו למשמש ולבוא בתהליכים אטיים, טפה אחרי טפה. באופק מבצבצים עננים שחורים מבשרי-רעות זמן רב בטרם יבזיק הברק הקטלני העושה שמות בארץ. יום האבל תשעה-באב אינו אלא סמלם המקובל של שני החורבנות, אולם איננו ראשיתן של שתי השואות אשר פקדו את עמנו בימות קדם. בטרם בואו ניסרה בחלל לאורך של עשרות שנים המייתם העמומה של הרעמים המבעיתים, אשר בישרו את קרוב הנחשול האימתני הרה-האבדון הלאומי.

אי-לזאת נשגה חמורות אם נצביע על דפו השחור של הלוח עליו מתנוסס התאריך הגורלי "1 לספטמבר 1939" ונכריז: הנהו היום בו החל הנגף! אכן, ביום המר והנמהר ההוא נפתחו ארובות התופת, כי אז פלשו חיות-הטרף הטבטוניות בפקודתו של שר-הגיהינום היטלר ימ"ש מעבר לגבולות פולין, הציפו את תחומיה במבול של אש ודם, הרימו את המסך מעל לבימת מחול-השדים שנסתיים בטבח שלשת מיליוני היהודים שישבו על אדמתה. לאמיתו של דבר הוכן בהדרגה שיטתית ושטנית חומר הנפץ והושם במכונת התופת שנים על שנים בטרם פרוץ המלחמה.

אכן, מידתו של המישגה הכרונולוגי יקטן אם נקבע, שביום מסויים פתחו הזדים הנאציים בהשחזת הגרזן אשר הונף בבוא העת על קדקדיהם של יהודי אירופה. באותו יום איד וצלמות, השלשים ביאנואר 1933, תפס האשמדאי הטמא היטלר ימ"ש את רסן השלטון בגרמניה וניגש במלוא התנופה להפיק את מזימתו הנפשעת, כפי שהיתווה אותה משכבר בכתב השיקוצים הארסי "מיין קאמף" ("מאבקי"). בקונטרס-בלע זה מפעפע בכל שורה טירוף-הגדלות הטבטוני, המתבטא במשנת "גזע האדונים" ומייחס לגרמנים, בני "הגזע העליון", את הייעוד ההיסטורי לשעבד את כל עמי-תבל למרותם ולרמוס במגפיהם עד מוות את בני "הגזעים הנחותים", בראש וראשונה את היהודים.

המפלצת הנאצית אמרה לנעוץ את צפורניה הרוצחניות בראשונה בלבו של היהודי, ולהמשיך אחר-כך בהצמתת העמים הסלאביים, לרבות את הפולנים

"האצילים" אשר — לפי "מיין קאמף" — חייבים בני "הגזע העליוני" לנשלם מעל אדמתם ולגרשם לארץ-גזרה בערבות אסיה. מרורת הפתנים של משנת-התעתועים הושקעה ונקלטה בפולין באדמה פוריה, באדמה ספוגה מימות-קדם שנאת-ישראל חייתית ונחלי דם יהודי, ונשאה פרי באושים.

אלמלי נשתמר קורטוב של שכל-ישר בקדקדיהם הנבובים של מנהיגי פולין דאז, היו מתלכדים עם האוכלוסיה היהודית בחזית מאוחדת, כד לעמוד שכם אל שכם בפרץ ולקדם בעוד מועד את הרעה הנשקפת לכל תושבי פולין ללא יוצא מן הכלל. ברם, הסנוורים שהוכו בהם מאז ומתמיד אלה האוחזים בהגה במדינת פולין (ההיסטוריה מעידה על כך בשפע רב), פקדו את שליטיה ועסקניה גם בשנות השלושים של מאתנו, בעמוד המדינה פנים אל פנים מול אויבה-בנפש מספר אחד — הנורא במשמידי העמים מיום היות גוי על הארץ.

אדרבה, עם עלותו של המשחית היטלר על כס השלטון הוצפה פולין נחשול של גיל והתרוממות הנפש, ואזרחיה הנוצריים נחפזו להטות שכם עם האזרחים ממוצא גרמני "פולדקסדויטשה" ולשתף עמהם פעולה, על מנת לרדוף בצוותא עד חרמה את היהודים בני "הגזע הנחות" כדתו של ה"פירר". מדינאים ודיפלומאטים, עסקנים ופקידים, משכילים ואנשי כמורה, מדענים ואנשי-עט, עתונאים ואנשי-צבא, סוחרים ובעלי-מלאכה, פועלים ויושבי-קרנות, — רובם ככולם טחו עיניהם מראות את תעלוליו הנפשעים של הזד האכזרי היטלר ימ"ש, אשר לא חדל מלבלוע ארצות זרות ללא בושה וחמלה ונופף בחרבו הקשה מעל לראשו של הנשר הפולני.

שוב נתאמתה אימרת חז"ל: "רשעים אפילו על פתחה של גיהינם אינם חוזרים בתשובה". על סף אסונה הלאומי של צ'כוסלובקיה, כאשר הצפע הנאצי חרץ כבר את לשונו הארסית לעבר העם הפולני ונשימתו המצחינה שמה מחנק ברחבי המדינה, חוברו יחדיו שליטי פולין ואנשי-העט שלה עם כנופיות ה"פולקסדויטשה" וביימו בצוותא הפגנות פרועות נגד אחיהם הסלאבים המתחצפים להמרות את רצונו של ה"פירר"-המשחית ולבלום את הסתערותה של המשנה הנאצית הגואלת. העתונות הפולנית המטירה בימים ההם מבול של אש וגפרית על הצ'כים "המיוהדים" המעכבים את הגאולה החומה, ובה בשעה הסיתה בשצף-קצף לעשות שפטים ביהודים האשמים בכל הפורענויות המתרחשות בעולם.

מאז השתולל שלטון-האימים בגרמניה הרקיעה שחקים בפולין האנטישמיות החייתית בלהט שלא היה כמותו מימות עולם. הממשלה קיעקעה את אשיותיו הכלכליות של הסוחר היהודי ושל בעל-המלאכה היהודי, בהטילה עליהם מסים כבדים מנשוא. השלטונות שללו מן הנוער היהודי את הזכות ללמוד בבתי-ספר גבוהים וטרקו בפניו את שערי האוניברסיטאות בסימן של "נומרוס נולוס";

יהודים הועפו מרכבות דוהרות, זקנים ופאות נמרטו בריש גלי, מבול של גזרות קשות ניתך השכם והערב על הקיבוץ היהודי.

בהתפתל הנשר הפולני בפירכוסי-גסיסה, קרוב ליציאת נשמתו, לא גילה ה"סיים" (בית הנבחרים) בעיות יותר חשובות לטפל בהן בשעת-חרום זו מאשר חקיקת איסור השחיטה כדת משה והטלת חובה על התושבים היהודיים לקלף בדחיפות את הטיח מעל גבי חזיתות בתיהם ולטייחן מחדש בהתאם לאופנה האחרונה...

אווירה של שנאת-ישראל תהומית אפפה מזמן את הריכוז היהודי בפולין וקיומו היה תלוי בלאו הכי על בלימה כאשר הרעימו ההתנפצויות הראשונות באותו יום ששי ארור — ה-1 לספטמבר 1939. קלגסיו הפרועים של רב-הטבחים היטלר ימ"ש התפרצו אז בחימה שפוכה כזאבי-ערבות אל המדינה, טורי "פאנצר" ולהקות "שטוקה" זרעו הרס ואבדון בכל עבר ופינה, נשרה הגאה של פולין התפלש בעפר משוסף ושסוע — ובכל זאת הרימה ראש ביתר שאת האנטישמיות החייתית של הפולנים בבוא צר ואויב בשעריהם. מובסים ומתבוססים בדמם לקקו הפולנים "האצילים" בהכנעה את מגפיו של כובש ארצם וסייעו לו מתוך התלהבות ומסירות להכחיד ולרדוף את התושבים היהודיים עד חרמה ולהחריב את מאות קהלות הקודש על אדמת המדינה הלכודה.

לרוע-מזלי שהיתי עם פרוץ המלחמה בבירת הארץ, וארשה, כשבקעו בחללה לראשונה צפירות האזעקה המקפיאות. מפציצי האויב המטירו ללא הרף פגזים ופצצות-תבערה על הכרך השוקק אדם, "תשורותיו" של ה"פירר" התנפצו ברעם אדירים מחריש-אזניים, דלקות התלקחו בכל רחוב וסימטה, אנשים נשים וטף נקצרו כעשב-השדה וגופותיהם המרוטשות נערמו בכבישים, על המדרכות, בחצרות ובבתים. תושבי הכרך העצום מוכי-טירוף ואחוזי פלצות התרוצצו כארנבות רדופות כלבי-צייד ונסו מנוסת חרב עם צרורות עלובים על כתפיהם, מבלי לדעת לאן יפנו במצוקתם. בולמוס הבריחה אחז בכל דרי הכרך הנצור ללא הבדל דת ולאום, מפני שהפגזים לא הבחינו בין פולני ליהודי ולא שמו לב לתורת הגזעים של שולחיהם. הכבישים היו צפופים פליטים, פולנים ויהודים גם יחד, אנדרלמוסיה מטורפת של אוכלוסיה אובדת-עצות. גם באותם הימים האיומים, כשחרב חדה היתה מונחת על צווארן של כל הבריות, נעצו הפולנים הנמלטים על נפשם מבטי שנאה תהומית בחבריהם-לצרה, הפליטים היהודיים, ומפיותיהם המעוותים מפחד תכפו קריאות בוז ואיום: "רק אתם, הז'ידים הארורים, אשמים באסון אשר פקד את פולין, ובעטייכם פרצה המלחמה. הנה הקיץ קצכם, ותבואו על עונשכם חראוי".

כעד ראייה וחדור אחריות מלאה לדברי ברצוני לציין ולהדגיש, שהעם,

הפולני רובו ככולו — מלבד יוצאי דופן אשר נער יספרם — הזדהה ללא הסתייגות עם מעשי הזוועות של הכובש הנאצי ברחוב היהודי ועם הטבח המתוכנן של האוכלוסיה היהודית; ולא עוד, אלא שהפולנים "האצילים" נתנו ידם מתוך התלהבות זדונית להשמדת שכניהם היהודיים בהמוניהם ועזרו כמיטב יכלתם לתלייניים הגרמניים להפיק את זממם המשוקץ. לולא הסיוע הנלהב מצד הפולנים לא היו מספיקים הזדים המנואצים לבצע את ה"פתרון הסופי" במלואו מאה אחוז. חובה קדושה רובצת איפוא על כל האודים המוצלים מאש הכבשנים להטיח עובדה מבעיתה זו השכם והערב באזני כל יושבי תבל ולשים לאל את השקר הנתעב היוצא מפיותיהם הטמאים של מנהיגי פולין בת-דורנו (גומולקה, מוצ'אר וכל כת דילהון) כאלו העם הפולני היה טלית שכולה תכלת ועמד בעת צרה לימינם של היהודים הנרדפים על נפשם. לדברי הסלפנים הנבזים הללו יש לזקוף לזכותם של הפולנים הצדיקים את הנס, שהמרצחים הנאצים השמידו את יהדות פולין בשעור של מאה אחוז "בלבד" ולא של מאה ואחת....

ובכן, ככה זה התחיל, וזאת ראשיתו של החורבן השלישי שנים על שנים בטרם הבזיקו מפציצי "שטוקה" בשמי פולין ופתחו לרווחה את שערי התופת. דפי זכרונותי יספרו אפס קצהו של ההמשך האיום, בסימן של "לא יאומן כי יסופר".

היה היה בית-אבא....

עריסתי עמדה בעיירה זעלוב (פולין), בה ראיתי אור-עולם בשנת 1923. אבי, ר' שלמה-יהודה הי"ד, וסבי, ר' יעקב אבנר ז"ל, נמנו עם חסידי גור הידועים לשם. אמי, אסתר הי"ד, ילידית העיר פאביאניץ, היתה בתו של ר' דוד-בינם גירשט, אחד ממקורביו של הרבי הזקן מקוצק זצ"ל.

בית-אבא כלל י"א נפשות: הורי, ארבעת אחי וחמש אחיותי. אבא עסק בסחר עצים ואריגים והתפרנס בכבוד. בהיותי בן שלש הוליכני אבא אל החדר ללמוד את האלף-בית. בגיל חמש התחלתי ללמוד חומש, ובגיל שבע נפתחו לפני שערי הגמרא. עוד שמור בזכרוני אותו ערב, בו חזרתי בפעם הראשונה מן החדר אחרי יום לימודים מייגע, ופנסי בידי להאיר לי את הדרך. הילד ופנסו סימלו את הצמד-חמד אורייתא וישראל — המאור שבתורה בת לוויתו של היהודי הנרשא את לפידה בחרוף נפש בכל אורחותיו עלי-אדמות.

אווירה ספוגה יראת-שמים ויראת-חטא שררה בביתנו. בבוא יום השבת פשטו אורה ושמחה בכל עבר ופנה. ערב-שבת נתלווינו אל אבא בדרכו אל ה"שטיבל" של חסידי גור. בשובנו מבית התפילה קידמו את פנינו בברכת "שבת-שלום" צוהלת אמא ואחיותי לבושות בגדים הדורים ופניהן קורנות משמחה. בשעה זו חשתי בעליל, שהשכינה שורה בין קורות ביתנו. אבא טייל הנה והנה בחדר מתוך דבקות עצומה, כשאצבעותיו משולבות באבנט ה"זשופיצה" העשויה משי, וסילסל תפילת "שלום-עליכם" בניגון המסורתי המלבב, ואלו אנו הזאטוטים נצטרפנו בקולותינו הדקיקים. משסיים את התפילה המשמשת מבוא לסעודת ליל-השבת, התיישב אבא לרגע-קט בכורסתו המרופדת, מזג כוס יין אדום בגביע-כסף עתיק, קם ממקומו ברטט וקידש על היין בנימה ערבה ובקול רם. כל בני המשפחה עמדו בדחילו מסביב לשלחן וענו במקהלה "ברוך הוא וברוך שמו — אמן".

מפת משי צחורה היתה פרושה על השולחן הערוך, ופמוטות-כסף תמירים התנוססו עליו לתפארת. נרות השבת רצדו בשובבנות, הפיצו אורה וגילה מקיר אל קיר, כאלו משתתפים בשמחת המשפחה לכבוד שבת-מלכתא. עם תום המנה הראשונה, כמובן דגים ממולאים (מי ישכח טעמם, מעשי ידי אמא הברוכות!...) הזדרז אבא לפתוח בפרקי הזמירות, בצוותא אתנו "הגברים" לעתיד לבא. בין מנה למנה שטח אבא לפנינו סיפורי צדיקים ובעלי-מופת, ואנחנו הקשבנו בפיות פעורים לכל הגה והתפעלנו עד עומקי לבנו מן הנפלאות אשר קלטו אזנינו.

אחרי ברכת-המזון חזר אבא עמנו על פרשת השבוע, ואלו למחרת, אחרי הסעודה השניה, הגיע תורנו ללמוד דף גמרא מפיו.

אבא נהג לנסוע תכופות אל האדמו"ר מגור, ואנו הנערים נתלווינו אליו לא-פעם. במיוחד נחרת בלבי זכרה של הנסיעה האחרונה אל ה"חצר" בגור, שנתקיימה בערב-שבועות תרצ"ח (1938). למדתי כבר בישיבה, ואבא הזמינני להיות בן-לוויתו. אלפי חסידים מקרוב ומרחוק נתקהלו אז בגור וחיכו בתור בפרוזדור בית-המדרש (ה"פוליש") של ה"חצר" כדי ללחוץ את ידו של הצדיק, "לקבל שלום". הייתי בחור בן ט"ו, תוסס וחסר-סבלנות, ונמאס לי לעמוד בצפיפות שעות מרובות עד שיגיע תורי. נמלכתי בדעתי לדחוק את הקץ על דעת עצמי, חמקתי מן השורה והשתרכתי החוצה. כהרף עין טיפסתי על גגה של דירת האדמו"ר, ומשם קפצתי דרך אשנב הגג ישר אל המסדרון הגובל עם חדרו של הרבי. במסדרון עמד על משמרתו הגבאי שומר-הסף, גברתן חמור-סבר ועטור זקן-שיבה ארוך, ומשהרגיש בי נחפז אלי ותפס בצווארון מעילי על מנת לסלקני מן המקום. למזלי היתה דלתו של החדר הסמוך פתוחה למחצה, והרבי שישב אל שולחנו מול הדלת הבחין בי ורמז באצבעו לגבאי הקפדן — כלומר, אור ירוק לגשת אל הקודש. על אפו ועל חמתו נאלץ הגבאי להכניסני פנימה, והאדמו"ר הושיט לי את ידו הענוגה במאור-פנים ל"קבלת שלום" וגם העניק לי את ברכתו: "יהי רצון שתזכה להיות יהודי טוב ולעבוד את הבורא!".

אבא עמד גם הוא בתור, בריחוק מקום ממני, ולא חש בהיעלמי. משיצאתי בשלום מחדרו של הרבי שבתי במצב-רוח מרומם אל ה"פוליש" וסיפרתי דברים כהוויתם לאבא. הוא לא כעס עלי בגלל העוזתי, אלא — אדרבה — שבע נחת מן המעלל הקונדסי. הברכה שזכיתי בה היתה סתומה בעיניו, ולפיכך פנה לחסידים ותיקים שעמדו בקרבתו על מנת שיפרשו את דבריו של הצדיק. ברם, הפירושים לא ישרו בעיניו, הואיל ואבא נתן את דעתו לגדלני לתלמיד-חכם מופלג ולא ליהודי מן השורה, שאין לו בעולמו אלא עבודת הבורא...

בפרוס חודש אלול בעיירתי היקרה, עונת התשובה וחשבון הנפש, החלו הכל חשים בימות הדין הממשמשים ובאים, ונימה של חרדה סמוייה מהולה בבטחון ובתקווה רחפה באוויר. משהגיעו ימות הסליחות נהג אבא לעורר אותנו, הנערים, לפני עלות-השחר, להורידנו ללא-רחם מן המצעים החמים ולזרזנו להתלבש בחפזון, כדי שלא להחמיץ את הסליחות. צעדנו כולנו ביחד אל "השטיבל" כשצינה טחובה אופפת אותנו ומרעידה את גופינו. משדרכו רגלינו על סף ה"שטיבל" המואר והצפוף בגוזה העייפות במחי יד, והתלהבותם של המתפללים נתמזגה בלבותינו והשכיחה את תלאות ההשכמה המוקדמת...

לא אייחד במקום זה את הדיבור על זכרונות הכרוכים ב"ימים הנוראים"

בבית-אבא, כי זכרם יבוא בפרקים מיוחדים, מתוך שילוב בחוויותי ב"ימים נוראים" ממין אחר לגמרי. לפיכך אפסח עליהם כאן ואגיע בקפיצת הדרך לימות שמחתנו, בטרם שבתה שמחה מלבנו. כעבור תקופת החרדה שבלב מפני ימות הדין בהם יעמדו למשפט כל יצורי עולמים, נגוזה במחי-יד העצבות הקודרת ברחוב היהודי, וכל פנים לבשו ארשת חדווה ובטחון עצום בחמלת השוכן במרומים אשר לא יטוש את עמו. אין בפי מלים לתאר את העליצות ובדיחות-הדעת בעיר מולדתי בחג הסוכות, שהגיעו לשיאן בשמחת-תורה. באותו היום היתה העיירה כמרקחת למן אור הבוקר. חבורות של יהודים לבושים בגדי-חג — זקנים, בני תשחורת ונערים כאחד — רקדו ברחובות בפנים משולהבות עם ספרי-תורה בזרועותיהם, שרו בהתלהבות מנגינות עליזות, והמוני ילדים נהרו אחריהם ומחאו כף. כשנתעייפו המרקדים וגרונם ניחר, פלשו לבתי ידידיהם ומכריהם, לגמו כדת יי"ש חריף וקינחו בכל מיני מעדנים. אחרי החליפם כח המשיכו במצעד המחולות ביתר שאת, וחוזר חלילה, עד לחצות הלילה.

לנצח לא ימחו מזכרוני ימות ההילולא של האדמו"ר הצדיק בעל "שפת אמת" זצ"ל. בבית-אבא נהגו לבשל אז בסירים ענקיים כמויות עצומות של דייסת גריסין ולהוליך את התבשיל אל ה"שטיבל", כי שם נחוגה ההילולא ברוב פאר במשך כל הלילה. מנהג זה מוצאו מבית סבי, ר' יעקב אבנר ז"ל, מי שהיה גבאי ב"שטיבל" של חסידי גור, עסקן ב"חברא קדישא" ובעל-צדקה נודע בשערים. אחרי פטירתו עברה חזקת נזיד הגריסין לאבא, אשר הלך בדרכיו של סבי הנדיב וכיבד את זכרו.

התחמקתי לקיבוץ "הכשרה"

והנה נראו באופק במחציתן השניה של שנות השלשים הענגים השחורים מבשרי השואה. האנטישמיות הארסית הלכה ופשטה בקצב מבעית בכל רחבי פולין, ורבי המלוכה עודדו בפומבי את צוררי היהודים וחיזקו את ידיהם המסואבות. חייהם של היהודים הפכו ממש לגיהינם, וסבלם היה קשה מנשוא. בפרק זמן זה מלאו לי שש-עשרה שנה וחשתי במלוא עוצמתן את הגזירות שניתכו על היישוב היהודי השכם והערב. לבי ניבא לי רעות ולא ידעתי לשית עצות בנפשי.

אף כי משפחתי נמנתה עם חוגי החסידים האדוקים המקבלים את היסורים באהבה ומשליכים את יהבם על מלך המשיח המתמהמה לבוא, פקעה סבלנותי וגמרתי אומר לדחוק את הקץ ולקרב את פדות נפשי, בטרם הגאולה השלמה. במלים פשוטות: החלטתי לנטוש את מדינת פולין, המנוגעת בשנאת-ישראל תהומית, ולעלות לארץ-ישראל. לבי שתת דם כאשר גמרתי בדעתי להרחיק נדוד מקיני החם והחביב, לעזוב את הורי היקרים לי מכל, את אחי ואחיותי, את קרובי ואת חברי, אולם דרך אחרת לא נגלתה לעיני.

הורי התנגדו מאז ומתמיד לציונות, ולו נודע להם שבנם מחמל-נפשם נלכד ברשתה של "הכת" ועומד לעלות ארצה היו מרעישים שמים וארץ כדי לעצור בעדי מלהפיק את זממי. נאלצתי, איפוא, להכין את דרכי במסתרים. בראש וראשונה פרשתי מן הישיבה ונצטרפתי אל תנועת הנוער "דרור" המסונפת למפלגת "פועלי-ציון", אשר מגמתה היחידה היתה: עלייה. מתוך ערמה לשם-מצווה הוספתי על שנותי כדי להחיש את מועד העלייה, והמזכיר רשם אותי לפי תומו בגיל גבוה מגילי האמתי. לא ארכו הימים ומזכירות הסניף אישרה את יציאתי להכשרה בקיבוץ גרוכוב, הסמוך לוארשה. גיליתי את הסוד לאחי אברהם, שנתפס מזמן לציונות בחשאי, והוא סמך את ידו על החלטתי וגם הבטיח לי את תמיכתו במידה ואזקק לה.

ביום יציאתי שלא-ברשות מבית אבי גלווה אלי אברהם בדרכי לחורשה סמוכה. בצילם של אלונים חסונים עתיקי-יומין גזזתי את פאותי המקורזלות, פשטתי את המעיל הארוך ולבשתי חליפה עשוייה לפי האופנה, כדי שלא אתבלט בהופעתי בקיבוץ. באותו רגע גורלי חשתי כאלו הקיץ הקץ על נעורי גדושי-הנועם והחמימות בבית-אבא, ובמחי-יד בגווה האווירה הספוגה יראת-שמים קיצונית אשר אפפה אותי מיום גוחי מבטן אמי. עם תום מבצע שיגוי הצורה יצאתי ללא-דיחוי אל מחנה ההכשרה, מבלי להיפרד מבני משפחתי. הורי לא

ידעו מאומה על מנוסתי, ומשלא שבתי בערב הביתה כרגיל יצאה כמעט נפשם מחרדה וחששו שמא אירע לי אסון. לבו של אברהם נחמץ בקרבו נוכח צערם של אבא ואמא, ולמחרת לא שלט ברוחו וסיפר להם את האמת כהווייתה וגם גילה את מקום שהותי. בשורה זאת הפיגה אומנם את מועקת הדאגה לחיי, אולם הסבה עגמת נפש ואכזבה מרה לאבא.

בהיוודע לאבא על מעללי נחפז לשגר מכתב דחוף לבן-דודי יהודה פייבלוביץ', תושב וארשה, ולהתחנן לפניו שישתדל בכל כחותיו להחזירני למוטב, כלומר הביתה. בן-דודי, איש אמיד וחשוך-בנים, ביקר אצלי בקיבוץ כמה פעמים ולא חשך מאמצים לשדלני לעזוב את הקיבוץ ולעבור לדירתו, מתוך הבטחה לדאוג לכל צרכי, כדי שלא יחסר לי דבר. דחיתי נמרצות את הצעתו והסברתי לו, שמטרתי היחידה היא לעלות ארצה, וכל רוחות שבעולם לא יזיזו אותי מהחלטתי הנחושה. הדגשתי שחיי רווחה בחוץ-לארץ הם בעיני כקליפת השום, ובעת ביקורו האחרון דרשתי ממנו במפגיע לשים קץ לשידוליו אחת ולתמיד. עמדתי הנוקשה הדהימה את בן-דודי. הוא נשתתק, אך לא אמר נואש. לפתע שלף מכיסו מכתב ומסרו לידי בלי אומר. היה זה מכתבו השני של אבא אל שאר-בשרו, ומתוך השורות בצבצו צער עמוק ודיכאון תהומי על מעשי הבן הסורר. אבא הפיל שוב את תחינתו לפני האיש, ביתר שאת, לחלצני מן הקיבוץ ללא שום אמתלה. צערו של אבא החמיץ את לבי וכאב לי כמחט בבשר החי, אך החזקתי מעמד וחזרתי על דברי הקודמים באזני קרובי. בה בשעה חיליתי את פניו בדמעות-שליש להשקיע את מאמציו בכיוון הפוך, כלומר להרך את לבו של אבא ולעורר בקרבו הבנה סלחנית כלפי ולגבי צעדי.

כעבור ימים מעטים הגיעה לידי אגרת כתובה בידי אבא, גדושה מלים בוטות ונזיפה חמורה על התנהגותי, ובסיכום פקודה נחרצה בגזרת כיבוד-אב לשוב מיד הביתה. בלב רצוץ עניתי לאבא באותו היום, בערך כדברים האלה: "הריני משווה לנפשי, באיזו מדה יכבד עליך להצדיק את מעשי ולהעניק לי את ברכתך בדרך שאני אומר ללכת בה. האמן לי, אבא יקר, שגם עלי קשתה מקריעת ים-סוף יציאתי מביתנו הנחמד ופרידתי מהורי ואחי היקרים, הקשורים אלי בעבותות אהבה אשר לא ינותקו לנצח. ברם, קשה שבעתיים לצעיר יהודי לתקוע יתד לצמיתות בפולין, ארץ ספוגת שנאת ישראל ארסית, הממררת את חיי תושביה היהודים ומחדשת את גזרותיה מדי יום. רגשי הכבוד הלאומי מונעים בעדי מלבנות את עתידי בגבולותיה, ומרבית בני הנוער חושבים כמוני. אנא ואנא, אבא יקר, הבן לרוחו של הדור הצעיר הגאה בעמו, ואל תחשוב לי לעוון את דרכי אל הארץ הקדושה".

תשובתי גלוית-הלב לא נשארה קול קורא במדבר. בקרוב הגיעני שוב מכתב

מאבא, כתוב הפעם בנימה סלחנית, כרחם אב על בנים. אבא ביקשני לשוות תמיד לנגד עיני את מוצאי ואת אורח-החיים בביתו, להניח תפילין ולהתפלל מדי יום כיהודי שומר אמונים לאלהיו ולתורתו. הריני מתוודה מתוך כאב צורב, שבעתיד נכשלתי בהפרת צוואתו של אבי בעטיים של הפגעים והפורענויות אשר פקדו אותי למכביר בשנות הזעם, כמסופר להלן.

אחרי הכשרה גופנית ורוחנית במשך של שבעה חודשים אישרה מזכירות הקיבוץ את עלייתי, ועלי היה לחכות זמן-מה עד לקבלת הסרטיפיקט הנכסף. להוותי לא זכיתי להימלט מעמק הבכא ברגע האחרון לפני בעילת-שער ואיחרתי את המועד. נחשול הדמים החל להשתולל בטרם בוא הסרטיפיקט, וככה נסחפתי בעל כורחי למבול השואה אשר החריבה את יהדות פולין על שלש מאות רבבות נפשותיה, וכל בני משפחתי ובני עירי בכלל.

ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה...

באחד בספטמבר 1939 פלשו לגבולות פולין קלגסיו צמאי-הדם של השד המשחית היטלר ימ"ש כנמרים שוחרי טרף, ובימים ספורים הסתערו בשצף-קצף עד לסביבת וארשה הבירה ושמו עליה מצור. יושבי הכרך השוקק עשרים רבבות אדם גוועו ממש מרעב, ורבים ניזונו מנבלות הסוסים ההרוגים שנערמו בכבישים וברחובות. לחם וקמח נעלמו כליל מן הנוף. נוסף על זלעפות הרעב השתולל גם צמא קטלני, מפני שמערכות צינורות המים נהרסו עקב ההפגזות הבלתי פוסקות. טיפת מים יקרה מפז. היו כאלה שהסתכנו להתחמק אל גדות הנהר ויסלה בעיצומו של מבול האש הניתך ממרומים ולסחוב משם דלי מלא נוזל מבחיל. ברם, שכרם יצא בהפסדם, מכיוון שאחרי שוברם את צמאונם במים העכורים והמרופשים, עשו מים מאררים הללו שמות בקרביהם. מספר הנספים בטיפוס ובדיזנטריה בעטיים של מי הוויסלה הסתכם ברבבות.

איתרע מזלי ונקלעתי לבירה הנצורה בימים מטורפים אלה. במו עיני חזיתי את המוראות אשר פקדו את כל דרי הבירה, ובעיקר את האוכלוסיה היהודית בת ששים רבוא נפש. מזכרוני לא ימחה החזיון שנגלה לעיני ברחוב סמוטשה. בעורק סואן זה נמצא בית-החרושת זייצוב לשימורי דגים ומלפפונים חמוצים, המחסנים שפעו קופסות שימורים עד אפס מקום שעה שפגעו פצצות-תבערה במבני המפעל. דלקה עצומה השתוללה ולהבות ענק התאבכו לשמים. המונים רעבים וצמאים חירפו את נפשם, התפרצו לתוך המחסנים הבוערים, חטפו מכל הבא ביד ובלעו את טרפם בעודו בכפם. רבים נכוו למוות בטרם זכו לטעום מן המעדנים, אולם גם גורלם של "ברוכי המזל" לא שפר. אחרי שהשיבו את נפשם בשימורים המשופעים מלח ותבלינים חריפים ולגמו בבת אחת את מיץ המלפפונים החמוצים גבר עליהם צמאונם שבעתיים, ורבים קרסו תחתיהם מאפיסת כוח ומצימאון. הלהבות האדירות נאחזו בבגדים ודנו את לובשיהם לשרפה.

להקות ציפורי-טרף של פלדה הנמיכו טוס יומם ולילה בשמי הבירה הנצורה והמטירו אלפי טונות פצצות-תבערה, מתוך טרטור רצוף של מכונות היריה המכוונות לעבר כל נפש חיה שהעיזה לצאת מפתח ביתה. תילי-תילים של הרוגים ופצועים נצטברו ברחובות, בסימטאות ובחצרות, נוסף על הנפגעים בין קורות דירותיהם. גופותיהם של החללים היו מרוסקות ומרוטשות עד כדי שנמחק צלם אדם מעליהם, קטועות אברים וערופות גולגלות, שרידים מסמרי-שער של יצורי-אנוש לשעבר. בינות לגוויותיהם המבותרות והמושחתות של המבוגרים

התפלשו בעפר גם גופות זעירות של תינוקות וואטוטים שהפכו לגושי בשר מוצפי דם.

וארשה הנצורה קרסה תחתיה עד מהרה ונכנעה לפני האויב האכזרי, בעטיה של המצוקה האיומה אשר חנקה אותה עד כלות הנפש — רעב וצמא, מחסור בתרופות, אזלת הנשק והתחמושת. רבבות תושבים התבוססו בדמם ויתרם היו סחופים ורצוצים, חסרי-ישע ואחוזי אימה וטירוף. הבירה המפוארת והגאה הפכה בחלקה לעיי חרבות. עמודי עשן שחור התאבכו מן ארמונות הפאר ובתי החרושת העצומים. מגפות השתוללו בכל הרובעים, והחולים התפתלו בכאבים אנושים ללא עזרה רפואית עד צאת נשמתם. בהגיע סבלה למרום קצה, פתחה הבירה את שעריה וגייסות האויב התפרצו לתוך עיר ההרגה בתרועות נצחון פראיות ומתוך צריחות "הייל, זיג".

בלילה הראשון אחרי נפילת הבירה התחבאתי במרתף ואזני קלטו עמומות את זעקות הנצחון של האויבים המתהוללים ואת היריות הבלתי-פוסקות שהרעישו את החלל. עם הפציע השחר השתלטה דממה מחרידה, ולא עצרתי כח להיוותר במחבואי. השתרכתי בלאט החוצה על מנת להימלט מגיא-ההרגה אל קיבוץ ההכשרה בגרוכוב. ברחוב ניתן לי להציץ בפעם הראשונה בפרצופיהם של המרצחים הנאצים — חוליית-סיור מורכבת מחיילים סמוקי-פנים, בריאי-בשר ולבושים כהוגן. החיילים לא נגעו לרעה בעוברים ושבים ולא נטפלו ליהודים. הרחובות המו פליטים מכל שכבות התושבים — יהודים ופולנים בערבוביה — ועל פניהם נסוכה היתה ארשת של אימה ויאוש. שום מטרה ברורה לא היתה לנגד עיניהם, פרט לדחף עז לנוס למרחקים מפני הסכנות הגלויות והסמויות המרחפות מעל לראש.

בראות הפליטים היהודיים שהחיילים לא פגעו בהם, רווח להם במידת-מה ובלבותיהם ניצת זיק של תקוה קלושה. האומנם לא הגזימו רואי-השחורות בתארם את הגרמנים כחיות-טרף השואפים לדם יהודי בכל אשר תדרוך רגלם? הצטרפתי לפלוגה של פליטים יהודיים וצעדנו בקצב מזורז כברת דרך, והנה לפתע פגע-רע לפנינו: קבוצת חיילים נאצים, ובראשם קצין. המפקד עצר את שיירתנו וצרח: "היש ביניכם יהודים?". פולנים רבים, פליטים גם הם, הצביעו עלינו וקראו: "אלה הם ז'ידים!". הקצין צווה עלינו היהודים לצאת מן השורה, ואחר כך פנה אלינו בניחותא: "כלום אתם רעבים?". מבלי לחכות לתשובה רמז לאחד החיילים והלה מיהר לעברנו עם סל גדוש לחם, תפוחים, שוקולד, סיגריות והחל מחלק לנו מן כל הטוב אשר בסל. נשימתנו נעצרה נוכח חסד בלתי-צפוי זה מצדם של שונאינו בנפש ולא ירדנו לסוף דעתם. מתוך פחד לקחנו את

המתנות, אולם איש לא העיז להגיש את המטעמים אל פיו, מתוך חשד שהמקרה הוא לא-טהור.

הגרמני נעץ בנו מבט חודר וקרא לעברנו בנימה שקטה: "מדוע אינכם אוכלים? כלום אתם חושדים, ששמנו רעל באוכל?". מתוך כוונה להרגיענו תפס תפוח מן הסל ונגס בו. חששותינו נגוזו וכלנו חטפנו את המזון ובלענו אותו בתיאבון, כי נפשותינו יצאו מרעב. לפתע חשנו בגרמני לבוש-מדים העומד מן הצד ומסובב ידית של מסרטה מכוונת לעומתנו. אז נתברר לנו טיבו של החסד הנאצי. המעמד המתמיה בויים על ידי הפושעים הטבטוניים בכוונה תחילה על מנת להוליך שולל את העולם המערבי ולהוכיח באמצעות סרט את התנהגותם ההגונה בשטחים הכבושים, אפילו לגבי יהודים.

ראשית נדודי בעולם התהו

סוף-סוף הגעתי לגרוכוב, וכל המחנה היה כמרקחת. באספה דחופה הוחלט פה אחד לפרק את קיבוץ ההכשרה נוכח התפנית הרת-האסון ולהורות לכל החברים לשוב איש למשפחתו. עוד באותו יום שמנו לדרך פעמינו, חבורות-חבורות. עם צאתנו את הכפר הבחנו במירדף אחרי יהודים מגדלי זקן ופאות. הללו נצודו על ידי החיילים המנואצים, הוכו מכות-רצח ונאנסו לבצע עבודות מפרכות וגם מסוכנות, כגון פינוי פגזים עקרים מן השדות, כריית שוחות לקבורת גוויות מצחינות בשלב של רקבון, וכיוצא בזה. חיילים ריתמו עשרה יהודים בחבלים, האחד אחר משנהו, וכפו אותם לסחוב גבלתו של סוס, כששני זדים מצליפים על גביהם הכפופים באלות-גומי.

מכיוון שאנחנו היינו נטולי-זקן ופאות לא התבלט יתוס מוצאנו והשתרכנו בצדי דרכים הלאה. "שלוותנו" לא האריכה שעות, הואיל ואחרי זמן-מה נתקלנו שוב בחוליית-סיור והפעם לא האיר לנו המזל פניו. מפקד החוליה ציווה אותנו להיעצר ושאל לנשק. תשובתנו השלילית לא הניחה את דעתו. החיילים בדקו אותנו מכף רגל ועד ראש, ודרך אגב בזזו מחבילותינו כאוות נפשם ושלחו אותנו לדרכנו. התקדמנו בערך ק"מ אחד, והנה שוב כתה של מחבלים נושאי-מדים לקראתנו. הפעם לא יצאנו ידי חובתנו בפכים קטנים, וכפסע היה ביניינו לבין המוות. הקצין המפקד עצר את חבורתנו ופתח דבריו היה: "היש ביניכם יהודים?". שוב הצביעו הפליטים הפולנים עלינו בזדון מרושע. מיד נצטוו היהודים (עשרים נפשות בערך) לצאת מן השיירה ולהתייצב ליד חורבה סמוכה כשפניהם מול קיר החזית המטה לפול. מלאנו אחרי הפקודה כהרף עין. הקצין הרעים לעומתנו: "הנכם נידונים למוות בירייה. עליכם לספור מן אחת עד מאה, וכשתגיעו למאה יקיץ קצכם". החלנו סופרים, אולם הקולות נחנקו בגרון ולא נשמעו כהוגן. לשם זירוז הצליף הקצין על גבינו במגלב גומי, והחיילים החרו-החזיקו אחריו בקתי-רובים. המפלצת הנאצית הרעימה ללא הרף: "הגביהו קולותיכם!", ובשארית כוחותינו התאמצנו לציית לפקודה. הריאות התרוקנו מאוויר, הפנים נתחוורו כסיד, הברכיים כשלו וזיעת-אימים קרה הציפה את הגוף, ואנחנו המשכנו: 97... 98... 99... האומנם הקיץ הקץ?

באותו הרגע צרח הרשע: "עצור! לספור שוב החל מן 90!". הרגעים נתארכו כנצחים וחשנו בעליל שהמוח עומד להתפקע. 90... 91... 92... 93.... "לספור לאט!" — הרעים הנבל. האטנו את הקצב: תש-עים ו-ש-בע,

תש-עים ו-שמו-נה, תש-עים ו-ת-שע. "עצור, מספיק להיום! מחר נמשיך לטפל בכם, יהודים מטונפים. ועכשיו הביטו ישר אלי, חזירים בני כלבים" — הדהדה שאגתו החיתית של מענגו. הסבנו אליו את פנינו נטולי-הדם ועמדנו דום. צעיר אחד לא החזיק מעמד וקרס תחתיו, ללא-הכרה. בפנים מעוותים מצחוק שטני רטן המפקד: "הבה נרענן קצת את האדון הזה, עד שישוב לאיתנו!". הוא לחש משהו באזניו של אחד החיילים, והלה בעלם לרגעים מועטים וחזר עם זרנוק של כבאים ודלי מים בידיו. הקציו תחב את פומית הזרנוק לתוך פיו של הבחור המעולף והורה לחייל לערות את כל המים אשר בדלי לתוך הזרנוק. המסכן אומנם לא שב להכרתו עקב טיפול זה, אולם גופו התנפח ונתקף עווית מסמרת-שער. כעבור זמן קצר נפח את נשמתו מתוך פרפורים מקפיאי-דם. אותנו, 19 בחורים, הריצו החיילים כברת ארץ עד למנזר שומם, שכל זגוגיות חלונותיו היו מנופצות והרסיסים כיסו את הרצפות. החיות בצורת אדם התעללו בנו וכפו אותנו לחלוץ את הנעלים ולרקוד יחפים על הרסיסים. סילוני דם התנתזו מן הפצעים והפכו את הרצפה לשלולית אדומה ומהבילה. בסופו של דבר נמאס המשחק המשעשע על בני הגזע העליון והם עזבו את המנזר וסגרו בעדנו את הדלת בעזרת מסמרים שתקעו אותם מבחוץ.

פשטנו את הכתנות ואת התחתונים המיוזעים והמלוכלכים וחבשנו אותם על הפצעים כדי לעצור את הדם הזורם בשפע. באישון לילה עלה בידנו לקפוץ החוצה מן החלון הגבוה ולהימלט מן הכלא. לאורך שבוע ימים נבצר מאתנו לדרוך על כפות רגלינו המרוטשות, ולפיכך התחבאנו בשדות ובחורשות. משהחלו הפצעים מגלידים קרענו מעל גביהם את "התחבושות" שנדבקו למקומם. "טיפול" זה הסב לנו מכאובים בל-יתוארו, אך נשכנו את שפתותינו ואיש לא פלט אנחה, כי בנפשנו היה הדבר. המשכנו לנדוד, אף כי כל פסיעה הסבה לנו כאב אנוש. פנינו היו מועדות אל העיר לודז'.

שוב בבית-אבא

משהגענו אחרי טילטולים קשים וסכנות על כל צעד ושעל אל העיר לודז׳ נתבשרנו, שהאוכלוסיה היהודית נתונה במצוקה איומה וחייה תלויים לה מנגד. הוגד לנו שהפולנים משתפים פעולה עם הכובשים, בוזזים בצוותא אתם רכוש יהודי, מלשינים על היהודים ומסגירים את קרבנות הבלבולים לחרבם של המרצחים. יהודי תושב המקום הוליך אותנו לדירה מסויימת, ושם התחבאנו ימים אחדים. בראותי את המצב הנואש גמרתי אומר להיעלם מלודז׳, בטרם תדבקתני הרעה. כוונתי היתה להגיע לעיר מולדתי זעלוב, בריחוק של 50 ק״מ.

בליל אפלה נפרדתי מחברי ויצאתי בודד לדרכי, דרך עינויים וחתחתים. מראות זוועה נגולו לעיני לאורך נתיב היסודים. בכבישים ובצדי הדרכים הצטופפו מחנות של פליטים עמוסים לעייפה חבילות, צרורות ומזוודות, בעיקר יהודים — יצורים נרדפים על צווארם, המומים ואובדי עצות, בוהי-עינים ורועדים מפחד תהומי. בירכתי הכביש התגלגלו והתפתלו מכאב מוכי-גורל שהתמוטטו מאפיסת הכחות — זקנים, נשים הרות, חולים והמון פעוטים ותינוקות. הם נאנחו מרות ושיוועו בשארית אונם לעזרה, אך איש לא קרב אליהם. זאטוטים רבים איבדו את אמותיהם בבהלת המנוסה ויללו בקולות בוקעי-שחקים, ואין שם לב למצוקתם. אימת-מוות הדפה בכוח-איתנים את העקורים הלאה, לנוס הרחק מפני חמת הצורר, ללא מטרה וללא סיכוי הצלה. איש לא השגיח ברעהו הקורס תחתיו, ואפילו קשרי משפחה לא עמדו בפני האנדרלמוסיה התופתית.

העיירה הראשונה שנקלעתי אליה בנידודי היתה פאביאניץ׳, אולם לא תקעתי בה יתד, כי אצה לי דרכי נוכח סכנת השוטטות בדרכים המשובשות בגייסות נאצים. השתרכתי בשדות ניר ובחורשות, התחבאתי במשך היום, ורק עם רדת החשכה הסתחבתי הלאה בשארית כוחותי. בעברי פעם ביער חדרה לאזני איוושה עמומה, מין בת-קול של גניחות דועכות מפיהם של בני-אדם. על אף הפחד התקדמתי בכיוון האיוושה המוזרה, ולפתע נגלה לעיני מחזה בלהות: שוחה מכוסה חמר תחוח, וממנה מזדקרים ראשיהם של שלשה יהודים מזוקנים שנקברו חיים וטרם פרחה נשמתם. ניגשתי מיד לסלק את החמר מעל פני השוחה, בעזרת ענפים שגזמתי באולרי מן העצים. אחרי מאמץ מפרך עלה חפצי בידי. בינתיים נפח אחד הנקברים את נשמתו, ואלו שני חבריו ניצלו ממש ברגע האחרון. השכבתים על הדשא, ואחרי זמן קצר התאוששו וגם קמו על רגליהם, אף כי טרם הספיקו ללכת. נפרדתי מהם והוספתי נדוד.

רצוץ ונדכא נקלעתי לעיירה לאסק באישון לילה. עוד מרחוק נישאו לאזני יללות וזעקות-שבר מבשרות רעות. בלב הולם כפטיש וברכים כושלות השתרכתי חרש אל הבית הראשון ברחוב — ביתו של יהודי לפי סימני המזוזה שנשארו ליד הדלת. הדלת לא היתה סגורה. נכנסתי למסדרון ומשם לחדר מגורים. לעיני נתגלתה משפחה מבוהלת ואחוזת חרדה. בעל-הבית, אשתו וכמה ילדים הצטופפו ליד החלון המוגף והציצו החוצה דרך חרכי התריס בעיניים קרועות לרווחה. גם אני ניגשתי והצצתי. חזיון הבלהות לא ימחה מזכרי כל עוד נשמתי בי. ממול הבית השתרעה ככר, ובה יקדה מדורה ושילחה לשונות להבה השמימה. מסביב למדורה ניצבו יהודים מזוקנים, ומאחוריהם חיילי ס.ס. מזויינים ברובים מכודנים. המפלצות המנואצות רדו ביהודים וכפו אותם לרקוד מסביב למדורה הלוהטת. שני חיילים ספרו את הרוקדים במחול-השדים והדפו את כל העשירי לתוך השלהבת. בגדיהם של הנידונים לשרפה התלקחו והאומללים הפכו לאבוקות עד שנפחו נשמתם בעינויים נוראים. המרצחים הנתעבים צפו מתוך הנאה מרובה במחזה הבלהות ולא נתנו להציל את המעונים, ואחדים התפתלו מצחוק למראה האימים. אין בידי לקבוע כמה זמן נמשך המשחק השטני, ובעיני נדמה לנצחים.

רגלי בצקו עקב הנדודים בדרכי החתחתים, עייפתי עד מוות ונפשי דוכדכה לעפר, ובכל זאת העדפתי להימלט עוד באותו הלילה מגיא ההרגה כל עוד שארית כוחותי עמדי. שוב השתרכתי בשבילי-שדה ובמעבה חורשות ויערים, כדי להינצל מן המזיקין במדים. בעברי דרך כפר עם רדת החשכה צצה לעומתי להקה של בריונים צעירים מזרע הטמאים "פולקסדויטשה", שדיברו בקולניות מובלטת גרמנית. המנוולים הפילו אותי ארצה וחבטו אותי במקלות עד זוב דם. אחר כך אנסו אותי לפשוט את בגדי, לזחול ערום על ארבע, לבלוע עשבים וללקק בלשוני חלב שנשפך על האדמה. בפתחי הבתים עמדו הוריהם וקרוביהם של הפורעים ושבעו נחת ממעלליהם. אחרי התעמרם בי זמן ממושך, ספגתי כמה בעיטות "צידה לדרך" ונעזבתי לנפשי.

למחרת הגעתי איך שהגעתי לעיר מולדתי זעלוב. אחי ואחיותי הבחינו בי מרחוק ורצו לקראתי מתוך שמחה רבה מהולה בהשתאות לא-תתואר. הם הציצו בי ארוכות ולא האמינו למראה עיניהם, כאלו זה עתה ניצלתי מן הגרדום. אחרי חיבוקים ונשיקות, דמעות-גיל וברכות מגומגמות, ביקשתי את אחותי גולדה שתבשר את אבי על בואי ותשדל אותו להרשות לי להיכנס אל הבית בבגדים קצרים שלא כמנהג החסידים. בעוד רגעים ספורים נחפז אבא החוצה, מיהר לקראתי והעתיר עלי נשיקות חמות, כשעיניו זולגות דמעות.

ובכן, חזרתי לקני, אולם כל יום צרותיו היו מרובות מקודמו, ואיש לא ידע מה יולד רגע, ולא כל שכן מחר. לא עצרתי כח לראות בסבל הורי ובני משפחתי

מבלי להיות להם לעזר, ולפיכך גמרתי אומר לנדוד שוב למרחקים. יעדי היה גם הפעם העיר לודז', כדי להתארח זמן-מה בביתו של דודי ר' מרדכי-וולף שיף, קופאי בבנק "אגודת ישראל", ברחוב פטריקוב 26. מזלי שיחק לי והגעתי ללודז' ללא פגע, אם כי לא נחסכו ממני פחדים ובלהות בדרך.

דודי קיבלני במאור-פנים, אך שבתי בביתו לא נעמה לי כלל וכלל. כבר עם בואי נזדעזעתי לשמע תעלולי האכזריות של הנאצים, ההולכים ומתחדשים מדי יום בקצב גואה. הנה מה שהתרחש ברחוב פטריקוב, בשכנותו של בנק "אגודת ישראל" — מקרה אחד מני אלף כיוצא בו. הגרמנים פינו ללא-סיבה משפחה יהודית מדירתה, כדרכם בטומאה השכם והערב. עם המשפחה המנושלת נמנתה גם תינוקת בת שנתיים שהתייפחה בקולי-קולות למראה הבהלה מסביב לה. חייל נאצי זינק בשצף-קצף לעבר הפעוטה, כשכידונו מכוון כלפי גופיפה הרוטט, נעץ את החוד בבטנה, כתחוב מזלג בבשר על הצלחת, הרים אותה למעלה וזרקה בעוצמה על מרצפת הכביש. הגופיף התרסק על האבנים והפך לגוש בשר מרוטש טבול בשלולית דם.

לא מצאתי מנוח לכף רגלי בעמק הבכא לודז', וכעבור ימים ספורים הדפתני שוב קללת "נע ונד תהיה בארץ" להיטלטל בדרכי-עקלתון זרועות מהמורות ולחזור לעיר מולדתי זעלוב. לבי ניבא לי שלא אוסיף להזין את עיני זמן רב בפניהם הזוהרות של הורי ובני משפחתי, ומשום כך נקלעתי בכף-הקלע הלוך ושוב, כדברי חז"ל: "אף על גב דאיהו לא חזא, מזליה חזא". גם הפעם שפר עלי גורלי ושבתי אל בית אבי בשלום. קרובי ומכרי חשדו, שסיפורי על מעשי הזוועה בלודז' יש בהם משום הפרזה, הואיל ותאורי עלו על כושר התפיסה של אנוש שפוי בדעתו.

אחרי שהותי כשבוע ימים בבית אבא, החלה שוב האדמה בוערת מתחת רגלי כמקדמת-דנא ושוב טילטלה אותי יד נעלמה בכף הקלע. משאת נפשי היתה העיירה בעלכאטוב, הסמוכה לאיזור הכיבוש הרוסי בפולין המבותרת. דימיתי להתחמק מעבר לגבול ולמצוא שם מקלט. בימים ההם כבר נאספה היציאה מחוץ לתחום המגורים ללא-רשיון. המדינה נחלקה לאיזורים נפרדים, והנסיעה מאיזור לאיזור היתה כרוכה בקשיים רבים. עיר מולדתי זעלוב סופחה לאיזור ה"רייך" ואלו בעלכאטוב הוצמדה לאיזור ה"גנראל-גוורנמנט" (המימשל הצבאי). רשיונות יציאה לא ניתנו כל עיקר ליהודים. חירפתי את נפשי ללא רשיון ושמתי את מבטחי בהשגחה העליונה.

שלש פעמים חזרתי על נסיוני להגיע לבעלכאטוב, ומדי פעם נפלתי בידי המשטרה. בפעם הראשונה יצאתי ידי חובתי בספיגת 25 מלקות בתיל-ברזל על מערומי גופי. בפעם השניה סחבו אותי השוטרים אל קסרקטין מפקדת

הז'אנדארמריה בעיירה כלשהי. למזלי נזדמן באותה שעה לקסרקטין חבר ועד העזרה היהודי, ממקורביו של מפקד הז'אנדארמריה, והלה השיג את שיחרורי ללא-עונש. יתר על זאת: המפקד מסר לי רשיון חזרה לזעלוב וציווה לי להיעלם מיד, מתוך התראה שאתחייב בנפשי אם אחזור לסורי. על מאסרי השלישי — האחרון בסידרה — יסופר בפרק הבא.

גיטו, טלאי צהוב ושאר ירקות

שיבתי הביתה היתה בהיתר גמור, אך ישיבתי בבית קשתה עלי מאשר בביקורי הקודמים וחשתי כיושב אל עקרבים. מרגע שנכנסתי בתחומה של עיר מולדתי החלה מקרקרת במוחי השאלה המטרידה: כיצד נמלטים מכאן לקצה העולם?

הגרמנים הטילו הסגר על רובע היהודים, שהוכתר בתואר כבוד "גיטו", ואסרו על כל יהודי לצאת מפתח ביתו למן 6 בערב ועד 8 בבוקר. כמו כן נצטוו כל התושבים היהודיים, החל מפעוטות בני שנתיים ומעלה, לענוד על שרוול בגדם טלאי צהוב בצורת מגן-דוד עם הכתובת "יודה" (יהודי). אמא פרצה בבכי תמרורים שעה שלבשה בראשונה בגד מקושט בטלאי הצהוב. בושנו להביט איש בפני משנהו. אבא הרכין ראשו מתוך עלבון צורב ודמעות ניגרו על לחייו. זקנו הנאה והמהודר נפל מזמן קרבן למספריים. אחותי שושנה היתה הראשונה שקיימה מצוות "על כנפי בגדיהם ועשו להם... טלאי צהוב". למחרת נפלה קטטה בבית, מי מבין הזכרים ייצא הראשון כששרוולו מעוטר כדת וכדין. אני ואחי דוד הפצרנו לזכות במשפט הבכורה, אך אמא סירבה להרשות. לפי הלוח היה אז יום שבת-קודש, אולם בבית נגוז כליל צביונו האציל של יום המנוחה. פמוטי הכסף נעלמו מעל פני השולחן המעורטל והמבוייש, משום שנשדדו בידי הנאצים ביחד עם כל חפצי הערך, הבגדים הטובים, לרבות מטפחת המשי הצחורה. אבא לא זז החוצה ביום השבת ומפיו התפרצו תכופות אנחות מרות. ספרי התורה ב"שטיבל" חוללו, ואלו "מנין" מאן דכר שמיה בשעת חרום כזו. מה עמוקה התהום בה שקענו, מה גדול השבר!

כל אימת שנשמעו פעמי-אנוש הולכות ומתקרבות אל הדלת החיצונית התפקע כמעט הלב מהלמות והפנים החווירו כסיד. על כל שפתיים נישאה אז התפילה: צעדים הללו הלוואי שלא יהיו של רוצח נאצי, של מלאך-חבלה מן ה"גסטאפו" או סתם בריון ממחנה ה"פולקסדויטשה"!

סוף-סוף הותר לי לצאת החוצה באותה שבת לפנות ערב. אחרי רבע שעה של פסיעה צעו לקראתי שני נאצים ענודי צלב-הקרס. כהרף עין הסרתי את הכובע, השתחוויתי עמוקות וירדתי מעל המדרכה, כפי שנגזר על האוכלוסיה היהודית מטעם השלטונות. הטמאים פרצו בצחוק אדיר, וגברתן אחד תלה בי את עיניו הלוהטות משנאה תהומית וצרח לעברי בבוז: "יהודון, הטלאי הצהוב מוצא חן בעיניך, נכון?". לא פציתי פה, ובלבי אמרתי כבר "שלום" לביתי

ולמשפחתי, אולם למזלי נתבדו חששותי, ספגתי בעיטה כהלכה ויצאתי ידי חובתי.

עם הסתלק הבריונים עליתי שוב על המדרכה, הואיל ולא הסתמן באופק שום פגע רע. תשוקתי לשוט בעיירה גאוזה ושבתי על עקבי הביתה. בהיותי כבר סמוך לביתנו לא הרגשתי בלהקה של "שקצים" מן כנופיות ה"פולקסדויטשה" שנזדקרה מתוך סימטה אפלה, ולפיכך לא ירדתי מן המדרכה כדת. משהבחינו הבריונים בטלאי הצהוב המתנוסס לתפארת על שרווּלי כיתרוני מכל העברים, ואחד מהם צרח: "יהודי מטונף, למה לא ירדת מעל המדרכה?", ואלו משנהו הרעים: "חזיר בן כלבה, כיצד העזת לטמא ברגליך המזוהמות מדרכה גרמנית?". דברי הנאצה שימשו מבוא להתעללויות של ממש. אחד גברתן הנחית את אגרופו במלוא התנופה בפני, זורם דם פרץ מחוטמי. הגוזל האדום שימש אור ירוק להתקפה כללית ומהלומות החלו ניתכות על פני ועל גופי. לא החזקתי מעמד וקרסתי תחתי, פצוע ושותת דם. בראותם אותי שרוע על המרצפת בשלולית דם הסתלקו ה"שקצים" בצחוק פרוע. קמתי בשארית כוחותי והסתחבתי הביתה. לא קראתי לעזרה ולא גיליתי סימן של התנגדות, אחרת הייתי מקפח את חיי, מכיוון שדמם של יהודים הותר בפולין.

אלה תולדותיו של היום בו בירכתי "שהחינו" על הטלאי הצהוב.

גנבת-גבול שלא עלתה יפה

חרף הפגעים והפורענויות שפקדו אותה, זכתה קהלת זעלוב לשם-טוב של מקום "שקט" ביחס ליישובים אחרים. המוני פליטים יהודיים לא פסקו מלנהור מקרוב ומרחוק אל העיירה שיצאו לה מוניטין כמקלט בטוח. בין הפליטים בא גם דודי ר' חנוך שילט עם בני ביתו. דודי, שכיהן כדיין בקהלת קאליש, נזר משפחתנו, נתפרסם משכבר כתלמיד-חכם מופלג וכירא-שמים, עשה לילות כימים באוהלה של תורה ושמו הטוב הלך לפניו למרחקים.

חשתי כי באו מים עד נפש ונאחזתי שוב בקרן-האור בעלכאטוב כטובע האוחז בקש, למרות שני כשלונותי הקודמים. כאמור למעלה, השליתי את נפשי שמצבי ישתנה לטובה באיזור הכיבוש הרוסי, מפני שהרוסים, בעלי בריתם ושותפיהם של הצוררים הנאצים, הסתפקו במנה גדושה של שנאת-ישראל "בלבד" ללא שפיכת דמים. נשאתי את נפשי "לגנוב" את הגבול הסמוך לבעלכאטוב ולהגיע לביאליסטוק "האדומה". ארזתי חבילה צנועה ושמתי לדרך פעמי בנתיבות עקלקלות ללא רשיון יציאה. מזלי האיר לי את פניו למעלה מן המשוער, כי הגעתי לבעלכאטוב ללא תקלה וגם "גנבתי" את הגבול הסמוך (בערך 8 ק"מ). הנה דרכו רגלי על "אדמת הקודש" של "רודפי-השלום" האדומים, שותפיו של עמלק.

ברוח מרוממת צעדתי קדימה לעבר ביאליסטוק ולבי הלם מהתרגשות עצומה. אך אוי ואבוי, לפתע הפכה שמחתי לתוגה ועולמי חשך בעדי. אחרי כברת דרך קצרה מעבר לגבול צצו לעומתי שני חיילים נאצים מזויינים ועצרו אותי. האחד צרח לעברי: "מאין באת?", ואלו השני חטף את חבילתי, התירה ונבר בתוכה. לביש-מזלי נמצא בכיס מכנסי אשר בחבילה פתק כתוב ביידיש, וסוד מוצאי הפסול נתגלה בין-רגע ללבושי-המדים. הנאצים אסרו אותי והחזירוני לבעלכאטוב, ישר אל מפקדת הז'אנדארמריה. שם נמצא כתוב, כי הריני עבריין מועד שנתפס כבר פעמיים בגלל שוטטות ללא רשיון. פשר הדבר: הריני צפוי לעונש-מוות, פשוטו כמשמעו.

אחרי שנחשף עברי הפלילי סחבו אותי הז'אנדארמים לתוך כוך אפל, כבלו את ידי והפילו אותי על שולחן. שני תליינים החלו דשים את בשרי באלות-גומי עד שאיבדתי את הכרתי. מתוך הנחה שאין בי רוח חיה, השליכו הזדים את גוויתי החוצה, לתוך חריץ שליד הרחוב. במקרה עברו אחר כמה רגעים שני יהודים, ומשהבחינו בגופתי הרימו אותה ונשאוה על כתפיהם אל דירתה השכנה

של משפחת הוברמאן. אחד הנוכחים מישש את לבי וקבע שעוד לא פרחה נשמתי. מיד החלו אנשי הבית בניסויים להשיב את נפשי וגם הזעיקו רופא יהודי. סוף-סוף שבה אלי רוחי, אך לאורך ששת ימים שכבתי על ערש-דווי במעונה של המשפחה העדינה ונבצר ממני להזיז יד או רגל. משהתאוששתי קמעה קיבלתי רשיון יציאה בהשתדלותו של ועד העזרה היהודי ונשלחתי חזרה לזעלוב. בזה נסתיימה פרשת בריחותי מעיר מולדתי ונגוז חלומי על רווח והצלה תחת הדגל האדום.

קיבלתי עלי את הדין וחזרתי למקור מחצבתי, לקיים "בתוך עמי אנכי יושב". החיים בעיירה הידרדרו מדי יום והפכו לגיהינם עלי-אדמות. הגרמנים ערכו מירדפים ברשות-הרבים וברשות-היחיד, חטפו יהודים — נערים וזקנים גם יחד — והעבידו אותם בפרך. הנחטפים נאלצו לסחוב שקים כבדים מלאי חול, לפנות את השלג מן הכבישים, וכיוצא בזה, תחת השגחתם השוטטת של רודים אשר התעללו בקרבנותיהם בחימה שפוכה, לא חסכו מהם חבטות ובעיטות ביד נדיבה, שלא לדבר על הקללות והשיקוצים שהטיחו בפניהם ללא-הרף. גם אני נחטפתי לא-פעם ונרדפתי על צווארי יחד עם חברי-לאיד, לעתים עד לכפרים מרוחקים, כדי לסלק את השלג מן הדרכים. הרודים בעובדי-הכפייה השתייכו לגרועים שבין ה"פולקסדויטשה", בריונים נבזים שכילו את חמתם ביהודים שנואי-נפשם.

בעיירה אזלו מיצרכי המזון מן החנויות ומן השוק, והצפיפות בדירות היתה מחניקה, כי בכל בית יהודי מצאו להם מקלט כמה משפחות של פליטים, הם על מטלטליהם העלובים. לשבחם של אנשי ק"ק זעלוב, הי"ד, יצויין, שנרתמו מרצונם הטוב ומתוך התלהבות לעזרת הפליטים המסכנים, הצטמצמו בפחות מדלת אמות כדי להשכין את העקורים במחיצתם, חילקו אתם את פתם ועודדו את רוחם הנכאה. כך היתה דרכם של אנשי זעלוב מאז ומתמיד, וממנה לא סרו בימות זעם ועברה. זכורני מימות ילדותי, שאבא התמסר בלב ונפש לאכסן לימות הפסח את יהודיה של העיירה השכנה סטראצאב שעלתה בלהבות אש סמוך לחג, וחפצו הצליח בידו. תושבי העיירה נתרצו בחפץ לב לארח את המשפחות הנפגעות לא לימות החג בלבד, אלא עד שישיגו שוב קורת-גג משלהם. יצאו לה מוניטין לק"ק זעלוב כאכסניא של תורה, יראה, צדקה ואהבת ישראל, עד שבאו אויבים וקיעקעו אותה עד היסוד.

ביום מן הימים נצטווה ועד העזרה היהודי לגייס 400 צעירים לעבודת-כפייה ולמסרם לידי השלטונות הגרמניים. הוועד מילא אחרי הפקודה הדחופה ושיגר למגוייסים צווי-קריאה. גם שמי לא נעדר ברשימת הקרואים. לא פיקפקתי שהמדובר הוא בעבודות השיגרתיות שנתגייסתי להן תכופות, ולכן הזדרזתי להתייצב בלשכת הוועד. ליד השער ניצב שוטר, אחד ממכרי משכבר הימים. בראותו את הטופס אשר בידי, לחש אלי: "בחור, שא רגליך והימלט מפה! הצו נשלח אליך בטעות". מכיוון שלא היה את נפשי להשתמט ולפרוש מן הציבור הפצרתי בשוטר, שיתן לי להיכנס. שוב לחש לי: "שוטה, הפעם ישלחו את

המגוייסים לעבודת-פרך למרחקים. שמור על חייך!". תוך כדי דיבור צץ בקירבתי ז'אנדארם מזויין ובשמעו מפיו של השוטר, שקיבלתי בטעות צו-קריאה הצטווה: "פנימה, חזיר בן כלבה!", והדפני בבעיטת מגף אל החצר. היתה זו הצרה של מאפיה נטושה, כי בעלה, איש בשם יעקב אבא, עלה לפני שנים מעטות לארץ-ישראל עם בני-ביתו.

החצר המתה צעירים מגוייסים, שהתרוצצו בבהלה, הסתודדו וטיכסו עצה כיצד לטפס מעל לגדר הגבוהה ולהימלט בעוד מועד מן הסכנה. נודע להם ברורות, שצפוייה להם עבודת-פרך באיזה מחנה מרוחק. נמנעתי מלהשתתף בהתלחשותם, כי גמרתי אומר להשלים עם גורלי, ככל אשר תגזור ההשגחה העליונה. אחרי שעה קלה הוליכו ז'אנדארמים מזויינים את כל החברה אל קסרקטין הז'אנדארמריה. הוכנסנו לרחבה סגורה, ומסביב הוצבו שומרים מזויינים. לפתע בא מורך בלבי, התחמקתי בערמה החוצה ושבתי במרוצה הביתה.

עם דרוך כף רגלי על סף ביתנו רצו אחיותי מלכה ואלקה ואחי אברהם לקראתי ובישרו לי, שהורי נחפזו אל ועד העזרה כדי לחלצני מן המשלוח. שוב נכנסה בי רוח-תזזית והדפה אותי בעל-כורחי לחזור אל תחנת הז'אנדארמריה, מבלי לחכות עד שוב הורי. משהגעתי לשער המיבנה וחבילתי העלובה בידי, לא הבחין בי איש והשתרכתי אל הרחבה. שם הצטרפתי אל קבוצת המגוייסים שעמדו כבר בשורה וציפו לרכב אשר יובילם לייעד. והנה הופיעו כמה משאיות וכולנו טיפסנו עליהן כהרף עין. המשאיות זזו ועוד הספקתי לראות מרחוק את הורי, הניצבים חסרי-ישע ומתייפחים בבכי תמרורים. לא שיערתי ברגע זה, שהצצתי בפעם האחרונה בחיי בפניהם של אבא ושל אמא.

קבלת-פנים במחנה העבודה ראבצ'יסקאיה

המשלוח הופנה בראשונה אל פאביאניץ. מלווינו היו "פולקסדויטשה" מן פוזנן, שקנו להם מוניטין כשונאי-ישראל עוד לפני המלחמה, כאשר הסיתו בריש-גלי לפרוע פרעות ביהודים. כבר בדרך, בהיותנו דחוסים בצפיפות על המשאיות, הפליאו בנו הרשעים את מכותיהם בחימה שפוכה.

עם בואנו לפאביאניץ הובילו אותנו למרתף, ושם התעללו בנו הסאדיסטים הנאצים והתענגו על "תרגילי-ספורט" שכפו עלינו: נגזר עלינו לרוץ ולקפוץ כמה שעות רצופות ללא הפוגה עד כלות הכוחות. הנוגשים רדו בנו ללא רחם, קיללו וגידפו את "היהודים המטונפים" ובעטו במגפיהם באלה אשר קרסו תחתיהם באפס-אונים. ברם, פאביאניץ לא היוותה אלא תחנת-ביניים, מעין הקדמה למחנות העינויים והכליון, שמטרתם היחידה היתה להשמיד כליל את אשר בשם יהודי יכונה.

למחרת נשלחנו מפאביאניץ אל מחנה עבודת הכפייה ראבצ'יסקאיה, סמוך לפוזנן. היקפו של המשלוח גדל בינתיים, מפני שנצטרפה אליו קבוצה של צעירים מן העיירה לאסק, הסמוכה לזעלוב. בהגיענו אל המחנה הוכנסנו לתוך מיבנה ריק, ללא מטות, ספסלים ושולחנות. אספנו בחצר שאריות של קרשים בלים וצירפנו אותן במסמרים חלודים למין מערכת-דרגשים תלת-קומתית, שעמדה על כרעי תרנגולת. סחוטים, מעונים ועייפים עד מוות טיפסנו בערב על הדרגשים והשתרענו על גביהם באין-אונים. באולמות הארוכים והשוממים שררה צינה עזה וכל איבריו רעדו מקור, כי שכבנו ללא מכסה.

רק ביום השלישי לבואנו החלו מחלקים לנו את מנת המזון הזעומה, אולם לא רעבנו עד אז, כי בצקלונו של כל אחד נמצאה עוד צידה-לדרך צנועה. במחנה שיגשג סחר-חליפין ער ותוסס: כתונות ותחתונים תמורת אוכל. אירגונו של המחנה ארך שלשה ימים, ואחר כך זכינו להיערך בפלוגות ולצאת לעבודת-הכפייה. מנת המזון ליממה הסתכמה במאתים גרם לחם וליטר נוזל מפוקפק, כביכול "מרק", נוסף על ליטר תחליף-קפה עם הנץ היום. הלילות היו קרים, ולפיכך שכבנו על המצע המשותף לבושי בגדים, כשהמצנפות היו שמוטות מעל לאזנים מפני הצינה. עם עלות השחר ירדנו ממשכבנו העלוב, קפואים מקור ורצוצים לא פחות מאשר בערב הקודם, ובברכים כושלות ושניים נוקשות הסתדרנו בטורים על מנת לצאת לעבודה. הצידה- לדרך אפסה מזמן, ומחשבותנו חגו בעקשנות מסביב לבעיה: כיצד משיגים פרוסת-לחם או לכל הפחות תפוח-אדמה?

העבודה שהוטלה עלינו היתה ניקוז שדות וייבוש השלוליות שבתוכם. שומרים מצויידים באלות מסוקסות רדו בנו והאיצו להזדרז עד כלות הכחות, ללא רגע של הפוגה. עם תום העבודה התמוטטו בדרך כלל כמה גברים חלשים ונבצר מהם לזוז ממקומם. העמסנו את הנחשלים על הכתף, אף כי גם כוחותינו אנו אפסו, וסחבנו אותם עד למחנה. רגלינו שקעו בחולות טובעניות והדרך נתארכה ללא קץ.

לא-אחת אירע שבדרכנו אל המחנה ניצבו בצדי הכביש קבוצות איכרים שהעיפו מבטי חמלה בשיירת החלכאים המזדחלת בעייפות וזרקו ככר-לחם לעברנו. המלווים המרושעים הניאו מלהרים את הלחם מעל הקרקע והאיצו באלותיהם לצעוד קדימה. החיים במחנה הלכו והידרדרו מדי יום. מנהל המחנה גנב חלק ניכר של מיצרכי-המזון הנועדים לעובדי-הכפייה, וכדי למלא את החסר צימצם את המנות הזעומות. הגרועות שבפורענויות היו מיפקדי-הלילה. פירוש הדבר: מפקד המחנה נהג לפלוש באישון לילה בלווית עוזרו לתוך האולמות ולפקוד על העצירים לרדת מן מצע-הקרשים ולמהר החוצה כשהם לבושים כסות-לילה בלבד, לרוב אפילו כשהם חצי-ערומים. במשך רגעים ספורים נאנסנו להסתדר בטורים בחצר המחנה, והעריץ הנאצי פתח בסידרה של "אימונים" מפרכים ועינויים קשים, כשהוא מצליף במגלבו על גופים וראשים של מפגרים ונחשלים. המיפקדים נערכו בזדון בלילות-סגריר חדורי-צינה וטחב. השניים נקשו והברכיים כשלו, אך המפקד כפה עלינו להתייסר עד אור הבוקר, ואז נצטווינו לשוב בחפזון אל האולמות, להתלבש במחי-יד ולהסתדר למצעד לעבודה. רבים קרסו תחתיהם והתעלפו בעת המיפקד, אולם כל עזרה לא ניתנה להם.

וימררו את חייהם בעבודה קשה...

מלאכת הניקוז תמה, ובמקומה נתכבדנו לכרות תעלה ברוחב של 8 מ׳ ובעומק של 4 מ׳. תקענו בזעת אפיים את המעדר בקרקע המטורשת וזרקנו החוצה את האדמה והאבנים מעל המעדרים העמוסים לעייפה. התעלה הלכה ועמקה, והרמת המשא עד לשפת השוחה נעשתה מפרכת ללא נשוא. המפקחים הנחיתו מהלומות-אלה על ראשיהם של אלה אשר לא הוציאו את נשמותיהם בקצב די מטורף ומעלו, כביכול, בשליחותם. תחתיתה של השוחה היתה מוצפת מי-תהום, ומשום כך נגזר על נעלינו הבלויות והמטולאות, קל וחומר על רגלינו, לשהות כל היום במים הצוננים. רבים לקו בדלקת-ריאה ונתקפו בחום גבוה.

פעם אחת עם שובנו לפנות-ערב מעבודת-הפרך נזדמנה בדרכנו איכרה ובראותה את חזותנו האומללה נכמרו רחמיה וזרקה לעבר השיירה ככר-לחם. עצירים אחדים מעוני-רעב זינקו מן הטור שלא-כדת, התנפלו על ככר-הלחם, וכהרף עין פרצה תגרת-ידיים. המלווים אצו בחמת-זעם אל "הפושעים על פת לחם" והמטירו על ראשיהם מבול של מהלומות. חמשה פצועים שילמו מחיר יקר על "תאוותם".

למחרת מאורע זה תקפני חום גבוה, עקב המון מורסות שכיסו את גבי. בכיתתי נמצא סטודנט לרפואה לשעבר, והלה הציע לי את עזרתו בצר לי. בסכין גלוח שיסע את המורסות ופתח דרך למוגלה, כמובן ללא הרדמה, ואפילו ללא גלולת הרגעה. בשפתים קמוצות הבלגתי על הכאב הנוקב וה"ניתוח" עלה יפה, אך נבצר ממני לזוז ממשכבי ימים אחדים, ולא כל שכן להתכופף. בהיעדרי מן טור היוצאים לעבודה, התפרצו שני מפקחים אל האולם בו שכבתי דום כאבן שאין לה הופכין וצרחו: "תרד מיד יהודון מזוהם, ותצא לעבודה!". בשארית כוחותי קמתי, אך בין-רגע קרסתי תחתי. הנבלים ניגשו אלי, הציצו בגבי המבותר והסתלקו באין אומר. לא קבלתי שום עזרה רפואית. משהחלו הפצעים מגלידים ירדתי ממצע הקרשים ויצאתי לעבודה, אף כי כל כפיפה היתה קשה עלי כמחט בבשר החי. ה"ניתוח" נתן בי את אותותיו לתמיד וגבי חרוש צלקות עד היום הזה.

מי בחנק ומי בהרג

באותו פרק זמן נפל חברי היקר ר. שיוואק למשכב הזודים סילקו אותו מן המחנה, ביחד עם יתר החולים. מאז נעלמו עקבותיו. סמוך לאותו מאורע התרחש מעשה נורא בשלשה נערים בני ט״ו או ט״ז אשר ברחו מן המחנה, כי לא עצרו כח לשאת את הסבל ואת העינויים. הצעירים הללו, בני עירי, התגוררו במחיצתי. חבל ששכחתי את שמותיהם. כולנו נהגינו בהיעלמם והתפללנו מעומק הלב שיזכו להגיע בשלום הביתה ולספר על התלאות הפוקדות אותנו. כעבור ימים מועטים הקיפו ז׳אנדארמים חמושים את שטח העבודה ומפקדם ציווה על כל האסירים להסתדר בטורים. צייתנו לפקודה כהרף-עין. הז׳אנדארמים הריצו אותנו כברת ארץ די ארוכה דרך יער עבות. ברי היה לכולנו, שזו היא דרכנו האחרונה, ובלחש מילמלנו פסוקי הווידוי.

סוף-סוף הגענו לקרחת בלבו של היער, ולעינינו הקרועות לרווחה נגלה עמוד תלייה גבוה בעל שלשה ווים, שהוזדקר באמצע הקרחת. נצטווינו להיערך בחצי-עיגול נוכח הגרדום. חלחלה ופלצות חלפו בנו ופנינו החווירו כסיד, כי לא פיקפקנו שאנחנו נהיה השה לעולה. לפתע סחבו הז׳אנדארמים ממעבה היער שלשה בחורים אל השטח הקרח ועולמנו חשך בעדנו, כי הנה העריקים בני עירי נפלו בפח. המרצחים הדפו את הנערים כבולי-הידים לעבר עמוד-התלייה ושמו חבלים על צווארי־הם. הנידונים — חזותם היתה של ילדים — רעדו כדגים במכמורת, התייפחו בבכי-תמרורים, התחננו לתת להם את נפשם לשלל ונשבעו שלא יחזרו לסורם, אלא יעשו את מלאכתם מכאן ואילך במסירות. גם אלינו הפנו את עיניהם המפוחדות וצעקו: ״אחים, הצילונו מן המוות!״. נטולי-ישע והמומים ניצבנו מול הגרדום ואיש לא נקף אצבע, כי כל ניע חשוד בטורי האסירים היה ממיט אסון על כולם.

קצין ס.ס. סמוק-פנים הזדקר על גדם של אילן וצרח את פסק הדין: ״להוי ידוע, שהעריקים נדונו לתלייה על פשעם, ומי שיעיז ללכת בדרכם אחת דתו לחבל״. אחר כך בעט חייל ס.ס. בשולחן עליו עמדו הנשפטים. השולחן הועף למרחקים ושלשת הנערים פרצו בזעקה מחרידה ״שמע ישראל״. גופיהם המעונים החלו מתנדנדים ומיטלטלים בחלל עד שנפחו את נשמותיהם הטהורות בפירכוסי-גסיסה מקפיאי-דם. אחרי הצגת האימים הריצו אותנו השוטרים חזרה אל המחנה ושם נתחלקו לנו מנות המזון השיגרתיות. כל היום לא בא אוכל אל פינו, ובכל זאת לא הספיק אף אחד מקרבנו לבלוע פירור לחם או כף נזיד, כי המחזה האיום

בקרחת היער שם מחנק בגרונינו. קרסנו על הדרגשים והתייפחנו במספד תמרורים. מבלי לעצום עין כל הלילה.

כעבור זמן מה העבירו אותנו למחנה העבודה ראדז'אויל ליד פוזנן. שינוי המקום גרר אחריו שינוי מזל — לגרוע יותר. צעדנו מדי יום כששה ק"מ עד לשטח העבודה והוטל עלינו ליישר הדורי-קרקע ולהעמיס את האדמה הכרוייה על גבי מריצות של ברזל. הממונה על הפלוגה — אוקראיני צורר ישראל — הפליא בנו את מכותיו על כל אבק-עבירה וגם על לא-דבר, ולא פסק מלאיים בדיווח אל המפקד, כלומר בהוצאה להורג. נוגשים חמושי-רובים צרחו ללא-הרף: "חושו, אוצו, יהודים ארורים!", ותוך כדי צריחה הנחיתו את קתות-הרובים על ראשים ועל גבים כפופים. הרודים המשיכו בגידופים ובמהלומות ביתר שאת, ככל אשר גדלו מאמציהם של העבדים המעונים. העבודה ארכה עשר שעות ללא הפוגה והיתה בעינינו כנצחים.

ויהי היום ומנהל העבודה ציוה עלי לפתע לעבור למקום עבודה אחר, וגם פתק נתן בידי. משהגעתי לשער המבנה אליו הופניתי והושטתי את הפתק לזקיף השומר על השער, הכניס אותי הלה אל החצר. שם הגישו לי סינר ומגפי-גומי, מתוך פקודה לשים עלי מיד את החפצים. אחר-כך תקעו לידי פרוסת-לחם הגונה ושני חיילי ס.ס. הוליכו אותי לתוך חדר מסוגר, מואר עמומות על ידי נורה חשמלית זעירה שהבהבה בפינה. לא הבנתי פשר-הדבר וכל מעייני היו נתונים לפרוסת-הלחם שנראתה בעיני חלום מעולם הדמיון. נגסתי בתיאבון רב בחלום הטעים, וטרם שהספקתי לבלוע את מלוא-הפה הראשון נדחף לתוך החדר בידי חיילים בן-אדם כבול-ידים וקשור-מטפחת מסביב לעיניו. מלוויו המזוינים הפילו אותו על שולחן ארוך — הרהיט היחידי באותו מקום מפיל-אימים. בקצה השולחן התבלט מין ריבוע מוזר דמוי-אשנב, אשר היה לי לחידה. שיערתי שהאיש נידון להצלפה בשל עבירה כלשהי או סתם עלילה.

באותו הרגע זינק אחד החיילים אל האדם השרוע על השולחן, לפת באגרופיו את ראשו והדחיקו לתוך האשנב המיסתורי. חייל שני אץ אל לוח מפסיקי-חשמל הקבוע ממול בקיר ולחץ על כפתור. מיד בקעה חריקה מזעזעת של שרשרת-מתכת, ראשו הערוף של הנידון נפל ארצה מתוך האשנב, ואלו מצווארו התפרץ סילון של דם מהביל והציף את הרצפה. למראה-הזוועות תקפני קבס נורא ועמדתי להתעלף, אך אחד המרצחים השיב את נפשי בבעיטת-מגף בעכוזי וצרח לעומתי: "תנקה מיד את החדר, כי אחרת...". הוא לא סיים, אלא הצביע לעבר מכונת העריפה, והמשכיל יבין...

אחוז גועל לא-יתואר זרקתי לאחורי את הלחם שבידי, וגם את הקומץ הלעוס בין שיני ירקתי. כמי שכפאו שד עשיתי את המלאכה האיומה — אכן אין גבול

לכח הבלגתו של ילוד-אשה — ומשסיימתיה הוכנס קרבן שני לחדר הגרדום, כנראה פרטיזן או מתמרד, אך בשום אופן לא יהודי. נודע לי אחר כך, שהנאצים חוסכים מן היהודים מיתה "אצילה" כזו. שוב פעלה המכונה התופתית כשורה, ושוב הספגתי במטלית את הדם השפוך מעל הרצפה ומעל הקירות המותזים, ושטפתי במים זכים את חדר הגרדום עד אשר נוקה מכל שמץ של סחי ולבש צורה תמימה. עם תום מלאכתי הנקיה נשלחתי חזרה אל המחנה. נכנסתי אל המנהל — יהודי — והתחננתי לפניו בדמעות לבל יועידני שוב לעבודה ממין זה, כי טוב לי מותי ממנה. המנהל הקשיב לדברי בלי אומר ונענה לבקשתי.

מגפת הטיפוס עושה שמות

כשבוע אחרי חוויתי הסיוטית בחדר הגרדום השתוללה מגפת טיפוס במחנה. למעלה ממחצית הכלואים נספו תוך מכאובים אנושים, אחרי שפירפרו כמה ימים בחום גבוה ללא שום טיפול. גוויותיהם של המתים במגפה הושלכו לתוך קבר משותף — שוחה ארוכה סמוך למחנה. הנגיף הקטלני חדר גם לתוך דמי ונפלתי למשכב, כשכל גופי לוהט ויוקד. כוחותי אפסו בקצב מזורז וחשתי שהנה הקיץ קצי. בקשתי בקול רפה את היהודי שהוציא מדי בוקר את המתים אל השוחה לעשות עמדי חסד של אמת ולהקריא לפני וידוי. היהודי נענה לי והתחלתי למלמל אחריו: "אשמנו, בגדנו...", אולם בטרם הגעתי ל"גזלנו" חטפתני תרדמה מרוב חולשה, ויתר עוונותי נותרו בקרבי ללא תיקון.

בסופו של דבר גברו על המחלה כוחות הנעורים שנצטברו בגופי בבית אבא, ושלשה ימים אחרי הווידוי המקוטע חל שיפור במצבי עד כדי כך, שחשתי ברעב. לחולים לא הוגשה מנת המזון בעת חוליים, מטעמי חסכון. הרי סופם לשוחה, וחבל על פרוסת הלחם. זחלתי על ארבע עד לדרגשיהם של חברי הבריאים בחדר הסמוך והתחננתי בפניהם לתת לי פרוסת לחם. יזכר לטוב חברי מנוער יצחק-מאיר טרויבה אשר חמל עלי ונתן לי מפתו הצרה בעין יפה. גם יתר החברים הושיטו לי עזרה כמיטב יכלתם. האחד הגדיל לעשות בהעניקו לי כתונת, הואיל וכתונתי היחידה היתה מזוהמת ושורצת כנים. לכתונת זו לא היתה תקנה אלא שריפה, ולפיכך השלכתיה לתוך תנור יוקד בחדר חברי. שכבת הכנים הפיצה ריח מגעיל של חריכה ואף הספיקה להחניק את הלהבה, עד שהיה צורך להצית מחדש את האש.

אחרי המגיפה שרדו שמונים נפש בלבד מן פלוגה של 300 צעירים שנתגלגלו בשעתו ביחד אתי אל המחנה. עם קרבנות-הנגף נמנה גם חברי הנאמן מימות ילדותי, בן עירי יהושע שקאפ הי"ד. לאורך תקופת עינויינו לא זזנו זה מזה, עד שעלה עליו הכורת וקיפד את פתיל חייו באבו. זמן קצר אחרי מותו של חברי הממתני הבשורה המרה, שאחותי צפורה נספתה גם היא. גילה עלה על גילי בשנתיים. חברי הפיגו את צערי בדברי נחמה מעין: "לא כדאי לנוד למת, שכן גם חיינו תלויים על בלימה ואין מאתנו יודע מה יולד רגע". ואכן, "נחמה" זו הכילה יותר מקורטוב של אמת והגיון, כי לא עבר יום ללא אבידות בנפש, ומספרנו הלך והצטמק.

גיהינם ושמו שטייניג

שבתנו במחנה אחרי שוך הנגף ארך שבועות מעטים, וביום אחד טולטלנו למחנה העבודה שטייניג — מדור הגיהינם השלישי מאז נעקרתי מבית אבא. נפלנו מן הפח אל הפחת ומצבנו ירד פלאים פי כמה. מקום העבודה היה מרוחק מן המחנה למעלה משמונה ק"מ, וכמובן לא הסיעו אותנו שמה בעגלת צב, אלא כיתתנו את רגלינו התפוחות והעייפות הלוך וחזור בקצב מזורז. התזונה הסתכמה במאתים גרם לחם בבוקר ובמנה של "מרק" סלק לבן (מספוא לסוסים), שריח פשפשים נדף הימנו. הצטופפנו במבנה תלת-קומתי נגוע-פשפשים, שמצצו ללא-רחם את דמנו בלילות. בעטיים של הרמשים הנתעבים נבצר ממנו לעצום עין אחרי סבלות-היום, והעדפנו להתיישב בחוץ עד אור הבוקר על המדרגות, או להשתטח על האדמה הטחובה בחצר. לעתים גירשו אותנו החוצה, כדי שסאניטאר יחטא את החדרים בנוזל כימי. בפותחנו את הדלתות אחרי החיטוי, נתגלו לעינינו על הרצפות שכבות של פגרי רמשים בעובי של כמה ס"מ.

בחמש בבוקר נערכנו למצעד אל מקום העבודה. שיטות הנגישה לא נשתנו לעומת המחנות הקודמים, והמטרה היתה זהה: להשמיד את האסירים היהודיים בעינויי-תופת. איש לא חלם על בריחה, כי סופו של כל עריק לתלייה או למיתות משונות גרועות מן החבל. מי שלא נתפס בשעת מעשה בידי האורבים הנאצים, נפל לידיהם של נבלים פולנים, אשר ערכו ציד על עריקי המחנות על מנת להסגירם לאנשי הס.ס. תמורת נזיד-עדשים או גם "לשם מצווה" מתוך משטמה תהומית. העם הפולני "האציל" גילה את פרצופו המגונה בעת צרה.

מן הראוי להפריך נמרצות את העלילה המשפילה, שמצאה לה מהלכים בקרב אלה שלא נתנסו בפגעי גזירות היטלר ימ"ש, בעיקר בחוגי הנוער — עלילה שלפיה קיבלו קרבנות השואה עליהם את הדין מתוך הכנעה, "כצאן לטבח יובל". משטר הזוועות בגיטאות ובמחנות היה מתוכנן ומחושב בידי הנאצים הארורים עד לפרטי-פרטיו בדייקנות שטנית, וכחוט השני עברה בשיטות ההשמדה המגמה להוליך שולל את הקרבנות בהבטחות-סרק ובהפרחת בדיות שאין בהן ממש, על מנת לסכל כל שמץ של התנגדות. בד בבד השכילו המרצחים להפיל אימה על האסירים עד כדי כך, שכל תשוקה להתמרד נדכאה בעודה באיבה. במחנות הכליון נשמדו

רבבות שבויים ועקורים לא־יהודיים — רוסים, צרפתים, בלגים, צ׳כים, הולנדים, סרבים ועוד — וביניהם המון קצינים וחיילים חסונים וגברתנים אשר הצטיינו באומץ לבם ובתושייתם בשדות הקרב — וגם הם, אבירי הלב העשויים ללא־חת, הלכו מתוך אזלת־יד לפני רודף, ״כצאן לטבח יובל״, ולא נקפו אצבע להשיב מלחמה שערה.

זאת ועוד: מי שאזר עוז לחרף את נפשו ולהתקומם בידים ריקות נגד קלגסי הצוררים החמושים מכף רגל ועד ראש והרבים מני־חול סיכן את חייהם של אלפי אסירים וגזר עליהם אבדון. הנאצים נהגו להטיל עונשים קיבוציים על עברת היחיד, ומעשה ״ליל הבדולח״ יוכיח. הרשל גרינשפאן נקם את נקמת עמו והתנקש בדיפלומאט הנאצי ארנסט פון ראט ביום 7 לנובמבר 1938 בפאריז, ותגובתו של האשמדאי היטלר ימ״ש לא איחרה לבא פי רבבה. בליל האימים של 9 לנובמבר 1938, ״ליל הבדולח״, נערך טבח איום ביהודים בכל רחבי גרמניה, נחרבו מאות בתי־כנסת, הוצתו אלפי בתים של יהודים, נאסרו רבבות יהודים ונשלחו למחנות־הכליון. אימת התגמול הקיבוצי היתה לרועץ וריפתה במידה מרובה את ידיהם של הנועזים ביותר, נוסף על הנימוקים שהזכרתי למעלה.

עם זאת לא חסרו מעשי הקרבה וגבורה במחנות ובגיטאות — שלא לדבר על פעולות המרד המפורסמות בגיטאות וארשה, וילנה, ביאליסטוק ועוד — אולם למרבה הכאב שקע זכרם בתהום הנשייה, כי לא שרד מי שימסור עליהם לדורות הבאים. גם בדפים הללו נרשמו כמה גילויי חירוף נפש בזעיר־אנפין העומדים בניגוד לעלילת ״כצאן לטבח יובל״ ומעידים שלא פסה גבורה מישראל גם בתופת הנאצי. מן הראוי שמפריחי הדיבה ישוו לנגד עיניהם את אמרת חז״ל: ״אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו״ ויתנו שבח והודייה שלא הגיעו לגיא־צלמוות בשנות הזעם והעברה. ספק־ספקא, אם גבורי־העט השאננים והשלווים, המתחצפים לדון ברותחין את קדושי השואה, היו מקיימים ״תמות נפשי עם פלשתים״ לו נגזר עליהם לטעום טעם אושוויץ וטרבלינקה וכו׳.

עד כאן הערות־שוליים לפרשת ״צאן לטבח יובל״. עם זאת אציין למען האמת, שנתגלעו בתקופות האימים גם תופעות שליליות, אף כי בודדות, של התמוטטות שיווי המשקל המוסרי בקרב הנמקים בעניים, והסבל האיום העביר

אותם על דעתם. קומץ של אסירים התחבב קימעה על המענים ו"עלה לגדולה": לדרג של טבחים, מפקחים ("קאפו"), ואפילו מנהלי-עבודה. למרבה העלבון לא חסרו גם מלשינים בני-ברית, אך מספרם של הנבלים הללו נער יספרם.

גם בשטייניג הוטלה עלינו המשימה, ליישר הדורי קרקע. לכל קרונית הוצמדו שני אנשים, ומתכונת החובה הסתכמה במילוי ארבעים מטענים ביום. נוגשים מצויידים במגלבים ניצבו בטווח של 10 מ' זה מזה והצליפו על הגופים הסחופים והדוויים כדי לזרזם למאמץ העולה על יכולת אנוש. עם תום העבודה לא עמד בנו כח להחזיק מעמד, הידים והגופים היו מכוסים פצעים, ובמצב נואש זה צעדנו חזרה אל המחנה, כשעל שכמינו עמוסות גוויותיהם של החברים אשר קרסו תחתיהם במשך סבלות היום ונפחו את נשמותיהם.

מנהל המחנה היה יהודי ושמו גולדברג. כל מי שהתחנן לפניו לקבל שחרור מן עבודת הפרך ליום או ליומיים, בגלל אפיסת הכחות, נענש בידו במכות רצח, לעתים עד צאת הנשמה. הנה מקרה מזעזע, המעיד על טיבו של מנוול זה: אחד האסירים, שהציק לו הרעב ללא נשוא, גנב חצי ככר לחם מתחת למראשותיו של חבר-לאיד. הדבר נודע לגולדברג, והלה נחפז להלשין על "הפושע" באוזניו של קצין ס.ס. הממונה על הסדר. למחרת, עם תום העבודה, בררו חיילי ס.ס. עשרה אנשים מבין עובדי-הכפייה ובתוכם גם את גנב-הלחם והריצו אותם לככר הנקרא "סטאדיון". לרוע-מזלי נקלעתי לתוך ה"מנין" והייתי עד-ראיה למחזה מקפיא-דם. באמצע הככר הזדקר עמוד-תלייה, ומסביב לו נצבה כנופיה של חיילי ס.ס. אחד המרצחים זינק אל "הפושע" ושם את ידו על שכמו, כדי להודפו לעבר הגרדום. הנידון נשתמט מידו של החייל ורץ בעצמו אל העמוד בראש מורם. משהגיע שמה נעצר והטיח בפני הנאצים הארורים דברים שטרם שמעו כמותם מפיו של יהודי. הם נדהמו עד כדי כך, שלא שיסעו אותו ונתנו לו להגיע לסוף פסוק. ואלה דבריו הנועזים, כפי שנחרתו בזכרוני: "האזינו, מפלצות נתעבות, חלאת המין האנושי! מזימתכם המשוקצת להשמיד את העם היהודי תעלה בתוהו. אתם ואדוניכם תרדו לשאול תחתיות, ועמי יחזה נקם ויריע לאידכם. סלקו ידיכם המגואלות בדם נקיים מגופי!". תוך כדי דיבור הזדקר בקפיצה על השולחן, והחל כורך את עניבת החנק מסביב לצווארו. חייל ס.ס. התפרץ אליו, הידק את החבל והדף בבעיטה את השולחן. גופו המעונה של הקדוש אביר-הלב התנודד על העמוד, עד שיצאה נשמתו בפירכוסי גסיסה מסמרי-שער. גם ברגעים נוראים אלה רחפה על פניו המעוותים ארשת אצילה של פורקן נפשי.

כשהחזירו אותנו אחרי הצגת-הפלצות חל פגם ב"מנין" — שבו רק תשעה, ובראש הקבוצה צעד המלשין גולדברג. עמלו לא היה לריק...

בראש השנה יכתבון...

זכרו של ליל ראש-השנה מוזר בתופת דמתקרייא שטייניג נדחק לתוך עטי ואינו נותן לו מנוח. עם רדת היום שבנו בערב ראש-השנה מן עבודת-הכפייה רצוצים, סחוטים, כושלים וטבולי-זעה. לבי נצבט בקרבי, יאוש תהומי השתלט עלי, וללא-הרף ניקרו במוחי שלש המלים המזעזעות "טוב מותי מחיי", שיצאו מפיו של הנביא יונה בצר לו. גם חברי לצרה קצו בחייהם באותה שעה על סף השנה החדשה, ולנגד עינינו צפה מבלי-משים בבואתו של יום הזכרון בטרם הושלכנו בכף-הקלע למעמקי שאול. הה, מה קרובה העת ההיא, ומה רחוקה מני שחקים! איש איש וזכרונותיו, וגם במוחי עלתה עד להישג-היד דמותו של ערב ראש-השנה בבית-אבא.

עם התקרב דמדומי-ערב לבש מעוננו מחלצות-חג. על השולחן הערוך התנוססו פמוטי-כסף, ונרותיהם הפיצו אור-יקרות בכל עבר ופנה. בני המשפחה לבשו בגדי יום-טוב חדשים, שנדפו ניחוח טרי ורענן, והתכוננו להיחפז אל ה"שטיבל" לתפילות ליל התקדש חג. יצאנו את הבית — האחיות קיימו "כל כבודה בת מלך פנימה" — כשאבא ואמא פוסעים בראש, ואנחנו הנערים צועדים בעקבותיהם בפנים מרצינות ומנמיכים את קולותינו. מי זה יעיז להגביה את קולו ביום קדוש ונורא, בו גם מלאכי שמים נאחזים חיל ורעדה, ואדון העולמים ישב על כסא רם ונישא לשפוט את כל יצורי-אנוש ולחרוץ את דינם לחיים, או, חס ושלום...

ה"שטיבל" צפוף מקיר אל קיר עד אפס מקום והחום המחניק קשה מנשוא. אנו מציצים בפנים חדשות של אנשים המוקירים את רגליהם ממקום קדוש כל ימות השנה. הספסלים לאורך כותל-המזרח תפוסים יהודים הדורי-פנים, מגדלי זקנים ארוכים וקצרים, רחבים וצרים, מסורקים ומדובללים, צחורים וצהובים ושחורים. פניהם של אנשי-הצורה משולהבים, ראשיהם מתנועעים בהתלהבות, ומכל עבר ופינה נישאת המולה של אנחות ואנקות, גניחות ונאקות, בכי עצור וקריאות "אוי געוואלד, טאטע זיסער", מתוך השתפכות הנפש והתפשטות הגשמיות. אווירה של חיל ורעדה מפני יום הדין אופפת את כל באי בית-האלהים, והלב מתמוגג מחרדת המשפט.

מושבו של אבא קבוע בלבו של ספסל אנשי האשכולות ליד כותל המזרח. ראשו חבוש שטריימל חום נהדר וכל-כולו הנו שקוע במחזור עב-הכרס וקורא בו, כשאינו פוסק למחות את עיניו במטפחת. נדמה שהוא גועה בבכיה, והדבר

כחידה לנו. מה לו לבכות, לצדיק וישר כמוהו? כלום גם הוא מתיירא מפני יום הדין כמונו בני-הנוער הנתפסים כל ימות השנה לפשעים ולעוונות?...

דרך אשנביה הפתוחים של עזרת-נשים הצפופה עד להחניק זורמים גלי-חום לתוך ה"שטיבל" ומהבילים עוד יותר את האוויר. אגלי זעה ניגרים מעל כל מצח ומתמזגים על הלחיים עם אגלי דמעה. ליד אחד האשנבים ניצבת אמא ובידה מחזור עבה משופע בשלל פירושים ביידיש. בשעות אחרי הצהרים של ימות-מועד נהגה אמא להקריא בפנינו הזאטוטים מתוך המחזור משלים מאת המגיד מדובנה ומעשיות נפלאות, ואלו אנו הקשבנו לכל הגה בפיות פעורים, אחוזי התפעמות והשתאות אין-קץ.

והנה רעמה כף ידו של השמש על שולחן הבימה, מתן אות לפתיחת תפילת ערבית. בין-רגע השלך-הס ב"שטיבל", ורק פה ושם ביצבצה אנחה יתומה, נישאה יבבה דועכת מעזרת הנשים. "ברכו את ה' המבורך...". הקהל עונה בדבקות "ברוך ה' המבורך לעולם ועד" ושופך את שיחו לפני היושב על כסא המשפט. כולם מתפללים מתוך מחזורים ואינם נשענים על כח זכרונם, שמא יפסחו חלילה על מלה קדושה ביום הרת-עולם. פגם קל שבקלים עלול, אל תפתח פה לשטן, להכריע את כף המאזניים...

תפילת העמידה נסתיימה ומפיו של הש"ץ פרצו פסוקי המזמור "... ה' הארץ ומלואה, תבל ויושבי בה..." בנוסח מעורר ונשגב, פולח לבבות. ים של דמעות ניגר על המחזורים הפתוחים נוכח פני הגברים, וביתר שאת נוכח הנשים. הבכי מתאבך מכל עבר ופינה, מטפס על הקירות, על התקרה, חותר לו נתיב אלי שחקים, עד לכסא הכבוד, על מנת לעורר רחמים ביום דין, לסתום פי מקטרג ומשטין...

איה מקומי ברגע זה, איה מקומו של ה"שטיבל", אייכם מחמלי נפשי, יקירי הנאהבים והנעימים, אשר דמויותיכם האפופות יגון אין-קץ ניצבות מול עיני החשוכות מני סבל ומרורים? יאוש תהומי השתלט עלי וכמוכה-טירוף קפצתי ממקומי. מצוקת נפשי מצאה לה פורקן בשאגה עזה שהתפרצה מגרוני: "א-בא-לה, א-מא-לה!" ומיד נגוז החזיון דלא מעלמא הדין שרחף לנגד עיני רגע-קט, ושוב שקעתי ביוון מצולה.

הנה היא שוב, המציאות השחורה על כל מוראותיה. הריני יושב על גדם של צפצפה בחצר הכלא הרחק ממולדתי ומקני, מוקף אויבים השואפים לדמי ולדם כל אשר בשם ישראל יכונה, וחיי תלויים לי מנגד. זעה קרה התפרצה מעורי, הרטיבה את בגדי וניגרה על האדמה הצחיחה. שעות מרובות ישבתי דומם על הגזע שעלה עליו הכורת ללא-עת — כמוני כאותו הגזע. רק קרוב לעלות השחר התאוששתי ומצאתי די-אונים להתפלל תפילת ערבית בעל-פה, עד כמה שזכרוני עמד לי.

עם רחש התפילה בליל האופל, מול כתליו המבעיתים של הכלא, צצו שוב לנגד עיני רוחי דמויות אבא ואמא, אחי ואחיותי, יחפים ועטופי-טליתות, כשידיהם הצהובות והמצומקות לופתות ציציות-שער. נדמה לי אז, שצללי הרפאים נטשו את קבריהם וטסו לעמק עכור זה אך ורק להשיב את נפשי הנכאה. באותו ליל-התקדש-חג לא נכנסתי פנימה אל הבלוק והתייחדתי תחת כיפת השמים עם הנשמות הטהורות אשר כיבדוני בביקור-אושפיזין בלתי-צפוי. התחננתי בפניהם לסלוח לי על פשעי כי רב — פשע התשוקה העמומה להמשיך בחיים על אף הכל ולתעות בעולם התהו הטובל בדם נקיים. משהפציע השחר הסתדרתי בטור עם חברי-לצרה, ובצוותא צעדנו לקראת יום חדש של עינויים ומפח נפש. ככה קידמתי את פני השנה החדשה בגיא צלמוות...

... וביום צום כפור יחתמון

בסתיו 1942 הגיעתני הגלוייה האחרונה מעיר מולדתי. אבא הודיע לי, שהגרמנים משמידים בהדרגה את כל יהודיה של קהלת זעלוב, בעזרתם הפעילה של הפולנים. בשורה איומה זו פיצפצה את נשמתי והשחירה שבעתיים את האופל בו הייתי שרוי. יומם ולילה ניקרה במוחי השאלה הגורלית: כלום אזכה להציץ אי-פעם בצורותיהם המזהירות של אהובי מחמלי-נפשי בהקיץ ולא בחלום? מסביב לי הלך וגאה נחשול האבדון, והחסר גתמלא ללא-הרף במשלוחים חדשים של צפויים לכלייה.

והנה צצו עשרת ימי התשובה, עונה של עשיית חשבון הנפש, של התעוררות ושל חרטה. גם אנחנו, כלואי המחנה, נתפסנו לרוממותם של ימים נשגבים אלה ופישפשנו במעשינו. העברנו לנגד עינינו את הקורות אותנו לאורך השנה שהלכה לעולמה — שרשרת מחרידה של טביעה ביוון-מצולה, של יאוש וקפאון, של יסורי-שאול אשר פגעו בחומר וברוח. זכרם של הימים העטופים הילת-זוהר בטרם יצא עלינו הקצף זורה מלח על פצעינו הדוויים, מוסיף שמן על המדורה היוקדת בקרבנו. גם התקופה ספוגת-האימים במקומות מגורינו אחרי פרוץ המלחמה לובשת בעינינו מחלצות של עידן-זהב לעומת ההווה חסר-הישע בו אנו נתונים. הרי אז טרם נעקרנו מחוג אהובינו ואת הסבל נשאנו במחיצתם; הרי אז טרם נשללה מאתנו קורת-גג ורשות-היחיד וניתן לנו לשאוב נוחם מאמרי-הנועם הזרועים על גבי הספרים הקדושים; הרי אז לא כבתה התוחלת, שחלום הבלהות יכלה כעשן במהרה וימינו יחודשו כקדם. והיום דעך כל שביב של תקווה, אין שמץ של קרן אור קלושה אשר תגיה את חשכנו, וכעלה נידף אנו נישאים על פני תהום הפוערת את פיה לבלענו מדי רגע, ואין מושיע.

ערב יום הכפורים במחנה העינויים. גוויותינו הרזות והמצומקות כגרוגרת של ר' צדוק משתרכות בעמל רב בינות לצריפיו של שטח עבודת-הכפייה. כלנו סוחבים על הכתפיים הכושלות שקי-מלט כבדים, נוסף על משא היאוש וחוסר-הישע המעיק עלינו עד-דכא. מאז הבוקר לא בא אוכל לתוך פינו. לשוא הננו מעיפים מבטים שוקקים לכל עבר, כדי לגלות עלה ירוק או עשב ולשבור בהם את הרעבון המחלחל. העצים מסביב מעורטלים הם, פרט לאורן בודד שמחטיו אינם ראויים לאכילת כלב.

בשעות אחרי הצהרים נתקשרו השמים בעבים וגשם סוחף ניתך ארצה. היינו לבושים כתונות דקות, בלות ומטולאות, ובכל זאת אסרו עלינו הנוגשים לחפש

חסות בצריפים מפני גשמי הזעף וצרחו לעברנו, להמשיך בעבודה, — "כדי שנתחשל ונאזור כוח", הוסיפו בלגלגנות שטנית. הם, הרודים המרושעים, הסתתרו בצריפים ולטשו את עיניהם לעברנו, כדי שלא ניכשל חלילה בביטול-זמן. מדי התבוננו בפרצופיהם של הזדים מילמלתי לעצמי שוב ושוב את השאלה: "כלום יגיע אי-פעם תורכם לתת דין וחשבון בעולם הזה על מעלליכם?". בשובנו מן העבודה עם רדת היום הרבו המלווים המזויינים להכביד עלינו את אכפם יותר מן הרגיל, הריצו אותנו בקצב מזורז, אף כי היינו רטובים עד העצמות, יגעים עד כלות-הנפש ובקושי רב הרימונו את רגלינו. בדרך קרסו תחתיהם כמה אנשים מאפיסת הכחות ולא קמו עוד. עם הגיע הפלוגה אל המחנה נתחלקה מנת ה"מרק" המגעיל ספוג צחנת-פשפשים, ופרוסת לחם. בלענו בחפזון את המעדנים לפני שקיעת החמה, זכר לסעודה המפסקת.

והנה ירדו הצללים, ואפלה אפפה את הכוך העלוב, שלא ראה אור נר מימיו. הצטרפתי לחבורה של עצירים דתיים, אשר הצטופפו בקרן זוית לתפילת "כל-נדרי" בציבור. מחזורים לא נמצאו ברשותנו ולפיכך התפללנו בעל פה, איש איש כמיטב זכרונו. אחד מקרבנו התנדב לשמש ש"ץ, ומפיו החלו קולחים בלחש הצלילים הנוגים והנשגבים של כל-נדרי. אותה נעימה נפלאה ועתיקה, ספוגה רזי-דרזין, עוררה בנו כזרם חשמל רטט וחרדה והשכיחה במחי-יד את המציאות המבעיתה. לפתע חשנו זיקה אדוקה לאנוסי-ספרד בימות-קדם, אשר שפכו את שיחם לפני אלהים במערות ובנקיקים מתוך מסירות נפש בליל יום-כפור ושפתותיהם רחשו את התפילה המיסתורית "כל-נדרי" שנתחברה למענם.

למחרת נרדפנו כרגיל עם הנץ היום לעבודת-הפרך. איש-איש קיבל את מנת הלחם הזעומה, אולם מרבית העצירים שלטו ברוחם ולא הגישו אל פיהם את הפרוסה, אף כי מעיהם המו מרעב. הפלוגה נערכה בטורים וצעדה אל שטח העבודה, לכרות שוחות מסביב למחנה, על כל צרה שלא תבוא (התקפות אויר). כשבועיים נתמשכה המלאכה וטרם נגמרה. באותו יום הצמדתי עצמי לחברי, יהודי אדוק ותלמיד חכם, על מנת להערים על נוגשינו ולהזהר ממלאכה ככל האפשר. בחרנו באחת השוחות העמוקות ביותר שנמצאה בשלב של גמר. ירדנו לתוכה ונעלמנו במעמקיה, עד שלא הבחינו בנו מלמעלה. סמויים מפני עינא-בישא, העמדנו פנים של עמלים השקועים במלאכתם, מבלי לנקוף אצבע. ליד השוחה נצטברו ערמות של אדמה ואבנים, שנכרו עוד אתמול וטרם סולקו, ולפיכך נבצר מן הרודים בעם להבחין במעשינו במעמקי-החפירה. ידינו לפתו את הטוריות לשם זהירות, וכל אימת שבקעה חריקת-מגפים מלמעלה נופפנו את הכלים בחריצות מדומה, כדי לאחוז את עיניהם של שונאי-ישראל.

עם שהותנו בשוחה מלמלנו בקול דממה דקה את התפילות. חברי הקריא לפני

את המלים בנעימה המקובלת ואני עניתי אחריו — "ממעמקים קראתיך ה'", הפעם לא נאמרו הדברים בדרך השאלה... משהגענו לתפלה "ונתנה תוקף" חשנו את טעמו האמיתי של הפרק "אדם יסודו מעפר וסופו לעפר". אכן שקועים אנו בעפר עד מחנק, שונאינו מחשיבים אותנו פחות מעפר ומגפיהם דשים אותנו כעפר, כרמש הנרמס בבוץ. בעומק האדמה עברה עלינו מרביתו של היום הקדוש, בתפלה ובתחנונים. והנה זמן תפלת מנחה. מבלי-משים צפה לעינינו הפטרת-יונה הנשגבה ותפלתו במעי-הדגה. גם אנו הושלכנו לים זועף, ספינת חיינו נטרפה, והמים הזידונים באו עד נפש. גם אנו מפילים את תחנונינו כאותו הנביא בצר לו: "לקצבי הרים ירדתי, הארץ בריחיה בעדי לעולם...". האומנם נזכה גם לנחמתו של סוף הפסוק: "...ותעל משחת חיי, ה' אלהי", בטרם ייסתם עלינו הגולל?...

שעת הנעילה, במובן כפול. ניתן אות לחזור אל המחנה אחרי יום גדוש סבל ועינויים. יגע ותשוש עקב הצום והבילוי בשוחה הטחובה, אך מאושש ברוחי, שבתי אל המחנה סמוך לשקיעת החמה. קיבלנו את מנת "מרק הפשפשים" אולם לא טעמנו טיפה. שוב התקהלנו בקרן זוית והתפללנו "נעילה" בלב נשבר ובדמעות-שליש. חשנו את מלוא-טעמו של הפזמון: "אזכרה אלהים ואהמיה... ובשערי דמעות כי לא נשלבות..." הה, אלהים, היה מה לזכור ועל מה להמות! שערי דמעותינו נפתחו לרווחה, והאגלים המלוחים ניגרו על לחיינו באין מעצור, גם אחרי צאת הכוכבים...

חיבוט-הקבר נוסח קרייזינג

ימים מעטים אחרי יום-כפור נקלעתי לפתע למשלוח של אסירים אשר הועברו למחנה העבודה קרייזינג הידוע לשמצה כמקום מוכן לפורענויות. אם שלשת המחנות שנתייסרתי בהם עד אז נקראו בפי מדורי-גיהינם, הרי כינוי עדין זה שוב אינו הולם את גיא-הצלמוות קרייזינג, שעלה במוראותיו לאין-ערוך על קודמיו. באותו הערב בו הגיע המשלוח לקרייזינג נתלו שני אחים, יהודים ילידי פאביאניץ. הם קיפחו את חייהם הצעירים בעטיו של חטא לא-יכופר: גניבת שני תפוחי-אדמה. אנחנו, האורחים החדשים, נתכבדנו להשתתף במעמד המסמר-שער. החבלים נהדקו על צווארייהם של שני האחים, ורגע-קט לפני שאחד המרצחים הדף מתחת רגליהם את השולחן צעקו בקול מר פולח-לבבות לעברנו: "אחים, נקמו את נקמת דמנו השפוך! שמע ישראל!", לא הספיקו לגמור את הפסוק, עד שגוויותיהם התנדנדו באוויר מתוך פירכוסים מקפיאי-דם.

באותו המחנה זכיתי לזיק של אור אשר הגיה את מחשכי לרגע, אך להוותי כבה עד מהרה והעיב עוד יותר את האפלה. ביום אחד פגשתי שם בהיסח-הדעת את דודי זינדל, איש פודוביץ', הדוד זינדל — אדם נעים הליכות ורחב לב, צנוע ונוח לבריות, בר אוריין וגדל אמונה — נחתם על לבי מאז ילדותי ונתחבב ביותר על כל משפחתנו. יהודי חסון ורחב-גרם זה, בעל הדרת-פנים מרשימה, הפך עקב עינויי המחנות לצרור של עצמות יבשות. כל ברק של חיות ניטל מעיניו הכבות, ובקושי החזיק מעמד על רגליו הבצקות. פגישתו אתי עודדה קימעה את נפשו הנכאה וחיוך עמום הסתמן על שפתותיו החיוורות. אמנם, לא עמד בו כח להרבות שיחה עמי, אך עיניו נדלקו בנגוהות תקוה. נפגשנו לפנות בוקר בטרם צאת הפלוגה לעבודה. משחזרתי עם דמדומי-ערב, נחפזתי אל הבלוק בו התייסר דודי, אך הכלוב היה ריק. שכניו גילו את אזני, שכנופית חיילי ס.ס. פלשה לתוך הבלוק, אספה כחמשים איש — תשושים וזקנים — והוליכה אותם אל "בית הבראה", כביכול, כלומר אל גיא-ההרגה. גם הדוד זונדל נקלע לקבוצת "המבריאים"...

מנת הלחם ליממה הסתכמה גם בקרייזינג במאתים גרם. העבודה נמשכה ברציפות שתים עשרה שעות תחת השגחתם של נוגשים אכזריים וסאדיסטים, אשר הפליאו בנו את מכותיהם. בערב קיבלנו ליטר נוזל, "מרק" כביכול, שכבנו בלילות על קרשים ערטילאים וכיסינו את גוויותנו הקפואות בשתי "שמיכות" דקות

כקורי-עכביש, בעיצומו של חורף עז. אף כי רבו הקרבנות בקרב המחנה, לא פחת מספר העצירים, כי מדי יום הגיעו משלוחים חדשים של צפויים-לכליון.

פעם, עם שובנו מן העבודה לפנות ערב, הוליכו אותנו המלווים אל רחבה שוממה, אשר בלבה הזדקר עמוד תלייה. נצטווינו להיערך בחצי-גורן מול העמוד, כנהוג. בעוד זמן מועט הגיעה משאית עמוסה חיילי ס.ס. ושבעה יהודים. החיילים סחבו את היהודים אל הגרדום. היות והעמוד היה מצוייד בארבעה ווים בלבד, הוצאו להורג בתחלה ארבעה נידונים, ואלו שלשה חיכו בתור עד שיתפנו בעבורם ווים. משהתעקשו שתי גופות מן הסידרה הראשונה ופירכסו יתר על הזמן המתוכנן בדייקנות גרמנית, נכמרו רחמיהם של המרצחים וציוו אותנו להיאחז ברגלי התלויים המפרפרים ולמושכן בחזקה למטה, כדי לקצר את יסורי הגסיסה. הטיפול הוכיח את יעילותו, והווים נתפנו.

משהכיר אחד הנידונים, שאכן פסה כל תקווה, זינק לפתע ממקומו לעברו של אחד החיילים, בעט בכרסו וירק בפרצופו. התליין שלף את אקדוחו וירה בראשו. היהודי אביר הלב צנח ארצה מתבוסס בדמו... וניצל מן החבל. הלבבות נתקהו עד כדי כך, שהחזיון השטני לא זעזע ביותר את קהל "הצופים", והיו אפילו כאלה שעסקו באותה שעה בסחר חליפין: כתונת או תחתונים תמורת פרוסת לחם או קומץ תפוחי-אדמה. עם תום "ההצגה" הריצו אותנו אל הבלוקים. קצין ה-ס.ס. גזר עונש קיבוצי בגלל חוצפתו של היהודי האמיץ אשר העיז לבעוט בכרסו של חייל גרמני ולירוק בפרצופו: באותו הערב שללו מאתנו את פרוסת הלחם ואת צלחת ה"מרק". טיפסנו על מצע הקרשים רעבים וסחוטים, אך קיבלנו עלינו את הדין מתוך רגש עמום של גאווה לאומית. הרי לא אלמן ישראל, ואיש יהודי השיב נקם לצר ואויב, ולו בבעיטה וביריקה בלבד.

הגרדום מושל בכיפה

הדבר קרה בצהרי יום-ראשון, יום השבתון במחנה. מאי-שם בקעו צלילי פעמון האזעקה לתוך הבלוקים, וכל האסירים נחפזו החוצה, עם קעריות בידיהם, שכן שיערו בוודאות שהם נקראים לקבל את האוכל ליד המטבח. ודאות זו נתבדתה עד מהרה. בחוץ המתינו לבואנו מלאכי-חבלה מנואצים וציוו עלינו להיערך למצעד. אחר כך הריצו אותנו לככר הגרדום בו התנוסס בקביעות עמוד-תלייה. שם נערכנו בחצי-גורן מול עמוד התלייה, להיות עדי-ראייה להוצאה להורג, מטעמי "כל העם ישמעו ויראו". התכנית התנהלה בדייקנות טבטונית. חיילי ס.ס. הביאו במשאית ארבעה יהודים כבולי-ידים, סחבו את הנידונים אל הגרדום, הידקו חבלים מסביב לצווארייהם, הדפו את השולחן בבעיטה, והגופות החלו מפרפרות באוויר. לפתע התרחשה תקלה בלתי צפוייה: החבל שעליו נתלה בחור צעיר התנתק משום-מה מן הוו, והגוף צנח על הקרקע בטרם יצאה נשמתו. קציו ס.ס. אשר על חוליית התליינים הורה לתלות שנית את הצעיר, ושוב נשנה המאורע המזוזר: החבל זז ממקומו והשיר ללא-עת את מטענו המפרכס.

המפלצת הטמאה ניגשה אל ה"בר-מזל" ושאל אותו לגילו. הבחור מילמל בקול חנוק: "אני בן שש-עשרה". מבלי להתחשב בנוהג עתיק-היומין, המקובל אפילו על השבטים הפראים באפריקה, להעניק חנינה לניצולי-החבל, צרח הרוצח: "מזה לא תינקה!", ציווה לנער לפתוח לרווחה את פיו וירה לתוכו צרור מאקדחו. אכן, הכדורים עשו את שליחותם באמונה, שלא כחבל הבוגדני...

בדרך כלל נהגו הנאצים לערוך את הצגות הבלהות ביום הראשון לשבוע, בשעות הצהרים, בטרם התחלק מנת האוכל לעצירים. אל נכון התכוונו לגרות בזה את התאבון... ושוב מאורע איום, אשר חל ביום ראשון אחר. הפעמון צילצל והעצירים התגודדו מסביב למטבח עם קערותיהם. והנה יצא מן המטבח חייל, כשהוא לופת בשתי ידיו קלחת גדושה נתחי בשר מהבילים, וקרא לעומתנו: "חטפו מהר מן הקלחת כאוות נפשכם!". חסד בלתי צפוי זה עורר חשד בקרבנו, שהרי נוכחנו מזמן ועידן שהצוררים דורשים את רעתנו. אי-לזאת לא זז איש ממקומו. נוכח סירובנו המשותף לגשת אל הקלחת, התפרצו לעברנו חיילים מצויידים באלות-גומי והחלו מצליפים בחימה שפוכה על פניהם ועל ראשיהם של הסרבנים, מתוך צריחות: "חזירים, בני כלבים, מי שלא יחטוף מן הקלחת, ישלם את המרי בראשו!". עצירים אחדים נשברו ברוחם וקרבו אל

הקלחת. באותו רגע הניסו אנשי ה-ס.ס. כלבי-זאב ענקיים מן צריף סמוך ושיסו אותם באלה שקרבו אל הנתחים. הכלבים התנפלו בשצף קצף על הניצבים ליד הקלחת וקרעו אותם לגזרים. מיד קמה בהלה נוראה וכולנו נמלטנו חזרה אל הבלוקים. החיילים רדפו אחרינו והוציאונו החוצה, כשהם דשים את בשרנו באלות ובמגלבים. ההצגה עקובת הדם החלה שוב, ועשרות עצירים היו לטרף לחיות המהלכות על ארבע בפקודת החיות המהלכות על שתים.

כאלה היו תנאי החיים והמוות בגיהינם קרייזינג, ורק שמץ מהם העליתי על הכתב. עבודת הפרך היתה למעלה מכוח אנוש. חפרנו תעלות לכבלי-חשמל והמתכונת ליממה היתה 15 מ' אורך ו-60 ס"מ עומק לאיש בכל מזג אוויר — בגשם סוחף, בסופת שלג או בקור צורב. אוי ואבוי היה למפגרים ולנחשלים. ברשותו של המפקח הותר לאסירים לעשות את צרכיהם במרחק של 10 מ' מן שטח העבודה. ויהי היום, בהציק לי הרעבון עד ללא-נשוא העמדתי פנים וביקשתי רשות לעשות צרכי. התרחקתי מן השטח לעבר שדה-ניר מתוך כוונה "נפשעת". בדעתי שהאכרים טמנו באדמה סלק לבן — מזון לבהמותיהם בימות החורף — אמרתי לשלוף מתוך האדמה התחוחה סלקים ספורים כדי להשיב את נפשי. אחרי לבטים התרתי לעצמי את הגניבה, מטעמי פיקוח נפש. בקושי גרדתי את האדמה באצבעותי ושלפתי שלשה סלקים. אחד השומרים הרגיש בי בשעת קלקלתי, זינק לעברי בחימה שפוכה והנחית על גבי מהלומה מוחצת באלה מסוקסת. קרסתי תחתי מעוצמת המכה, וידי עוד לופתות את שלשת הסלקים. חברי סחבו אותי על כתפיהם אל הבלוק עם תום העבודה, כי נבצר ממני לקום על רגלי. חליתי סהלכה, רגלי צבו ולא יצאתי לעבודה כמה ימים.

ועוד מעשה גורא, שקרה ביום השבתון. הפעמון צילצל, נערכנו בטורים וצעדנו אל ככר הגרדום כדי להתענג על בילוי-נעים כנהוג. רגשותינו נתקהו עד כדי כך, שהתכנית השגרתית חדלה להפעים אותנו. הנאצים חשו בכך והגישו הפעם חידוש, כדי לגוון את המופע. אמנם, המרצחים סחבו אל עמוד התלייה את שני הנידונים כבולי-הידים, אך חבל לא הושם על צווארים. את מקומו של החבל תפסו כלבי-זאב בגודל של עגלים, אשר קרעו את הקרבנות לגזרים ולקקו את דמם. אחרי הצגת-הבכורה הוליכו אותנו חזרה אל הבלוקים. ליד המטבח חילקו לנו את מנות-האוכל ובירכו אותנו בלעג "לתיאבון!". קהות חושינו נגוזה נוכח חזיון הכלבים לוקקי דם-אדם, ואיש לא שם את האוכל אלי פיו, למרות המעיים ההומים.

אותו יום ראשון נחרת בזכרוני גם בגלל מאורע אחר, אשר התרחש אחרי הצהרים. לפתע הופיע בבלוקים אחד המפקחים ובידו רשימה שהכילה ששים שמות, וגם שמי ביניהם. נצטווינו לצאת החוצה ולהיערך בטורים, כי אנו עומדים

לנסוע... לאתר נופש, כדי להחליף כח. ידענו פירושו של אתר הנופש, אך מורך לא בא בלבנו, כי המצב היה ללא-נשוא וערגנו לתמורה, תהיה אשר תהיה. הוכנסנו למרחץ ושם התרחצנו וקבלנו לבנים חדשים. טיפסנו אחר כך על משאית גדולה שחיכתה בחוץ, ומשזזה ממקומה נדמה לנו, שנפטרנו מגיא הצלמוות קרייזינג, וגם... מחיינו, בבת אחת.

"טיול שעשועים" לעיר פוזנן

נסיעתנו במשאית המוגפת, ללא מים וללא אוויר לנשימה, נתארכה כמה שעות, עד שהגענו לתחנת רכבת. שהינו שם עד אחרי הצהרים, ואז הודחסנו בקרון מיועד לבהמות — ששים איש בצפיפות. הרכבת לא זזה, עד אשר הובאה מאי-שם לפנות ערב שיירה של שמונים יהודים, רובם ככולם חסונים ובריאי-בשר, ופניהם הצהובות העידו שלא טעמו טעם רעב משכבר. השתאינו על המראה המוזר, ולחידה היה לנו. להקת היחסנים סירבה בתחילה לציית לפקודת החיילים ולטפס על הקרונות, אך בסופו של דבר נתפייסו אנשי-הצורה ועלו, מכיוון שקצין ס.ס. גער בהם: "גם אתם יהודים מזוהמים ככל האחרים", וזירזם במכות מגלב.

משהוסרו המחיצות נודע לנו, שחברינו החדשים הם מקורבים לשעבר של הנוגשים הנאצים: מנהלי-עבודה, "קאפו", טבחים וכל מיני מלחכי-פינכה, בריות שפלות שמכרו את נפשותיהם לשטן בעבור נזיד עדשים. כעת עברה גם עליהם כוס וכמונו כמוהם באותה הצרה. אחרי תלאות וטלטולים הגענו למחוז חפצנו, מחנה עבודה בעיבורה של פוזנן שהתמקם בצריף ארוך בעל ארבעה תאים, ולתוכם הדחיקו 140 איש. התנאים במחנה זה היו במידת-מה פחות קשים מאשר במדורי הגיהינם שקדמו לו, והתאוששנו קמעה. נשתלבנו בשתי פלוגות-עבודה נפרדות — החלשים לחוד ובריאי-הבשר, "המיוחסים", לחוד. הבריות הללו נתבדלו מאתנו ונתלכדו בחטיבה סגורה, יתכן מתוך תחושה של אשמה, או של... יהירות.

הוטלה עלינו המשימה לסלול קו חדש של מסילת-ברזל, סמוך לפסים הקיימים. תכופות חלפו לעינינו רכבות צבאיות גדושות חיילים, בשני כיוונים: אל החזית ואל העורף. לעתים זרקו החיילים לעברנו מתוך הקרונות ככרות-לחם, סיגריות ומצרכי-מזון. היו גם כאלה שירקו בבוז לעומתנו דרך החלונות הפתוחים וצרחו קריאות-שיקוצים ודברי בלע. לא-אחת הצלחתי לחטוף סיגריות לצדי המסילה ולשימן בכיסי. "מציאות" אלה צפנו ברכה בקרבן, הואיל ושיחדתי בהן את הממונה על הפלוגה.

בערב חג-הפסחא הנוצרי הצעתי מנה הגונה של סיגריות לממונה על הפלוגה תמורת רשיון לצאת לכפר סמוך על מנת לקנות לחם. הממונה נתפתה, ועם מתן הרשיון בכתב הטיל עלי זהירות מרובה בדרכי וגזר עלי שתיקה. הפלגתי עוד באותו היום אל כפר בריחוק של חמשה ק"מ ונכנסתי כסומא בארובה לביתו של איכר פולני. משביקשתיו להעניק לי אוכל כלשהו הושיט לי בעין יפה לחם,

נקניק, ביצים וטבק. הוספתי לחזור על הפתחים כדי למלא את תרמילי. לעתים נקלעתי למגוריהם של שונאי ישראל, אשר נופפו מקל לעומתי וטרקו את הדלת.

באחד הבתים היו בני המשפחה מסובים ליד שולחן עמוס מעדנים. משעברתי את המפתן ובעל-הבית הרגיש בי, הזדקר ממקומו, תפס סכין מעל גבי השולחן וזינק לקראתי. נמלטתי בעוד שיני. עם זאת לא אמרתי נואש וישוב הסתכנתי לחדור לחצר של משק איכרים. מזלי שיחק לי, ובעלת הבית העניקה לי בשפע ביצים וטבק, ולא עוד אלא שהציעה לי להתחבא בביתה עד תום המלחמה. משפחתה — כך סיפרה לי — נסחבה לגרמניה בידי הנאצים, ומשום כך יש מקום פנוי בביתה ותוכל לתת לי מקלט. הודיתי מעומק הלב לאשה עדינה זו, אולם דחיתי את הצעתה המפתה, פן יבולע לה. תרמילי נתמלא עד אפס מקום ויצאתי את הכפר בדרכי חזרה אל המחנה.

על פת לחם יפשע גבר

מתוך זהירות השתרכתי דרך חורשה סמויה מן העין ושם פגשתי אח-לצרה, שכני בצריף, שיצא גם הוא "לחטוף מציאות", אולם שלא ברשות. עשינו את דרכנו הלאה בצוותא, בינות לעצים ושיחים. לפתע צצו לעומתנו שני ז'אנדארמים וצרחו: "ידים למעלה!". כמובן שלא סירבנו ועמדנו דום בידים מורמות. מלאכי החבלה בדקו אותנו והחלו בחקירה ודרישה, מי ומי השפיע עלינו את כל הטוב אשר בתרמילים. כהרף-עין ניצנץ רעיון-נקם בלבי, להיפרע מן האיכר המרושע, שזינק לעברי בסכין מרוטה. "הודיתי" שהאיכר העניק לנו את הטוב הצפון בתרמילי, הולכתי את הז'אנדארמים אל ביתו והצבעתי עליו: "הנה האיש!". הבר-נש המגושם נשבע בכל קדושיו ששקר בפי וגם הצטלב שבע פעמים, אולם גם הקדושים וגם הצלב בגדו בו. הז'אנדארמים ערכו בו במקום דו"ח, והמנוול בא לבטח על עונשו כהלכה.

אחר כך הוליכו אותנו השושבינים-במדים אל תחנת הז'אנדארמריה בכפר. הקצין שאל אותי, למה ברחתי מן המחנה. השבתי, שלא היה בדעתי לברוח, וסימן לדבר שנעצרתי בדרך חזרה אל המחנה. התנצלתי, שהרעב הציק לי, כי גופי נחלש במחלת הטיפוס, והתחננתי על נפשי. הקצין צרח לעברי: "כלום ידוע לך העונש הצפוי על מעשיך?". עניתי בקור רוח: "כן, אדוני. עמוד התלייה". בזה נגמרה חקירתי. הקצין הרים את שפופרת הטלפון והזעיק את מנהל המחנה אל התחנה. אחרי שעה קלה הגיע המנהל בלווית עוזרו, כדי לקבל את פנינו. כשידינו כבולות הוחזרנו אל המחנה, וכל המזון שאספנו הוחרם. היות והממונה על הפלוגה היה מעורב בדבר והוא נתפעל משתיקתי בדבר הרשיון, השתדל שאצא ידי חובתי בחמישים צליפות בלבד, במקום... החבל. אחד "היחסנים" בריאי הבשר שימש שליח מצווה, הצליף על גבינו במגלב חדור חוט-ברזל והפליא את מכותינו לפנים משורת הדין.

במחנה זה נהגו לחלק את מנת הלחם מדי ערב, ככר לארבע גלגולות, ולפנות בוקר קיבל כל איש את הרבע המגיע לו, לפני צאתו לעבודה. ביום מן הימים נגנבה בלילה ככר לחם, וארבעה עצירים נתקפחו ויצאו רעבים לעבודה. בדרך חש מישהו, שאחד העצירים שולף מדי פעם בחשאי משהו מכיסו ותוחב לתוך פיו. הגנב נחשף, וחבריו נזפו בו והעליבו אותו. האיש נדהם, פניו נתחוורו, ומתוך בושה השפיל את עיניו. למחרת השליך את עצמו תחת גלגלי קטר שתימרן במקום. לרוע מזלו לא נדרס למוות והועבר לבית חולים כשהוא פצוע אנוש.

כעבור ששה שבועות חזר אל המחנה, ודעתו סרופה עליו. לימים באו אנשי ס.ס. והוליכו אותו לאי-שם.

חלף שוב שבוע, והנה עם סיום העבודה הופיע חייל וציווה על מנהל פלוגתנו לערוך מיפקד אישי בו במקום, מכיוון שעוד היום יוצאו להורג על ידי תלייה שלשה "פושעים" מתוך הפלוגה: האיש שנכשל בנסיון התאבדות ושני הבחורים שנתפסו לא מכבר ע"י ז'אנדארמים בשוטטם בכפר הסמוך. השליח שמסר את הבשורה לא חשד, שגם אני, העומד בקירבתו, נמנה עם הנידונים. מנהל העבודה — בחור יקר, יליד לודז' — ניגש אלי בחשאי ולחש לי: "בעברנו חזרה דרך החורשה, הימלט לנפשך!". וכך הווה. בחורשה עלה בידי להתחמק מן הטור ולהסתתר בינות לעצים, עד שהשיירה נעלמה מן העין. נסתי בשארית כוחותי אל הכפר בו התגוררה האשה נדיבת הלב שהציעה לי בשעתו מקלט ונכנסתי אל ביתה מתנשם, על סף ההתמוטטות. משהתאוששתי קימעה סיפרתי לה דברים כהווייתם. שוב נכמרו רחמיה עלי והחביאה אותי, מתוך סיכון חייה. החלפתי את בגדי במחלצות איכר והתחזיתי כעובד-אדמה פולני מבטן ומלידה. לאורך שבועיים עבדתי במשקה של בעלת הבית ללא שום תקלה. לפתע נהפך עלי הגלגל ונפלתי מאיגרא רמא לבירא עמיקתא. באחד הימים רתמתי לפנות בוקר את הסוסים לעגלה, כדרכי, ויצאתי אל השדה על מנת להעמיס שחת ולהובילו אל הגורן. סמוך למשק צצה לקראתי חוליית סיור של ז'אנדארמים. לבושי המדים ציוו עלי לעצור ולהזדהות. טענתי שתעודת הזהות נשארה בביתי, אולם ערמתי לא עמדה לי ונפלתי בפח. הז'אנדארמים הורידו אותי מן העגלה הריקה וסחבו אותי כמה ק"מ אל בית כלא.

אושוויץ, אסיר מספר 143926

בבית הכלא היו חבושים המון אנשים, ברובם יהודים, שנחרץ דינם להישלח למחנה ההשמדה אוישוויץ עוד באותו יום. לרוע-מזלי נקלעתי לתוך משלוח זה. אחרי שעות ספורות הודחסנו כולנו לתוך קרונות מיועדים לבהמות, חמשים עד שבעים נפש בקרון. המשלוח קיפל בתוכו למכביר חולים נוטים למות, ישישים פפופי-גב, נשים הרות, תינוקות ועוללים. שום אוכל לא הוגש לכלואים בקרונות ולא טיפה של מים. בקרונות המוגפים מבחוץ ללא זיק של אור חסר אויר לנשימה, והצחנה היתה להחניק. הכל עשו צרכיהם במקום ישיבתם — שכיבה לא באה בחשבון — והרצפה היתה מזוהמת בסחי וצואה. נשים הרות כרעו ללדת בשאול תחתית זו על גלגלים והתבוססו בדמן עד שנפחו נשמותיהן בצוותא עם פרי בטנן.

סוף-סוף הגיעה הרכבת עם הנותרים לפליטה עד לרציף התחנה בירקנאו. עם רדת "האורחים" מן הקרונות קרעו חיילי ס.ס. את המשפחות לגזרים. הגברים והנשים הכשירים לפי חוותם לעבודת-פרך הופנו מיד אל המחנות-התאומים אוישוויץ ובירקנאו, ואלו הקשישים, החולים, התשושים והילדים הפליגו ליעד שאין ממנו חזרה — אל תאי הגאז במבנה המשרפה הידועה לדראון עולם. מי שעמדו לו כוחותיו עשה את דרכו האחרונה אל "בית המרחץ" (כך כינו המרצחים את הכבשנים, לשם הולכת שולל) ברגל, ויתרם זכו להסעה במשאיות.

מראה הסלקציה האיומה עם בוא הרכבת לבירקנאו לא ימוש מנגד עיני כל עוד נשמתי בי. יללותיהן של האמהות השכולות, שתינוקותיהן נחטפו בידי חיות-הטרף המנואצות, וצעקותיהם המסמרות-שער של הילדים החטופים היה בהם לקרוע שחקים, אך שערי השמים נותרו אטומים לאנקת המובלים לטבח. הסלקציה בוצעה במהירות הבזק, כדי לפנות את הרציף למשלוח הבא. הרכבות פלטו ללא הפוגה חומר-דלק בצלם אלהים מכל קצוות אירופה ללועי הכבשנים, והמלאכה היתה מרובה. גורלי שפר עלי ונצטרפתי לפלוגת הגברים הכשירים לעבודה. הפלוגה זזה לעבר המחנה אוישוויץ. עוד מרחוק נתגלה לעיני שלט-ענק ומעליו התלוצצו בלעג שטני שלש מלים באותיות של קדוש-לבנה: "ארבייט מאכט פריי" (עבודה מעניקה חרות). השער נפתח בפנינו לרווחה וגל חדש של צפויים לכליון זרם פנימה אל רחבה שהשתרעה מול שורה של מיבנים קודרים. המלווים לבושי-המדים הדפו אותנו לתוך מכלאה מוקפת גדר תיל-דוקרני וציוו עלינו לפשוט את כל הבגדים ולחלוץ את הנעלים. למעלה מיממה ארכה עמידתנו,

ערומים ויחפים, בתוך המכלאה. בטווחים קצרים הזדקרו לאורך הגדר כלונסאות נושאי שלטי-אזהרה: "זהירות, סכנה!". מסביב לשטח הגדור התנשאו מגדלי-תצפית מאויישים בחיילי ס.ס. ליד תת-מקלעים דרוכים. הנוף המבעית המם אותנו כהלמות פטיש על קדקד, ובעצם התכוונו לכך המרצחים הטמאים. המכלאה נועדה להכשיר את "הנופשים" החדשים לקראת הבאות. בשלט שעל השער נפלה בעליל טעות, והכתובת ההולמת היתה: "כל באיה לא ישובון". אכן, כמה "אורחים" מקרוב באו לא השלימו עם קבלת הפנים במכלאה והתנפלו לסבך התייל הטעון זרם חשמלי במתח גבוה. בעבורם תמה מסכת אוישוויץ לעדי-עד...

יממה זו של "הכשרה" היתה אחת החוויות הנוראות ביותר בחיי גדושי-הפגעים. פלוגתנו לא היתה "בת יחידה" במעמד שטני זה. המכלאה היתה צפופה עד אפס מקום יצורי-אנוש המומים, ברובם יהודים מארצות מערב-אירופה. במו עיני חזיתי כיצד אנשים שולפים מבגדיהם או ממקומות סתר בגופיהם אבני-חן ותכשיטים ומפצפצים אותם תחת סוליות נעליהם. היו גם כאלה שקרעו לגזרים שטרות כסף חו"ל כשנצטוו לפשוט את בגדיהם.

למחרת התפרצה להקה של מלאכי-חבלה במדים לתוך המכלאה וציוותה להיערך בשורות על מנת לזכות בגושפנקת האכסניה: מספר מקועקע על הזרוע, תחליף שטני לתעודת-זהות. אוישוויץ לא היתה מאוכלסת יצירי-אנוש הנקראים בשם, אלא מספרים מקועקעים בעלי שש ספרות. גם אני הושטתי את זרועי לאמן המקעקע, ובחלקי נפל המספר 143926. המלאכה היתה נתונה בידיהם של בריוני העולם התחתון, בעלי עבר פלילי. הנאצים שיחררו אותם מבתי הכלא כדי להעסיקם במלאכה נקייה וקלה זו באוישוויץ. דקירות המחט בבשר החי הסבו לי כאב לא-יתואר והתעלפתי. הודות לטיפולו היעיל של הבריון המקעקע — בעיטת מגף בבטני — שבתי לתחייה ופקחתי את עיני. הבר-נש עודד את רוחי בניחומים: "מה לך לפחד מפני דיגדוג קל בזרוע! הרי בכבשן תרגיש פחות גוח!...".

אחרי שנהיינו לאזרחי אוישוויץ ממוספרים כהלכה, הוכנסנו לחדר הרחצה, כדי "להיטהר מטומאותינו". לאורך הקירות ניצבו שמשי-גיהינם מצויידים בזרנוקי-כבאים והמטירו סילוני מים צוננים על הגופים הערומים. ערומים, רועדים מקור ורצוצים עמדנו שוב תחת כפת-השמים מעבר למכלאה המסורגת זמן רב, ומסביב לנו שומרים מצויידים במגלבים. רבים קרסו תחתיהם ונפחו את נשמותיהם. תכופות קירקשו צליפות המגלבים על הגופים הערומים, — עונש על גניחה או דיבור קל. למרבה החרפה לא חסרו בין השומרים גם מנוולים אנשי "קאפו" — יהודים שמכרו את נפשם לשטן.

משעברנו את שלבי הזיקוק הגופני והנפשי, נתקבלנו כאזרחי התופת. בראש וראשונה זכינו לתספורת לפי אופנת אוישוויץ: לרחבו של הקדקד נתגלחה רצועה

רחבה, סגולה נגד מחלת הבריחה. אחר כך קיבל כל אסיר פרוסת לחם וחתיכת סבון. סבון זה היה מסוג משובח שאין כמותו בעולם: עשוי משומן יהודי ללא זיוף. הירהרנו, שעוד מעט נתגלגל גם אנו בחפיסת סבון משובח כזה. גם התלבושת המקובלת לא איחרה לבוא: מכנסים ואפודת בד מפוספסים, נעלים מסורבלות עם סוליות של עץ. מכיוון שלבשנו צורה של ותיק לכל משפטיו והלכותיו, הריצו אותנו השומרים אל בירקנאו, המחנה המסונף לאוישוויץ. שם השכינו אותנו במבנים הנקראים "בלוקי-הסוסים" — מאה איש בכל בלוק. כל אסיר צוייד בשמיכה להתכסות בה על מצע הקרשים המכוסים למראית עין בקומץ של תבן מרוסק.

תכופות הידהדו בלילה טרטורי-יריות, ופשרם לא היה בגדר סוד. אסיר נואש התמוטט ושם קץ לחייו הנמאסים עליו. שוב מתבוססת ב"איזור ההפקר" גוויה מנוקבת ככברה של בן אדם לשעבר, אשר דחק את הקץ. איזור-ההפקר פירושו רצועת אדמה מכוסה חצץ לאורכה של הגדר הפנימית, ברוחב של שני מטרים. מי שפלש לאיזור מקודש זה, דינו לספוג צרור כדורים בגלגלתו בו במקום.

רבים מאלה אשר קצו בחייהם העדיפו מיתת חנק. הם תלו את עצמם מעל למצע-הקרשים בלילות. משגילה "זקן הבלוק" למחרת את הגופה הקפואה, עשה את חובתו ודיווח למנהל המחנה על המקרה. בדרך כלל התפרצו לתוך הבלוק אחרי שעה קלה אנשי "מדור הזיהוי" והחלו מצלמים את הגוויה מזויות שונות. אחר כך פתחו בסידרה של חקירות שתי-וערב ומיררו את חייהם של דיירי-הבלוק, כדי להיוודע אם המדובר הוא בהתאבדות ולא חלילה במעשה אלימות של אסיר. באוישוויץ רצחו המפלצות המנואצות מדי יום אלפי אנשים חפים מפשע, דנו לשרפה קשישים ותינוקות וחולים, והנה לפתע חרדה אנושית כזו לגורלו של צפוי-לכליון שהרחיב לפרוץ מן הכלוב על דעת עצמו, מבלי להיעזר בחסדיהם של בני "הגזע העליון". צביעות מחוצפת, שאין לה אח למן היות אדם עלי תבל.

המשרות הזוטרות היו נתונות רובן ככולן ברשותם של פושעים מקצועיים גרמניים שנחלצו בטרם-עת מתוך בתי-הכלא ברחבי גרמניה, על מנת לשרת באוישוויץ את ה"רייך" ואת ה"פירר". מרצחי ס.ס. למודי-נסיון אימנו את החניכים הפליליים כיצד להשמיד יהודים ולא הוצרכו להתאמץ ביותר...

בלילות השתלטה קרה בבלוקים ולפיכך היינו נדחקים האחד אל משנהו על גבי משטח-הקרשים כדי לחמם קימעה את אברינו הקפואים. בחמש בבוקר הקפיצו אותנו השומרים בצריחות: "לקום!" והצליפו במגלבים על ימין ועל שמאל. תוך כדי דיבור נאנסנו לרוץ החוצה בכסות-לילה לשם מיפקד. לא-אחת ניצבנו ערומים-למחצה בצינה ובטחב שלש שעות ויותר. לא עבר מיפקד ללא קרבנות — אסירים שכלו כוחותיהם וקרסו תחתיהם. עם תום המיפקד קיבלנו מנה

של תחליף-קפה ופרוסת לחם. לא הספקנו לבלוע בעמידה את האוכל, עד שהשומרים הריצו אותנו אל שטח העבודה. מלאכתנו היתה מפרכת, ללא שום תועלת, אלא לענותנו בלבד. סחבנו אבנים כבדות הלוך וחזור. הנאצים כינו את עמלנו "התעמלות בוקר". אע"פ שתעינויים נתמשכו עד שעת הצהרים. בשעה זו חילקו לאסירים מין מרק מפוקפק ודליל. בכל יום ראשון צפו במרק ציציות של בשר, והשומרים נהגו לגרות את התיאבון באמרי-שפר מעין: "היום כיבדנו אתכם בבשר יהודים קשישים, אולם ביום ראשון הבא נגוון את התפריט בבשר יהודונים זאטוטים". כפות לא ניתנו לנו, ולפיכך ליקקנו את האוכל ככלבים. עם תום הסעודה החלה שוב סחיבת האבנים עד שקיעת החמה, בשינוי שם: "התעמלות מנחה". סדר היום נסתיים במיפקד-ערב ובחלוקת 100 גרם לחם ופרוסת נקניק לגלגולת.

לילות אוישוויץ לא העתירו עלינו מרגוע ונופש. תכופות פלשו לתוך הבלוק לבושי-מדי ס.ס. באישון לילה, הנחיתו מכות אכזריות על הגופים השרועים על הקרשים וציוו עליהם לרוץ תוך כדי דיבור החוצה, מבלי להתלבש, על מנת להיהנות תחת כפת השמים משעור של ספורט נוסח אוישוויץ. רק משהתמוטטו כמה עצירים במשך "השעור" הסתלקו הגבלים ופנו לבלוק אחר לחזור על ההצגה. נזדמן לי להיפגש באוישוויץ עם חברים שהתייסרתי במחיצתם במחנה פוזנן, בו נשפטתי בשעתו לתלייה, כמסופר למעלה. בראותו אותי, פתח אחד החברים ואמר: "זכות אבות עמדה לך, שנמלטת ברגע האחרון. באותו יום שעה קלה אחר שנשאת את רגליך נתלה הבחור מן זדונסקה-וולה, שגלגלי הקטר מאסו בו. שני הנידונים האחרים — אתה וחברך ל"טיול" בחג הפסחא — נ י צ ל ו מן החבל מפני ששיחק להם מזלם ונמלטו בעוד מועד. שומר הפלוגה ספג מנה גדושה של מלקות על רשלנותו. כעבור ימים מועטים נגזר גירוש לאוישוויץ על כל העצירים בפוזנן — עונש קיבוצי על מנוסת שני הנידונים".

בעת פגישת-רעים זו נגלה לעיני מחזה מחריד: בכביש המוביל אל הכבשנים עברה שיירה של משאיות עמוסות ילדים בגילים שונים, והפעוטים נהנו כנראה מן הטיול, השתובבו וצחקו. אשריהם שלא ידעו עד הרגע האחרון על יעדם האיום. העשן השחור שבקע אחרי שעה קלה מן ארובות התופת העידו, שאכן הועלו הזאטוטים על מזבחו של המולך הנאצי.

כשסחבנו את האבנים בתכנית "התעמלות בוקר" ו"התעמלות מנחה" נהגו השומרים לחבוט במקלות על ראשי האסירים ועל גופיהם ללא שום סיבה. לא אחת התעלפתי מעוצמת הכאב, אך השומרים השיבו אותי לתחייה בטיפול מנוסה — בעיטות בבטן — וכפו אותי להמשיך בעבודה. עוד כיום אני סובל מהתקפים חריפים של כאב ראש — זכר לאוישוויץ.

היהודים היוו את רוב מנינו ורוב בנינו של המחנה, אולם גם מספר ניכר של בני עמים אחרים התייסרו שם "ולא לקקו דבש". פעם גילגלתי שיחה עם אסיר פולני, בנוסח כזה: א נ י: "כיצד נקלעת הנה? הרי אינך יהודי!". ה ו א: "ואתה, מה לך פה? מדוע לא נתחבאת בביתו של פולני?". א נ י: "לו עשיתי כדבריך, מתנדנד הייתי מזמן על עמוד התלייה. ידוע לך בוודאי, שהפולנים "האצילים" הסגירו את היהודים לתלייה תמורת חפיסת סיגריות". הפולני השפיל את עיניו ללא אומר.

ולמלשינים אל תהי תקווה

יום ראשון בשבוע היה תאריך מוכן לפורענויות. אם לא התקיימו הצגות שעשועים נוכח עמוד התלייה, חמדו להם הנאצים לצון "תמים" ללא שפיכת דמים. משנערכו האסירים ליד המטבח בצהריים וידיהם לפתו את הקעריות עם מנת ה"מרק" החם, נהגו אנשי ס.ס. להופיע לפתע ולחבוט במגלבים על ידיהם של האסירים, עד שהקערית נשמטה והאוכל נשפך על הקרקע. אחר כך כפו אותנו לכרוע ברך וללקק את האוכל מעל פני הקרקע, ובשעת מעשה התגלגלו הטמאים מצחוק פרוע. חובבי אמנות שביניהם צילמו את החזיון המרתק והמבדח, זכרון לימות אוישוויץ הנהדרים.

גם בלילות לא ניתן לנו לתנות את מצוקתנו בפני החברים השרועים לידנו על מצע הקרשים. בכל בלוק לא נעדר מלשין, לפעמים אפילו שניים או שלושה, אשר מסר לנאצים על כל הגה היוצא מפיו של אסיר לפי תומו. בתחלה נכשלו אסירים בלשונם ובאו על עונשם (עונש באוישוויץ פירושו מוות), עד שנחשפו עקבותיהם של המנוולים וסוכלה מזימתם. המלשינים לא נתייחדו מיתר האסירים בלבוש ובאורח-חיים, יצאו אתם בצוותא אל העבודה והתידדו אתם, מתוך כריית אוזן לכל גיב של מורת רוח. כמוהם כיתר האסירים הזדנבו המלשינים בתור ליד המטבח ומנתם לא עלתה על זו המקובלת, אולם אחרי שעה קלה התחמקו בחשאי אל המטבח וזללו מנות נוספות: שכר דיבתם הרעה.

בזכרוני נחרת מקרה מזעזע של הלשנה בבלוק בו התייסרתי, שהסתיים בשתי אבידות בנפש. באותו פרק זמן עוד לא חשדנו, שבקרבנו שורצות בריות שפלות, המשתפות פעולה עם הנאצים. פעם נתגלגלה שיחה על מצע הקרשים באישון לילה על הנושא הבלתי-נדלה: ההווי השחור באוישוויץ. בחור אחד הפליט: "מי החפץ חיים, עליו לשאת את רגליו ולהימלט בעוד מועד". אסיר מבוגר החזיק אחריו: "צדקת, אין ברירה אחרת". עוד בטרם הגיע היום פלשו חיילי ס.ס. אל הבלוק וציוו עלינו לרדת מעל מצע הקרשים ולהיערך בטור. משעמדנו כולנו דום הכריזו הנאצים את מספריהם של שני האסירים שנכשלו בלשונם ופקדו שייצאו מן הטור. אחר כך התנפלו עליהם הצוררים בשצף-קצף, הכום מכות רצח וסחבום החוצה כשהם ערומים למחצה. עקבותיהם לא נודעו עד היום הזה.

בבוקר אחד נפל דבר אשר נתן את אותותיו לטובה ובלם לתקופה מסויימת את נגע המלשינות. זירת המאורע המבעית היתה המחראה הציבורית — קורה ארוכה קבועה בגובה של 50 ס"מ מעל לשותה עמוקה הגולשת על גדותיה סחי

וצואה. מי שנצטרך לעשות צרכיו בא לשם ומחכה בתור, עד שנתפנה מקום על הקורה. באותו בוקר, שעה קלה לפני צאתנו לעבודה, עברו שני אסירים בין הסמוכים על הקורה ולחשו באוזניהם, להיחפז ולעזוב את המקום, מבלי להעמיק חקר. הקורה נתרוקנה בין-רגע, וגם אני נמלטתי על נפשי, כי באוישוויץ חרדו מפני עלה נידף. בשובנו לפנות ערב מן העבודה נצטווינו להיערך למיפקד דתוף. המספרים נכרזו בקול רם, והנה נעדרו שני מספרים. השומרים לא נתנו לנו להיכנס לבלוקים עד השעה התשיעית בלילה, ומנת האוכל לא נתחלקה. עם עלות השחר גירשו אותנו החוצה למיפקד, מבלי להתלבש. החיילים כפו אותנו לעמוד יחפים במגרש המושלג עד חצות היום. גם באותו הבוקר לא קיבלנו את פרוסת הלחם ואת מנת ה"קפה". רק הבריאים ביותר החזיקו מעמד, ואלו מספר הקרבנות שקרסו תחתיהם באפיסת הכוחות ולא הוסיפו קום הסתכם בכמה עשרות. סוף-סוף "נכמרו רחמיהם" של הזדים והרשו להיכנס לבלוקים ולהתלבש. רק אז חילקו פרוסת לחם וחצי ליטר תחליף-קפה לאיש והריצו את הפלוגה לעבודה. בשעה שלש הוחזרנו אל הבלוקים, ובטרם הספקנו לבלוע את פרוסת הלחם ומנת המרק גורשנו החוצה. לבושי מדי ס.ס. אנסו אותנו לכרוע ברך בשלג עד שעות הלילה. כל אותו הזמן ספגנו מכות מגלב על הראש ועל הגוף למכביר, וקצין חוליית ס.ס. צרח ללא הרף: "היכן שני האסירים הנעדרים? אם לא תגלו את האמת, מרה תהי אחריתכם". איש לא פצה את פיו.

למחרת נשנו העינויים לפי אותו הנוסח, ואף כי הכחות אפסו שמו כל האסירים מחסום לפיהם. בסופו של דבר סתמו הנאצים את הגולל על הפרשה ולא המשיכו לחקור. אחר כך נודע לנו, שהצוררים התעללו בנו כדי לנקום את נקמת שני האסירים ששרתו אותם כמלשינים. ואכן שילמו המנוולים על פשעיהם המשוקצים כראוי להם. באותו בוקר, כאשר הסתלקנו מן המחראה, ארבו אסירים קנאים ואבירי-לב לשני המלשינים, ומיד כאשר ניגשו הנבלים אל הקורה לעשות צרכיהם והתיישבו, הופלו מאחור לשוחה השופעת "כל טוב" על גדותיה. הם חיו בחלאה וטבעו בחלאה — מידה כנגד מידה. גל ההלשנות שכך לזמן מה.

פנים אל פנים עם מלאך-המוות ד"ר מנגלה

במחנה לא פסקה אף לרגע האימה מפני זוועת הסלקציה. כל-אימת שנסתמנה ירידה כלשהי בתפוקת הכבשנים בגלל הידלדלות חולפת של המשלוחים מכל קצוות אירופה נזדרזו הנאצים לקדם את פני האבטלה בתאי הגאזים וערכו סלקציה. באותם הימים צץ לפתע רב-הטבחים ד"ר מנגלה בלווית עושי דברו באחד הבלוקים על מנת להמריץ את תעשיית-המוות. וזאת תורת הסלקציה:

כל דיירי הבלוק נצטוו להתפשט ערומים כביום היוולדם ולעבור אחד-אחד לפני המפלצת במדי-רופא, הישובה בנוח על כסא ליד הקיר. הרוצח העיף מבט חטוף בשלדי האדם ובלי אומר נפנף במקלונו שמאלה או ימינה, ככל העולה על רוחו המשוקצת. חיל ורעדה אחזו את הניצבים לרגע קט מול המלאך המשחית, קוטל הרבבות, שלא היה כמותו מיום היות אנוש על הארץ. מבלי משים קרמו עור וגידים המלים הגורליות שבתפילת "ונתנה תוקף": מי יחיה ומי ימות, מי באש ומי במים". ניפנוף שמאלה פירושו מוות — מי באש; ניפנוף ימינה פירושו חיים, עינויים וסבל עד לסלקציה הבאה, בבוא מים עד נפש — מי במים. לבלר רשם במחברת את כיוון הניפנופים, לצד מספרם של העוברים כבני מרון. עם תום הסלקציה הוצאו הנידונים מן הבלוקים, וגזר הדין יצא לפועל ללא השהייה.

זכורני שאחד מן אנשי "מי באש" הספיק להימלט ולהיחבא בתוך חבית ריקה סמוך לבלוק. משבדק הלבלר את הרשימה אחרי הסלקציה, הרגיש בהעדרו של אחד המספרים. מיד הוטל עוצר על כל הבלוקים ונערכו חיפושים קפדניים, עד שנתגלה העריק בתוך החבית. התליינים הוציאו אותו ממחבואו, כבלו את ידיו ואת רגליו וקשרו אותו בחבל אל דופנה האחורי של משאית מבחוץ. הנהג הפעיל את המנוע. המשאית זזה והחלה דוהרת על הכביש, כשגופו של האסיר נגרר אחריה. אחרי כמה רגעים חזרה המשאית למקומה, עם גמר שליחותה. בדופן האחורי היה עדיין קשור החבל מסביב לשיורי גווית אדם מרוטשת — גוש בשר נטול-צורה ומוצף דם. לצדי הכביש ניצבו קציני ס.ס. והתפתלו מצחוק, ואלו אחד מהם לא חדל מלצלם את המשאית ואת "גרורתה" מזויות שונות.

שעות מועטות אחרי כל סלקציה החלו ארובות המשרפות פולטות עמודי עשן שחור, ובחלל נישא ריחן המתקתק של גופות חרוכות. ניחוח איום זה נותר לפליטה מחברינו אשר שר-התופת ד"ר מנגלה מחה אותם מספר החיים בניפנוף מקלונו. לא-אחת הספיקו אסירים להימלט לצמיתות בראותם את ד"ר מנגלה ופמלייתו הולכים וקרבים לבלוקים. הם כילכלו את מעשיהם בתבונה ולא התחבאו בחבית, אלא התנפלו לתוך סבכי הגדר המחושמלת.

אוישוויץ, פונדקו של מלאך-המוות, שימשה תחנת חיים אחרונה גם לרבבות "תת-אנשים" שאינם בני-ברית, אולם ה"פתרון הסופי" לעם בשלמותו הוחל רק על יהודים ועל צוענים. ביום מן הימים הגיע משלוח של צוענים — אנשים, נשים וטף. השיירה עברה על פני, כשהיא צועדת מן תחנת הרכבת בירקנאו ישר אל הבלוקים, והדבר היה לי לחידה. הרי לפי הנוהג המקובל מתבצעת הסלקציה הקטלנית מיד עם רדת האורחים היקרים מן הקרונות, ומה זה יום מיומיים? כיצד ניצלו הילדים מן הכבשנים? כמוני כיתר העצורים הצצנו בתמהון ומתוך עגמימות עמוקה בזאטוטים הנחמדים שחומי-השער וערמומי-העיניים — זיק אור מכוכב רחוק, הואיל וזה מכבר לא ראינו צורת ילד. הרעב הציק עד למאוד לצוענים, והם התחננו והתייפחו לפנינו להעניק להם פרוסת לחם בעבור הטף. למרבה הכאב העלו חרס בתחנוניהם, כי גם אנחנו רעבנו, מעינו המו ללא-הרף, ופירור לחם היה בבחינת אוצר לא יסולא מפז.

ביום השלישי לבואם של הצוענים חשך העולם בעדנו. משנערכנו לפנות בוקר למיפקד ברחבה מול הבלוקים, התגלגלו על פני הקרקע המון נעלי-ילדים, צעצועים, בובות וכיוצא בזה — עדים אלמים שהעידו על סופם האיום של הפעוטים החיננים בתאי הגאזים. אפרם לא ירעב עוד ללחם.

כעבור ימים מועטים נתארחו לרגע-קט באכסניתו של מלאך המוות אורחים מסוג שונה: משלוח יהודים ילידי צ'כוסלובקיה, שנשלחו מן המחנה "למופת" טרזיינשטאט. מרביתם היו אנשים באים בימים, מלובשים כהוגן, וידיהם היו עמוסות מזוודות כבדות. על פניהם היתה נסוכה ארשת של בטחון וצעדיהם היו מאוששים. האסירים הוותיקים דלי-הבשר ואפופי-היאוש הסתכלו בנימה של חמלה מהולה בקורטוב של קנאה בחבריהם-לאיד השאננים, ונשמעו גם קריאות לגלגניות לעברם: "אל תדמו, שבאתם אל המנוחה ואל הנחלה. הכבשנים מחכים לכם בכליון עיניים". "הנופשים" צחקו לשמע הבשורה וחשבו, שהאסירים חומדים להם לצון. אחדים מהם התרעמו על הבדיחה חסרת-הטעם והתריעו: "מה אתם סחים שטויות! הרי הקציעים הגרמנים הבטיחו לנו במפורש, שייעדנו הוא פנסיון באתר-נופש". חלפו שעות מועטות בלבד, והשאננים מטרזיינשטאט עמדו בתאי-הגאז על טיבו של הפנסיון הנועד להם...

קרה פעם ששלשה פולנים ערקו מן המחנה. המפקד הטיל עונש קיבוצי על דיירי כל הבלוקים: לעמוד דום בשלג שלשה ימים רצופים מן 5 עד 9 בבוקר ואחרי העבודה מן 2 עד תשע בלילה. בסופו של דבר נתפסו העריקים בידי שוטרים צבאיים ונורו למוות בו במקום. הגוויות המנוקבות ככברה הובאו אל המחנה והוצגו לראווה ברחבת הבלוקים. האסירים נצטוו לצעוד בסך מסביב לחללים ולפזם קצובות בקול רם: "ככה ייעשה לאסיר אשר יעיז לברוח!"

ההקפות המאקאבריות ארכו כשעתיים, וכמה אסירים צנחו מאפיסת הכוחות ולא הוסיפו קום. למחרת הוכרז עוצר-בלוקים, ופירוש הדבר היה ברור כשמש: סלקציה באופק. הסלקציה הקיפה הפעם 600 נפשות "בלבד", ורק חלק של העוברים תחת השבט של ד"ר מנגלה חזרו בערב אל מצע-הקרשים, ניצולים לפי שעה.

ההפוגה נמשכה כחודש ימים בלבד, מפני ששוב נתגלו סימני אבטלה במשרפה. לפתע צץ ד"ר מ נ ג ל ה ברחבת הבלוקים, בלווית מלאכי-החבלה הצמודים אליו, ופעמוני האזעקה החלו מצלצלים במלוא עוצמתם, — בשורה של סלקציה כללית לדיירי כל הבלוקים, ללא יוצא מן הכלל. רב הטבחים נדד מבלוק לבלוק, העיף מבט חטוף בגופים הערומים וניפנף בחרבו-מקלונו: ימינה, שמאלה. גם על הבלוק בו נתייסרתי עברה אז הכוס, ובפעם הראשונה טעמתי טעם של עמידה פנים אל פנים מול מלאך המוות. התאמצתי לצעוד לעומתו בקומה זקופה ולהצניע כל סימן של חולשה ועייפות, כדי שלא ליתן עילה לנפנוף שמאלה. משעמדתי נוכח השד בדמות-אדם נעץ בי הלה לרגע-קט את מבטו הארסי, הכווין ברשלנות את המקלון ימינה והפליט בריטון: "בפעם השניה!" לא האמנתי למשמע אוזני, ובקושי שלטתי בברכי הכושלות ובאברי הרועדים כל עוד נמצאתי בטווח ראייתו של המלאך המשחית. באותו מעמד גורלי נלכדו בפח ונידונו לשרפה שלשה בחורים בני עירי, מיודעי מראשית ילדותי: גדליה וולף, פרץ בנו של השמש הצהוב ויעקב-אהרן רישקעליס. מיום בואי לאושוויץ נמצאתי במחיצתם. אחרי גזר הדין הספיקו הצעירים ללחוש לעברי: "כעת הנך השריד היחידי של בני עירנו פה ועליך להיוותר לפליטה ולספר בבוא העת על פרשת עינויינו".

האשמדאי מיהר לכלות את מלאכתו בבלוק זה ונחפז עם להקת מלאכי-החבלה אל הבלוק השכן, כי המלאכה היתה מרובה ואין משוא-פנים בסלקציה כללית. קציר הדמים של מבצע-השמדה זה הסתכם בשלשת אלפים וחמש מאות ניפופים "שמאלה". משנסתלקה סוף-סוף כנופית המרצחים מן איזור הבלוקים הריצו לבושי מדי ס. ס. לעבר תאי-הגז את האסירים הערומים שנקלעו לטור המוות. צעקות ויללות מקפיאות-דם, מהולות בקריאות "שמע ישראל", בקעו מפיותיהם בדרכם אל גיא-ההרגה. אחוזי פלצות הצצנו דרך חרכי החלונות במצעד הצפויים אלי-אש, ושיוינו לנגד עינינו, שלולא ההשגחה העליונה כי אז צועדים היינו גם אנו לצידם. משאלה אחת ויחידה צרבה את לבותינו: מי יתן ומפציצים אמריקנים יופיעו בשמי המחנה וימחו אותו מעל פני האדמה כהפיכת סדום ועמורה.. שפתותינו מילמלו ללא-הרף "תמות נפשי עם פלשתים!". מנהג היה בידיו של מפקד המחנה, למזג אחרי כל סלקציה דייריהם של שני בלוקים בבלוק אחד, מכיוון שנתפנו מקומות והיתה הרווחה. הבלוק המפונה חיכה לאורחים חדשים.

רופא שיניים עושה חיל

על משכבי העלוב בלילות נצנץ במוחי רעיון, כיצד לזכות בתוספת אוכל מבלי להתאמץ. הפאטנט הצטיין בפשטותו וביעילותו. אחרי שבלעתי על רגל אחת את מנת האוכל המגיעה לי כדת, התחמקתי לבלוק בו השתכנו אסירים מקרוב באו והזדנבתי עמם בתור מול סיר הנזיד. המחלק שפך מלוא התרווד גם לתוך קערית האלומיניום שהרשטתי לו. התרמית פעלה במשך שבועיים באין פוצה פה ומצפצף, ובזכותה התאוששתי קימעה. לפתע נהפך עלי הגלגל וכפסע היה ביני לבין המוות. זקן הבלוק שהשגיח על חלוקת המנות החל להכיר את האסירים הנתונים למרותו וקלסתר פניהם נחרת במוחו. בעומדי פעם בתור בין "אנשיו" רמז לי לצאת מן השורה ושאל אותי לבלוק מגורי. נבהלתי והודיתי על האמת, מתוך תחנונים לחמול עלי, כי הרעב הציק לי והעבירני על דעתי. זקן-הבלוק תפס אותי בידו, סחבני לחדרו והצליף על מערומי גבי עשרים וחמש מלקות. עלי היה לברך "הגומל", כי אחריתי היתה לשרפה לו הלשין עלי בפני קצין ה-ס.ס. אשר על שמירת הסדר. מכל מקום גנזתי לצמיתות את הפאטנט הזן ומפרנס...

בבוקר אחד צצו שני קציני ס.ס. בפני הטור שנערך לצאת לעבודה והכריזו: "במידה ויש ביניכם רופאים או מרפאי-שיניים יוזו מן הטור, לטובתם!". רופא-שיניים שעמד לצדי נמלך בי, אם כדאי להיענות לפקודה. נמנעתי מלהשיא לו עצה, פן אכשל. האיש הרהר קימעה, לחש לעברי "כאשר אבדתי אבדתי" ויצא מן הטור. הוא ועוד קומץ אסירים שעשו כמוהו נצטוו ללכת אחרי לבושי המדים לאי-שם. לפנות ערב שב הרופא אל הבלוק נבוך ומר-נפש. שאלתיו על הקורות אותו, אך הוא התעטף באלם. בלילה שמעתי על מצע הקרשים אנחות שהתפרצו מפיו תכופות, ולעתים גם התייפחות. מאמצי להרגיע אותו עלו בתהו, והאיש הוסיף לגזור על עצמו שתיקה. לאורך שבוע חזר הרופא ממקום עבודתו המסתורי לפנות ערב סר וזועף, ושנתו נדדה. בסופו של דבר נשבר ושפך לפני את מרי שיחו. הנאצים אונסים אותו לעקור שיני-זהב מתוך חניכיהן של הגוויות שנחנקו בתאי-הגאז. הוא התחנן לפני קצין ה-ס.ס. השומר עליו בעת מלאכתו לירות ברקתו "כדור של חסד" כדי שלא יצטרך לטפל בקרוביו המומתים, כי באותו היום הכיר בין הגוויות אחדים מהם. הקצין הצטחק שטנית והפטיר: "המשך בעבודה, יהודי מטונף, ותקבל מנת לחם כפולה".

עצביו המרוטים של הרופא נתרפטו מדי יום, ובלילות לא חדל מלגנוח

והתייפח. שוב לא שוחח אתי זמן-מה על הנושא המחריד, וגם אני נמנעתי מלחטט בפצעי נפשו. כעבור שבועיים ניגש אלי הרופא בערבו של יום ראשון וסח לי מעשה נורא, בהקשר עם עיסוקו המאקברי. לא מכבר נצטווה לעקור את שיני הזהב מפיותיהן של 25 נשים צעירות ויפות תואר. הגוויות לא נתעוותו כל-עיקר כדרך הגופות הנפלטות מתאי הגאז. הדבר היה לו לחידה, עד שאחד העובדים במשרפה, שהתידד אתו, פיענח בפניו את התעלומה. הצעירות הללו, שהצטיינו ביופין ובגזרתן החטובה, עוררו את תשומת לבו של קצין ס.ס. והלה חרש מזימה נתעבה, אשר מחציתה סוכלה למורת רוחו. התוכנית הזדונית הקיפה שני שלבים: ביצוע נסיונות מיניים בידי "המומחה הרפואי" ד"ר מנגלה והפניית הנשים אל החזית בתור "זונות לקצינים". הנסיונות אמנם בוצעו, אך ההמשך בא שלא כמתוכנן. פקידה זוטרת של המחנה, שנצטוותה לשמור על הצעירות עד צאתן אל היעד, נתמלאה רחמים עליהן וגילתה באוזניהן את הסוד המבעית. זאת ועוד: היא הציעה להן פתרון של כבוד, אם רצונן בכך, — מנה של רעל. ההצעה נתקבלה על דעתן של הבחורות. למחרת, כשבאו לובשי-מדים להוביל את הנשים אל תחנת הרכבת, נגלו לעיניהם עשרים וחמש גוויות ללא רוח חיים. לפני מותן הספיקו נפשות טהורות אלה לכתוב מכתבים קצרים, בשפות שונות, ובהן מלים מעטות: "אנו מעדיפות למות בכבוד, מאשר לחיות בבושה ובזוהמה". אנשי ה-ס.ס. ערכו חקירת בזק, ובהיוודע להם שיד המפקחת במעל, הוליכו אותה לאי-שם ועקבותיה נעלמו מאז. הרופא מצא כמה מכתבים כתובים בפולנית וביידיש והטמין אותם באדמה. למחרת הובילני אל מקום הגניזה וביקשני להוציא משם את המכתבים, אם אזכה להיוותר לפליטה, ולפרסם את תעודות-הזוועה הללו ברבים. למרבה הצער לא הגיעו הדברים לידי כך, כמסופר בפרק הבא. ימים מעטים אחר כך לא שב רופא השיניים לפנות ערב מעבודתו המחרידה, ומאז נעלמו עקבותיו.

"אורות" וצללים במחנה פינפטייכן

בהיסח-הדעת ניצלתי מן התופת ששמו אוישוויץ וממקלונו של ד"ר מנגלה, אף כי הגאולה השלמה היתה עוד ממני והלאה. במפקדת המחנה נתקבלה הוראה להעביר 550 עצירים לעבודה במחנה אחר, ולמזלי נקלעתי לרשימת היוצאים. איש לא ידע פשר ה"לאן אתה הולך", ואעפ"כ חשנו כאלו אבן כבדה נגולה מעל הלב והיינו כחולמים. לאו מילתא זוטרתא לפנות עורף לשלט הלגלגן "ארבייט מאכט פריי" אשר על פתחו של גיהינום.

קבוצת ברי-המזל שנמניתי עמהם הופנתה אל המרחץ, ושם התרחצנו וקיבלנו בגדים מפוספסים חדשים. אחר כך העבירו אותנו ברכבת למחנה פינפטייכן. כולנו הוצמדנו כפועלים לבית החרושת לנשק בקרבת המקום, שבבעלות התעשיין הנודע בוהלן פון קרופ. כמה מעלות טובות נודעו למחנה זה, הטובה שבעשר המכות, בהשוואה למחנה ההשמדה אוישוויץ; מעל לכל, בגלל העדר חרב הפיפיות ששוב לא היתה מונחת על צווארו של כל אסיר בכל רגע. התזונה היתה פחות גרועה, שכבנו בלילה על מזרנות תבן, וגם קיבלנו שתי שמיכות, זוג נעלי-עור וחלוק-עבודה מפוספס.

בשלב הראשון אימן אותי בתהליכי העבודה אסיר צ'כי, שקיבל תכופות חבילות מזון ממשפחתו. לא-אחת ביקשתי אותו לשוא לתת לי פרוסת-לחם. שקדתי בהתמדה על לימוד המקצוע, מפני שעובדים חרוצים נהנו מפרס של ארבעה מארקים בשבוע. סכום זה הספיק לרכישת 100 סיגריות, אשר תמורתן ניתן היה להשיג בסחר חליפין ככר לחם וחפיסת מרגרינה. בצוותא אתי עבד אומן גרמני, קומוניסט. הוא נתן בי אמון והתבטא לפני, שגרמניה אבודה. האיש גילה נדיבות לב לגבי ולגבי אסירים אחרים והעניק לנו לחם ותפוחי אדמה. כעבור זמן מה הגיע משלוח של רוסים, פולנים ובריונים אוקראיניים. בגלל זה הורעלה האווירה באנטישמיות חריפה, ובכל זאת התייחד המחנה לטובה כלפי קודמיו. אני ועוד חבר נכנסנו לעסק של שותפות רווחי: גזרנו בחשאי פסות עור מן המלאי המיועד לייצור רצועות רובים וסחבנו את השלל אל חיילי ה-ס.ס. הם נפלו על המציאה בלהט ונתנו לנו מצרכי מזון, אף כי ידעו שהאוצרות מוצאם ממקור בלתי טהור. הסוליות המרוטשות של מגפיהם הכריעו את כף המאזניים... בסופו של דבר נתגלה החור במלאי העור, החלו חקירות מסוכנות, ובדרך נס לא נתגלו גם הפושעים. העסק בע"מ פשט את הרגל לצמיתות...

הזמן חלף מהרה, ולא חשתי בכך, כי הייתי עסוק בעבודה שמשכה את לבי,

והעניינים התנהלו יחסית כשורה. חג-המולד הנוצרי הגיע, ולכבודו הוגש לנו מעדן של יום-טוב: מין בליל של "מרק" מעורב בחול, שלא היה ראוי לאכילת כלב. התלוננתי בפני האומן, ואחרי שטעם את הבליל הקלוקל פנה אל קצין ה-ס.ס. בתלונה. הוא התריע, שאסירים מורעבים לא יצליחו להוציא מתחת ידם תוצרת הגונה. הקצין הבטיח לחקור את הדבר. החקירה הסתכמה בכך, שנקראתי אל משרדו של הקצין ושם ספגתי מכות רצח על תלונתי. אחר כך כפתו אותי והשליכוני לתוך פשפש אפל. למחרת נכנס הקצין אל התא, ומשהבחין באמצעות בעיטה בבטן שעוד נשמתי בי, סחבני ברגלי החוצה וגילגל אותי במגפיו לתוך ערימת שלג. התפתלתי מכאב אנוש והתייפחתי חרישית. למזלי עברו בעוד רגעים אחדים שני אסירים שהכירו אותי, והם התירו את החבל ונשאו אותי על כתפיהם אל הבלוק, כי נבצר ממני לקום על רגלי. אנשים טובי-לב אלה טיפלו בי במסירות, האכילו אותי והשיבו את נפשי.

למחרת השתרכתי בשארית כוחותי אל העבודה. האומן השתאה בראותו את מצבי האומלל והפציר בי לספר דברים כהווייתם. שפכתי לפניו את מרי שיחי וגם הראיתי לו את הפצעים שכיסו את גופי — עונש על הוצאת דיבה בדבר מרק החול. האומן נתמלא חימה ואמר לעורר שערוריה, אולם בקושי שידלתי אותו להימנע מכל תגובה, כי פחדו של קצין ה-ס.ס. נפל עלי. אחרי זמן מה קיפחתי את האומן ישר-הלב כי נשתלבתי בשכבה אחרת הכפופה לאומן מנוול. פעם גילה האומן החדש, שבכיסי נמצאות סיגריות, ודרש שאתנן לו. הצעתי לו עסק-חליפין: סיגריות תמורת לחם. הוא הסכים, תחב את החפיסה לתוך כיסו והראה לי אצבע משולשת. כעבור יומיים פנה שוב אלי, "למכור" לו סיגריות. סירבתי ובאתי על עונשי. הנבל הלשין עלי בפני "קאפו" והאשימני ברשלנות. מיד נקראתי לחדרו של הקאפו, והלה כיבדני ב-25 צליפות על מערומי הגב. כשחזרתי אל הסדנה דווי ושותת-דם, הפטיר האומן לעומתי בליגלוג: "ובכן, לא תתרשל עוד?". תשובתי היתה ידוי גרוטת ברזל לעבר הבריה הנתעבה, אולם החטאתי את המטרה. קמה מהומה בסדנה, ומנהל העבודה נכנס בבהלה לברר את הנעשה. סיפרתי למנהל דברים כהווייתם, והוא הזמינני אל לשכתו. שם אמר לי: "אתה צודק, אך היזהר מפני האומן, כי בידו לפגוע בך קשות ולא אוכל לעזור לך". עוד באותו היום עשה בי הקאפו שפטים בפעם השניה באכזריות מרובה. למחרת חגרתי עוז, נכנסתי ללשכתו של מנהל בית-החרושת וסיפרתי לו בבכי חנוק, שהאומן מתעלל בי על לא עוול בכפי. המנהל הזמין תוך כדי דיבור את האומן ללשכתו כדי לברר את האמת בנוכחותי. משאל המנהל את האומן לסיבת התעללותו בי, החל המנוול מגמגם: "הוא רשלן, משתמט מעבודה וגם זרק לעומתי גרוטת ברזל". חמת המנהל בערה בו לשמע העלילה וצרח: "אתה שקרן!

אסיר זה נמנה עם פועלינו המעולים". בו במקום הניק לי המנהל חופשה ליומיים והחזירני אל השכבה הקודמת, שתחת פקודתו של האומן ההוגן. עשיתי במחנה זה שמונה-עשרה חודשים.

ברצוני להקדיש שורות אחדות ליהודי יקר, שהתייסר במחיצתי. הוא חיזק ידים כושלות, הפיח בנו זיק של תקווה ועודד את נפשותינו הנכאות, מתוך אהבת ישראל עמוקה. שמו היה יוסף רוזנזאפט, ועד ראשית השואה כיהן כחזן בקהלת בנדין. האיש, מוסיקאי מחונן בעל טנור ערב, נהג לשיר בפנינו מדי ערב במתיקות שובת-לב פרקי חזנות ותפילות שונות. שירתו לא היתה סתם ביצוע אמנותי בעזרת מיתרי הקול אלא השתפכות הנפש מעין "וכל עצמותי תאמרנה". בהתאם לפירוש המלים התייפח בדמעות שליש והפעים את הלבבות. האסירים נהרו מכל הבלוקים להאזין מתוך רטט ודחילו אל הרינה, שהעלתה מנבכי הנשמה זכר הימים הטובים שנקפו ללא שוב. לעתים נכחו במעמדים אלה גם מפקחים ושומרים שלא מבני ברית, וכולם התיחסו לנעים הזמירות בדרך ארץ. למרבה הכאב נספה האדם הנחמד במחנה, בעזוב אותו כוחותיו עקב התלאות והסבל.

יהי זכרו ברוך!

הצבא האדום הולך וקרב

המתקפה הסובייטית הגדולה היתה כבר בעיצומה, ובחודש יאנואר 1945 הסתער הצבא האדום והגיע עד לקרבת המחנה פינפטייכן. ללא הרף נתמזג זימזומם של מטוסי-קרב סובייטיים עם טירטורם של תותחי הגנה נגד-מטוסים. כל נפץ זיעזע את מיתרי לבותינו כבשורת גאולה קרובה. המחנה שכן בריחוק של 4 ק"מ מן בית-החרושת, ולאורך כל המסילה הזדקרה משני עבריה גדר גבוהה של תיל דוקרני. חיילי ס.ס. שמרו על צעדינו בשבע עינים.

באחד הימים הגיעה פקודה להעביר את כל העצירים מערבה, למחנה גרוס-רוזן בריחוק של כשמונים ק"מ, מתוך כוונה שקופה להרחיקנו מן החזית. הפעם לא זכינו להסעה בקרונות, אלא נגזר עלינו להיטלטל ברגל בכבישים המושלגים. מי שכחותיו אפסו בעת המצעד המזורז נורה למוות בו במקום. יצאנו שיירה של אלף גברים מן פינפטייכן, ואלו רק 680 שרדו בבואנו לתחנת-ביניים שעליה יסופר להלן. תחנה זו היוותה חצר מרווחת של חווה, מכוסה שכבה עבה של שלג. באחד הערבים נסגרנו במכלאה זו לשם לינת לילה. סחוטים ויגעים קרסנו תחתינו על השלג ונרדמנו. בלילה הקפיצה אותי לפתע תחושה של כאב צורב בכל גופי. חשתי שעוד מעט יתקוף הקור את לבי וישתיקני לעולמי-עד. ידי ורגלי היו קפואות ונבצר ממני להניען. לו העזתי להזדקף מלוא קומתי הייתי מתחייב בנפשי וסופג כדור בין-רגע. קראתי בלחש את שמותיהם של חברי ואיש לא ענה. בשארית כוחותי התגלגלתי עד לגוש של גופים מצונפים. נענעתי אותם לשוא כדי לעוררם, כי כולם היו קפואים וללא רוח-חיים. טיפסתי על גבי הגוויות והשתטחתי עליהן, על מנת שלא תהיה אחריתי כמוהן אם אשתרע שוב על השלג. כל ימי נרתעתי מפני בר-מינן ונמנעתי להימצא במחיצתו, והנה התרפקתי על גוויות למצוא חסות על גביהן.

בסופו של דבר הקיץ הקץ על ליל האימים, ועם הנץ היום נצטווינו להיערך בטורים, אולם כארבע מאות עצירים בלבד מילאו אחרי הצו, הואיל ויתר 200 הנפשות קפאו ונגאלו ממצוקותיהם. החיילים המלווים חשדו שהגוויות מעמידות פנים ולפיכך תקעו לתוכן את כידוני רוביהם, כי מה שבטוח בטוח. אחרי כן בקעה צריחה "קדימה!" וארבע מאות זוגות רגלים כושלות זזו והמשיכו בדרך העינויים. סוף-סוף עמדנו מול שערו של גיהינום חדש — מחנה הריכוז גרוס-רוזן.

נא להכיר: מחנה הריכוז גרוס־רוזן

בשעה שתיים אחה"צ באנו למחנה הריכוז גרוס-רוזן. מלווי המשלוח דיווחו למפקד המחנה, ש-350 עצירים בלבד הגיעו ליעד, מפני שמאות אחדות קפאו בדרך, ואלו כשלש מאות וחמשים קרסו תחתיהם באין אונים וחוסלו על ידי "כדורי-חסד". המפקד מילא את פיו שחוק שטני והפטיר: "ובכל זאת הבאתם יותר מדי בריות מטונפות". אחרי הדיווח הוכנסנו אל המחנה ושם נערכה לנו קבלת-פנים חגיגית: מנה גדושה של מכות רצח בקתות-רובים, מגלבים ואלות-גומי. בעת הבהלה עלה בידי להתחמק לתוך מבנה המרחץ הסמוך. שם שהיתי כל הלילה אחוז-פלצות וכמובן שלא עצמתי עין. עם עלות השחר השתרכתי החוצה ולתדהמתי נתגלתה לעיני תמונה מחרידה: כל שרידי המשלוח היו ישובים על האדמה, פצועים וזבי-דם, רעבים וכמעט קפואים. כולם הביטו בי בקנאה על שהצלחתי להשתמט מן הפורענות ברגע האחרון. אחד האסירים הוותיקים ניגש והרעיף עלינו דברי-ניחומים: "דעו לכם, שמחנה גרוס-רוזן עומד בסימן של כל באיה לא ישובון".

אחרי שעברנו את כל שלבי חיבוט-הקבר הצפויים לבאי שערי גרוס-רוזן ניתנה לנו הרשות להצטופף בצריפים ולהשתלב בחיי המחנה, חיי תלאות ועינויים. בחלקי נפלו כל מיני עבודות מפרכות, ובמשך זמן מה הוטל עלי לאסוף גופות ולהעבירן אל המשרפה. לא-אחת נתקלתי בגוויותיהם של אנשים קרובים ללבי, שהתייסרתי קודם במחיצתם. כעת נגזר עלי לעשות עמהם "חסד של אמת", ובמוחי קירקרה השאלה: "מי יגמול עמדי חסד של אמת?".

על המרצחים הטמאים בגרוס-רוזן נתחבב ספורט מיוחד במינו: קליעה אל המטרה — מטרה שפירושה אסירים חיים. המפלצות נהגו להעמיד אל קיר ארוך של בטון עשרה אסירים, וכל מרצח התרברב וניבא, באיזה אבר יפגע הכדור. המטח טירטר וכל הכנופיה זינקה אל הגופים המתבוססים בדמם כדי להיווכח, באיזו מדה נתאמתו הנביאות. מי ששיחק לו מזלו נהרג על ידי הכדור הראשון בין-רגע. למרבה האסון לא שפר גורלן של כל "המטרות", והללו התפתלו במכאובי-שאול עד שנפחו את נשמותיהן. לעתים נכמרו רחמיו של אחד התליינים ושם קץ לעינוייו של הגוסס על ידי כדור של חסד.

פורים, פורים לנו!

מעונים ודוויים, רעבים ומיואשים חזרו בני שיירתנו פעם לפנות ערב מן עבודת הפרך "הביתה". והנה הפליט אחד מקרבנו: "חברים, אל יאוש! הרי יום מיומיים, פורים לנו!" תאריך זה ליבה לרגע-קט קרן תקווה דקה מן הדקה בלבותיהם של העבדים הנרצעים. פורים שימש מאז ומתמיד סמל למעשי נסים, לישועת ה' כהרף עין בבוא מים עד נפש. קצב הצעדה התאושש לפתע, להשתאותם של המלווים הרודים בנו, וכולנו חשנו שעוד לא פסה כל תקווה ואין לומר נואש. אחרי ארוחת הערב הזעומה טיפסנו על מצע הקרשים, אך איש לא עצם עין, כי זכרונות ימי הפורים "בימים הטובים" צפו מנבכי הנשמה וקרמו עור וגידין.

גם לנגד עיני עלו דמויות וחוויות מבית אבא, הקשורות בחג הפורים. משנכנס אדר נכנסה השמחה במעוננו. במיוחד גדלה חדוותנו אנו, הנערים בבית אבא, ולא חדלנו מלחלום בהקיץ על הטוב הצפון לנו — מקרא המגילה באווירה מרוממת ב"שטיבל" הצפוף מפה אל פה, טירטור הרעשנים המהממים את המן הרשע ואת עשרת זרע המרעים, ומעל לכל — הסעודה השופעת צהלה ורינה, כשכל בני המשפחה מתאספים בביתנו להסב בצוותא. מי יתאר את האורה והשמחה שהציפה את מעוננו בעת הסעודה, את הריקודים הנלהבים ספוגי-הדבקות, את הזמרה והרינה עד אור הבוקר באולם המרווח והמואר בהמון נרות ומנורות! על השולחן הערוך התנוססה שורה של בקבוקי יין אדום ולבן, ומול כורסתו של אבא הזדקרה במלוא קומתה חלת הפורים הענקית, צהובה ומבריקה, מעוטרת בצימוקים וכרכום.

פרט לבני המשפחה הסבו אל הסעודה גם ידידים, שכנים ורבים מבין המתפללים ב"שטיבל". האורחים לא נתעצלו מלקיים כדת וכדין מצוות "חייב אדם לבסומי בפוריא", ולא ביישו את הי"ש ואת שכר-הדבש, ולא כל שכן את היינות המשובחים. בין כוס לכוס קינחו במעדני-מלך, וללא הרף זרמו אל השולחן פנכות עמוסות דגים ממולאים, עופות מטוגנים, צלי-בשר, כריכי-כרוב עסיסיים, כל מיני לפתן, וכמובן אזני-המן ומגדנות מאפה, מלאכת-מחשבת של אמא. אחרי שקיימו החסידים ואנשי-המעשה את ה"חציו לכם" כמיטב יכלתם, נבקעו כל מעינות השיר, ההתלהבות הלכה וגברה, זרועות נשתלבו, והספים רעדו עד אור הבוקר משעטות הריקודים החסידיים בלהט ובדבקות. במסיבות אלה הגדיל לעשות הש"ץ של ה"שטיבל" ר' מרדכילה וידובר ואחריו הח"ח החזיק השו"ב ר' יהודה-

הגיך. מי שווה לו בסילסולי "שושנת יעקב" בנוסחאות שינות ובפיזום הפסוק "אשרי אדם שלא ישכחך ובן אדם יתאמץ בך" מתוך השתפכות הנפש והתפשטות הגשמיות, כשראשו מורם כלפי מעלה, פניו לוהטות, עיניו עצומות וידיו מוחאות כף להדגיש במיוחד את ה"בך". אני הזאטוט התחפשתי כחסיד מעוטר זקן-שיבה, נדחקתי בין מעגלי הרוקדים, לא חדלתי מלסובב את הרעשון שבידי במלוא העוצמה, ואיש לא מחה.

עבר קרוב זה מה רחוק הנהו, מה מעורפל ומטושטש! נדמה שלאמיתו של דבר לא היה ולא נברא, ואינו אלא חלום-תעתועים, הזייה שאין בה ממש. מחשבות דומות הציקו גם ליתר האסירים מבני עמנו באותו ליל פורים, ומצוקת לבם גברה על שביב האור העמום אשר הוצת בלבותיהם עם שובם אמש מן העבודה. כלם ידעו ברורות, שקרוביהם, ידידיהם ומכריהם הושמדו בידי הצר הצורר, ועוד ידו נטויה להכרית את אשר בשם יהודי יכונה. במוחו של כל אחד ניקרה השאלה: מי בתור?

והנה לפתע קפץ אחד האסירים בלהט מעל גבי מצע הקרשים ארצה, נעמד לו באמצע הצריף ופתח בנאום נרגש, שתמציתו לא תימחה מזכרוני: "יהודים, אחים לצרה! היום פורים לנו, לזכר הנסים שנעשו לאבותינו בימות קדם. היושב בשמים הציל אז את עמו מכלייה, והצר הצורר נפל בבור אשר כרה. כיום מונחת שוב על צווארנו חרב-פיפיות, ושונאי ישראל מתנכלים אלינו להכחידנו כליל. אל יבוא מורך בלבכם! גם המן בן-זמננו, היטלר ימ"ש וכל הנגררים אחריו, לא יוכלו לעם-סגולה בו בחר אלהים, ונצח ישראל לא ישקר. פעמי הגאולה נשמעות כבר מרחוק ועוד נזכה לחזות נקם באויבי נפשנו, כשם שזכו קדמונינו בשושן הבירה. חזקו ואמצו, אחים, עם ישראל חי!".

אגלי זיעה הציפו את פניו של הנואם, כאלו ביצע עבודה מפרכת, שפתותיו רעדו, עיניו בערו כלפידים, אך הגה לא יצא עוד מפיו. עם תום הנאום החוצב להבות קפץ עציר שני מעל גבי הקרשים, תפס עמדה לצדו של הנואם וגם הוא החרה-החזיק אחרי דברי הנחמה של קודמו. ברם, הוא לא נשא נאום, אלא סילסל במתיקות ומתוך התעוררות עצומה את הברכות הנאמרות אחרי קריאת המגילה: "הרב את ריבנו והמשלם גמול לכל אויבי נפשנו... הנפרע לנו מצרינו...". אחר כך שבו שני החברים האמיצים אל משכבם הקשה, ושקט השתרר בצריף. כוס התנחומים השיבה את נפשותינו הנכאות והפיחה בקרבנו קורטוב של אמונה ותוחלת, אך כפית הנחת היתה מהולה בחרדה לקראת הבאות. הרי לא נעלם מאתנו, שבמחיצתנו רוחשות בריות שפלות שמכרו את נפשותיהן לשטן ואזניהן כרויות לכל הגה שלא כדת.

למחרת בא לנו את אשר יגורנו. הממונה על הצריף התפרץ לפנות בוקר

מטונפים, הריני נותן לכם ארכה של עשר דקות. דעו כי בנפשכם הדבר!". עשר הדקות חלפו, והגה לא נשמע. הממונה צרח: "לרוץ!". המירוץ המטורף התחיל. מלאכי-חבלה מנואצים הצליפו ללא-רחם על ראשיהם וגביהם של הרצים וצרחו: חושו, חושו! זרמי דם הציפו את הפנים ואת הידים, הברכים כשלו, וכולנו חשנו, שעוד מעט ונקרוס תחתינו. לא שמנו לב למכאובינו אנו, ורק אחת פחדנו: פן יתמוטטו שני האסירים הנואמים ויודו על פשעם, כדי להצילנו מאובדן. ואכן, אחד מהם התקין עצמו לצאת מן השורה ולגלות את האמת, אולם שכניו הרגישו בכוונתו ולחשו באזניו ללא הרף: "לא... לא... החזק מעמד! כולנו ערבים זה לזה".

קרבנות, ואיש לא נשבר בנפשו. נצח ישראל לא ישקר...

לנס-פורים — ליתר דיוק לשני נסים בבת אחת: המירוץ השטני לא הפיל

נבצר מאתנו לקבוע כמה זמן ארך המירוץ הסיוטי, לפי שכל רגע נדמד בעינינו כנצחים. רצנו בשארית כוחותינו, בגרון ניחר וללא-אויר לנשימה. פיו. פניו של הנבל התלהטו מכעס, עיניו היו מזרות אימה, וקולו הרעים: "יהודים הפושעים, מרה תהיה אחריתכם עוד לפני רדת היום". איש מאתנו לא פצה את הלשונות נשתרבבו החוצה, זרמי זיעה מהולים בדם ניגרו על הלחיים, אולם איש לא נכשל בלשונו ולא הסגיר את "הפושעים". אכן, גם עצירי גרוס-רוזן זכו פנימה בחימה שפוכה וצרח לעברנו: "כנופיה של יהודים ארורים! אתמול פטפטו במקום זה דברי בלע. מי היו ארוכי הלשון? אם תסרבו לגלות את מספרי

חיבוט הקבר על גלגלים

שוב חלה תמורה בגורלי בהיסח הדעת. בחודש פברואר 1945 נתקבלה הוראה להעביר משלוח של גברים מן המחנה גרוס-רוזן לאי-שם, וגם אני נקלעתי לאותו המשלוח. כנהוג העלימו מאתנו את היעד. לפני צאתנו לתחנת הרכבת חילקו לנו צידה לדרך: ככר לחם ונתח נקניק לשלש נפשות. הודחסנו לתוך קרונות משא ללא גג, חמשים איש ויותר בכל קרון. רעדנו מקור, כי הכפור צרב ולבושנו הסתכם במכנסים ואפודה בלים ושחוקים בלבד. למזלנו הופגה במקצת הצינה עקב הצפיפות בקרון, מפני שהגופות פלטו גלי חום מהולים בניחוח של זיעה.

נסענו כבר יומים וכמעט גוועגו מצמא, הואיל ונוגשינו מנעו מאתנו מים כל אותו הזמן. פיותינו היו פעורים ומכוונים כלפי מעלה, כדי לזכות בפתית שלג ממרומים. במו עיני ראיתי אנשים לוגמים שתן, בתקוף עליהם הצמאון. המשלוח קיפל בתוכו 2,500 נפשות, שהצטופפו בעשרים ושמונה קרונות עד למחנק. בירכתי הרכבת הצמידו שני קרונות מיועדים להובלת גופות. המרצחים המנואצים חזו מראש, שנסיעת בלהות זו תניב קציר-דמים בשפע רב, ולפיכך דאגו לבית-עלמין על גלגלים. הנדודים ארכו שמונה יממות, ונבואתם של הנאצים לא נתבדתה. מדי בוקר פלשו חיילי ס.ס. לכל קרון, כדי להיווכח מי ומי עוד לא נפח את נשמתו. את יבול המתים העבירו מיד אל הקרונות האחוריים. היו גם כאלה שפירפרו במכאובי גסיסה בשעת הבקרה. הנאצים לא הרבו להתחבט במקרי-גבול הללו והכשירו אותם לקרונות המתים על ידי "כדור של חסד". בקרון בו התייסרתי הסתכם מספר הנספים בחמשה קרבנות ליממה.

אחרי נסיעה של ארבעה ימים התקרבה הרכבת לאיזו תחנה, אולם נבצר ממנה להמשיך הואיל והפסים היו תפוסים, ולפיכך עצרה בשטח פתוח, בינות לשדות זרועים שלוליות שנתהוו מהפשרת השלג. מלווי המשלוח ניגשו אל הקרונות וקראו לעבר העצירים: "מי שרוצה לשתות ממימי השלוליות, הרשות נתונה לו". מיד נתעורר בי חשד, שהנאצים חורשים עלינו רעה וחסדם הבלתי-צפוי אינו אלא פח יוקשים. אי-לזאת הזהרתי את האנשים אשר במחיצתי, שלא יצאו החוצה, כי בנפשם הדבר. רובם שמעו בעצתי, אולם החכמים בעיניהם יצאו ונפגעו. משנתקהל מספר ניכר של אסירים ליד השלוליות והאנשים הנמקים בצמאון כרעו ברך ללקק את הנוזל הנכסף, ירו המרצחים בראשיהם המורכנים כלפי מטה. כמה עשרות של "מתאווי התאווה" נורו למוות בין-רגע, אולם רבים היו מוכי הגורל

שהתבוססו בדמם פצועים ומרוסקים, ועוד נשמתם בהם. הם לא זכו אפילו ל"כדור של חסד".

מיד אחרי הטבח התפרצו מפלצות ס.ס. לתוך הקרונות וציוו על הגברים החסונים לרדת מיד, כדי לסחוב את גוויות החללים לתוך קרונות המתים. שוב לא שמתי אמון בדברי המשחיתים והעמדתי פנים של חולה, גנחתי ויבבתי, אף כי הסתכנתי ליפול מן הפח אל הפחת ולהתחסל בו במקום. מזלי שיחק לי והחיילים לא נגעו בי לרעה. לא הייתי חד-בדרא, ורבים נהגו כמוני ולא התחרטו. שיירה של אסירים תמימים ירדה מן הקרונות על מנת לגמול חסד של אמת עם חבריהם הנספים. כעבור שעה קלה הדהדו מטחי-רובים ובישרו, ש"נושאי הגוויות" נגאלו גם הם ממצוקותיהם לנצח. בעצם לא הגיעו הללו לידי נשיאה, כי הנאצים ביקשו תואנה בלבד, להרבות את מספר החללים.

באחד הימים של נסיעתנו חש אחד מחברי לצרה באותו הקרון (לצערי שכחתי את שמו), שכוחותיו הולכים וכלים, ופנה אלי בבקשתו האחרונה: לספר על תלאותיו ברבים אם איוותר לפליטה. יומיים חלפו מאז לא בא אוכל אל פיו, והנה מישמש יהודי זה בבגדו ושלף פרוסת לחם נוקשה שהצניע אותו תחת כתונתו בבית-השחי והחל לועס אותה. כולנו נעצנו בבר-מזל זה מבטי קנאה ובלענו את רוקנו. לפתע נתחוורו פניו, עיניו יצאו מחוריהן, וברוך-המזל קרס תחתיו בטרם בלע את מלוא-פיו הראשון. גסיסתו נתארכה רגעים מועטים, עד שיצאה נשמתו. באותו הרגע זינק אל הגופה אסיר, אכר לשעבר, וחטף מידו הקמוצה של הבר-מינן את פרוסת-הלחם. אסיר אחר, גם הוא אכר לפנים, הגדיל לעשות מקודמו: הוא הרכין עצמו על הגוויה השרועה על רצפת הקרון, פתח בחוזק את פיו של המת, חיטט משם את הלחם הלעוס למחצה ובלע את הבליל המגעיל בעודו בכפו. ברדת הלילה השלכנו את הגוויה מן הקרון לשפת המסילה, כדי להצילה מהעברה לקרונות המתים, כלומר למשרפה.

הרכבת לא הספיקה להוביל אותנו כמתוכנן עד ליעד, מאחרי שנתקלה בפסים הרוסים כליל על ידי מפציצים. נצטווינו לרדת ולהמשיך את דרכנו ברגל. מספרם של היוצאים מן גרוס-רוזן הצטמק עד כדי עשרים אחוז: נותרנו 500 נפש מן 2,500. מוראותיה של הנסיעה בקרונות הצפופים היו כאפס לעומת הפגעים שפקדו אותנו לאורך המצעד בקצב מזורז דרך שדות ויערים, שנתארך שלש יממות רצופות. המלווים אצו בנו באכזריות והצליפו במגלבים ובאלות על הצועדים הרצוצים והמעונים, שבקושי הרימו את רגליהם. נהנינו מרגעי הפוגה רק כאשר המלווים רעבו וישבו לסעוד. בלילות כרענו תחתינו בשדות או ביערות, עייפים עד למוות, ונרדמנו על הקרקע בטחב ובשלג, מבלי להתכסות. אף כי ניתנה האפשרות לברוח מאכסניות אלה תחת כיפת השמים — שני חיילים בלבד שמרו עלינו

בלילות — לא זז איש ממקומו. נשברנו בגוף ובנפש, וכל זיק של רצון כבה. אגב, לאן לברוח מבלי ליפול מן הפח אל הפחת?

ואסיים במאורע סיוטי מסידרת פרקי "לא יאומן כי יסופר", שקרה בעת העלייה-לרגל. היה זה קרוב לעלות השחר בחורשה, בה התייסרנו כל הלילה על שלכת טחובה ורקובה. לפתע צץ קצין ס.ס., מפקדה של חוליית המלווים, וציווה אותנו להיערך בחצי-עיגול. אחר כך בחר מבין הניצבים דום שלשה גברים ופקד עליהם להתפשט ערומים כביום היוולדם. משמילאו האסירים אחרי הפקודה, זינקו אליהם חיילי ס.ס. כפתו אותם וקשרו את גופיהם בחבלים אל גזעי עצים חסונים. עברה שעה קלה, והנה הגיעה משאית, ובתוכה שלשה עגלים שהובאו מכפר סמוך. חיילים הורידו את העגלים, הוליכו אותם עד לגופים הכפותים והצמידו את זרבוביות העגלים אל אברי המין של הכפותים, כדי שימצצו את לשד אונם. הקרבנות יללו בקולות מסמרי-שער ומקפיאי דם, והבהמות עשו את המוטל עליהן. הנאצים עמדו מסביב והתפתלו משחוק שטני. בסופו של דבר הטו המרצחים המשוקצים חסד לגוססים וזיכו אותם בכדורי-חסד. חזיתי מבשרי את צדקתו של הפתגם העממי: "האדם חלש מזבוב וחזק מברזל", שכן לא התמוטטתי למראה התמונה שחרגה מעבר לדמיון אנוש.

"אתר הנופש" מאוטהאוזן

שלשת ימי האפלה של המצעד הפילו מקרבנו שוב 147 נפשות, ובהגיענו אל היעד ירד מספרנו לכדי 363 איש. רק ביום האחרון נודע לנו, לאן פנינו מועדות: אל מחנה ההשמדה מאוטהאוזן, שקנה לו מוניטין של אושוויץ מספר שתיים. סוף-סוף נפתחו לפנינו שעריו של מדור גיהינום חדש וזכינו לקבל ליטר בליל מימי ופרוסת לחם לאיש. אחר כך נצטווינו לעמוד דום ברחבה ולחכות לפקודה. אחד האסירים הוותיקים הכיר בין אנשי משלוחנו את בן-עירו, ניגש אליו ולחש באוזנו: "בלילה החולף הובאו הנה 84 קצינים — רוסים, בלגים, צרפתים והולנדים — והוכנסו לתוך המרחץ, כביכול על מנת להתרחץ. בחדר המרחץ המטירו עליהם מבול של מים צוננים, הריצו אותם ערומים החוצה וכפו אותם לעשות "התעמלות" בככר המושלגת כמה שעות רצופות. שלשה קצינים בלבד נותרו בחיים אחרי "תרגילי הספורט". יתרם היו שרועים ללא רוח חיים על השלג".

בעוד שעה קלה נוכחנו לדעת, שאין בסיפורו של האסיר הוותיק משום הגזמה. לפתע רעמה לעברנו פקודה: "להתפשט מהר, ואחר כך קדימה אל המרחץ!". משדרכו כפות רגלינו היחפות על רצפת המרחץ, זימנו לנו מלאכי חבלה במדים קבלת-פנים קרירה: הם כיוונו כלפינו זרנוקי-כבאים והתיזו על הגופים של שלדי-האדם נחשול של מים צוננים ככפור. עוצמת הסילון הפילה ארצה כמה אסירים, אולם שומרים מצויידים באלות-גומי הצליפו על הצונחים וכפו אותם לקום ולהיות מטרה למטחי הזרנוקים. בהכנסי לתוך המרחץ גיליתי תושיה וחיי היו לי לשלל. בעיצומה של הבהלה השתרכתי לקרן זוית, השתטחתי על הרצפה והעמדתי פנים של מת. בעת ההתזה כרעו תחתיהם כמה אסירים ונפחו את נשמותיהם, מבלי להגיב על חבטות אלות הגומי, ומשום כך לא נתנו המחבלים את דעתם עלי ולא השגיחו בי. עם תום מבצע ה"טהרה" נצטוו המעונים השרידים לעזוב את המרחץ, ואז קמתי ממחבואי והצטרפתי אליהם. אחרי עמידה ממושכת תחת כפת השמים בעירום, בשניים נוקשות ואברים רועדים מצינה, זכינו סוף סוף לקבל מחלצות פאר — הלבוש המפוספס הנהוג במחנות ההסגר. עלינו לדרגת אסיר מן המנין ותקענו יתד באחד הבלוקים. היינו שרויים בצום עד למחרת הבוקר, ורק אז חילקו 150 גרם לחם לגלגלת.

שכנינו הוותיקים הזהירו אותנו מפני הסכנה הכרוכה בנפילה למשכב, והטעימו שעלינו להתחזות כבריאים וכשירים לעבודה, כי בנפשנו הדבר. במאוטהאוזן

נוהגים להעביר את החולים ל"מרפאה" וכל באיה לא ישובון. כמה אסירים תמימים מקרבנו לא שעו אל האזהרה והכריזו בפני החובש על מחלתם. הלה הוליך אותם לאי-שם ומאז נעלמו עקבותיהם. אחד התמימים שנפלו בפח היה חברי המסור ישראליק גוימאן יליד זדונסקה-וולה. הזהרתיו, אולם הוא זילזל בדברי ונכנס לתוך גוב האריות.

כעבור ימים מועטים הקפיצו אותנו עם עלות השחר, על מנת להיערך לעבודה, לא הרחק מן המחנה: חפירת שוחות. תזונתנו ליממה היוותה 150 גרם לחם וליטר מרק סלק לבן, המשמש מספוא לבהמות. בלילות נאנסנו לישון ישובים בצפיפות על רצפת הקרשים. הנאצים הושיבו בערב את האסירים שורה מול שורה, ברגלים מפושקות, וכזה היה "משכבם" עד אור הבוקר. מי שנתחשק לו לפשוט את רגלו, פגע באסיר היושב ממול. חש מישהו ברע וביקש מים להשיב את נפשו, ירו השומרים מבחוץ דרך החלון, ומי שנפגע נפגע. לא חלף לילה בלי חללים. מנת הלחם נתחלקה עם הנץ היום, בטרם ההיערכות למצעד, ונבלעה בעמידה ובחפזון. פירור לחם כי נפל ארצה, התנפלו עליו זוגות ידים בלהט. עקב הצפיפות, הזוהמה, השינה בישיבה והתזונה הגרועה והזעומה התכסו הגופים בכל מיני פריחות ומורסות, שהציקו בעיקר בעת העבודה המפרכת. איש לא העיז לדרוש עזרה רפואית, כי נפל פחד "המרפאה" הקטלנית עלינו.

גם אני לקיתי במורסה מדאיבה באיזור המפשקה, ובקושי רב הרימותי את רגלי וזחתי ממקומי. בצר לי שמתי את נפשי בכפי וביקשתי מאת החובש, לתת לי משחה כלשהי, כדי להחיש את התפקעותה של השאת. החובש החדש, איש ישר, גילה את אוזני, שעליו להודיע במרפאה על כל מתן-עזרה, וסיים ברמז שקוף: "עשה כטוב בעיניך...". לא הפצרתי בו, אלא אמרתי תודה על הרמז. אחד מחברי-לאיד הציע לי את עזרתו, בתנאי שאגלה אומץ רוח, והבטחתי שאעשה כמיטב יכלתי. בלילה הכניסני אל המחראה, השכיבני על הרצפה המלוכלכת, לחץ באצבעותיו על המורסה עד שנתפצחה וסחט את המוגלה. בשעת "הטיפול" נשכתי את שפתותי ולא הוצאתי הגה. מצבי הוקל בו במקום. גם התחבושת, כביכול — סמרטוט מזוהם שנכרך בידי ה"פרופסור" — לא נגעה בי לרעה...

עינויינו במאוטהאוזן ארכו כחודשיים. ויהי בחצי הלילה הקפיצו אותנו בצריחות והובילונו ערומים אל המרחץ. מכיוון שהמרחץ שכן בקרבתה של המשרפה, לא פיקפקנו שזאת היא דרכנו האחרונה עלי אדמות. למרבה המזל נתבדינו, מכיוון שהיעד היה דווקא כן המרחץ. אחרי שהתקלחנו כראוי, קיבל כל אחד לבנים חדשים. במעמד זה חל מאורע זוועות, שהשכיח מלבנו כל שמץ של נחת רוח נוכח התמורה שהסתמנה קלושות. חייל ס.ס. זינק לפתע אל אחד האסירים והאשים אותו ביידוי אבן לעומתו. הרוצח החל לדוש את בשרו של

האסיר ההמום באלה של גומי עד שקרס תחתיו ונפח את נשמתו לעינינו. אחר כך החזירו אותנו אל הבלוקים ושם נודע לנו, שאנו עומדים לעבור למחנה אחר במשלוח של אלף איש. כנהוג העלימו מאתנו את שמו של הגן-עדן המצפה לבואנו.

עזיבת מאוטהאוזן "אתר הנופש" לא הסבה לנו עגמת-נפש, אף כי האכסניה החדשה עלולה היתה שלא לבייש את קודמתה. למחרת, בבוקר השכם, הריצו אותנו ברגל עד לתחנת רכבת רחוקה למדי. בדרך נתגלה באופק מפציץ אמריקני, ומשום כך נצטווינו מפי מלווי המשלוח תוך כדי דיבור להשתטח על הקרקע. השטח נמצא בטווח-יד של בריכת-מים, ואסירים אחדים שלחו את ידיהם אל שפת הבריכה, לקטו קונכיות ומצצו בתיאבון רב את השקצים מתוך הקליפות. בתחלה סובבתי את ראשי הצידה מתוך סלידה, אך בסופו של דבר גבר הרעב על רגשי הגועל ונתפתיתי לשידוליהם של חברי. שליתי קונכיה לדוגמה, מצצתי בעינים עצומות את התוכן הרירי ובלעתיו בין-רגע מבלי ללעוס אותו. עברה שעה קלה וחשתי במעי עווית קשה-מנשוא, ונדמה היה לי שהשרץ מטייל בתוך קרבי ועושה בהן שמות. המעדן המבחיל לא ימוש מזכרוני כל עוד נשמתי בי.

סוף-סוף הגענו ברכבת אל התחנה וועלס (אוסטריה), ואחרי רדתנו מן הקרונות הוליכו אותנו לאכסניתנו — מנזר מוזנח ושומם. הצטופפו שם כאלף איש, בדוחק רב, ללא אוויר צח לנשימה, אפופי לכלוך וצחנה. מדי יום הלך וגדל מספר הדיירים, עקב זרימה בלתי פוסקת של אסירים מן המחנה עבענזע. כבר ביום בואנו רתמו אותנו בעול עבודת-פרך: לסלק יומם ולילה מן המסילה שרידי קרונות של רכבת צבאית שנתרסקה מקרוב בהפצצה אווירית. השטח היה מואר בזרקורים מסנוורים, חיילי ס.ס. שמרו עלינו ולא חסכו מכות רצח על ימין ועל שמאל, שלא לדבר על גידופים ודברי-בלע. לא חלף יום ללא קרבנות — אסירים שלא עמדו בפני הפגעים וצנחו תחתיהם לנצח.

דין רשעים בגיהנום י"ב חודש, ואלו אנחנו, "הצדיקים", יצאנו ידי חובתנו בחודש אחד. בבוקר אחד הודחסנו שוב לקרונות בלתי-מקורים והופקדו עלינו שומרים מזויינים. צידה לדרך לא ניתנה לנו. הפעם נתגלה היעד: מחנה ההשמדה עבענזע הנודע לדראון.

קפיצה מן הרכבת הדוהרת

החיילים המלווים, גרמנים בגיל העמידה, נרדמו בשעות הלילה מתוך עייפות על גבי רצפות הקרונות. משהרגשתי בנחרתם לחשתי לחברי היושבים לצדי: "חבר'ה, הגיעה שעת כושר להימלט בעוד מועד מאחרית מרה". הם היססו ולא ענו דבר. כעבור דקות ספורות הפקתי את זממי הנואש. הרכבת ביצעה סיבוב חד והאיטה את מירוצה, ובאותו הרגע קפצתי מעל לדופן הקרון הפתוח אל ירכתי המסילה. חושך מצרים אפף את הנוף והראות הצטמצמה לפחות מדלת אמות. גם חברי ההססנים, יוסף זלקוביץ ויהושע דאנציגר, חגרו עוז ועשו כמוני. נחתנו על הקרקע התחוח ללא תקלה, ואוזנינו קלטו הדן של קפיצות מקרונות אחרים. הרעש שקם עקב הקפיצות העיר את החיילים משנתם והם החלו יורים ימינה ושמאלה כמטורפים, אך החטיאו את המטרה באופל הלילה. בינתיים התרחקה הרכבת, ובעוד רגעים מעטים הבחנו רק בשתי נקודות אדומות ההולכות ונעלמות — פנסיו של הקרון המאסף.

ובכן, נפל הפור, ומה הלאה? אני ושני חברי פנינו שמאלה, כסומא בארובה, והחלנו רצים בשדות המוצפים עקב הפשרת השלגים. בוססנו בנעלינו המרוטשות כמה שעות עד שהגענו בטרם עלות השחר לגורן פתוח, מלא קש. נמלטנו אל מקלט מפוקפק זה והתחפרנו עמוקות בתוך ערמות הקש. לא עצמנו עין, כי היינו נרגשים להחריד, ומלבד זה הציק לנו הרעב — זה יומיים לא בא אוכל לתוך פיותינו פרט למים. בגדינו התייחדו רק בפיסת בד עגולה עם סמל המחנה באמצע, שנתפרה על גבי החלק הקדמי של המעיל ושל המכנסיים. משהגענו "אל המנוחה ואל הנחלה" בתוככי ערמות הקש היתה ראשית מעשינו לנתק את הקישוטים העלולים לחבל בנו. את הקרעים איחינו איכשהו בתייל.

עם דמדומי בוקר יצאתי חרש מן המחבוא להשיג אוכל בשבילי ובשביל חברי שנותרו בגורן. בדרך נודע לי, שנקלענו לעיירה שוואנענשטאט (אוסטריה), ניגשתי אל הבית הראשון שנזדמן לי והתדפקתי על הדלת. ילד פתח את הדלת והכניסני לתוך חדר מרווח. כל בני המשפחה היו מסובים לשולחן והתענגו על ארוחת בוקר דשנה. מילמלתי בקול חנוק: "אני רעב. תנו לי פרוסת לחם!". בעל הבית, גוי מגושם וסמוק-פנים, קפץ מכסאו וזינק לעברי, כשהוא מנופף מקל מסוקס. לא חיכיתי לעשות היכרות עם המקל והסתלקתי בעוד מועד. כשלוני הראשון לא ריפה את רצוני והמשכתי בשליחותי. הפעם נכנסתי למאפיה ושטחתי לפני בעלת הבית את בקשתי: ככר לחם להחיות משפחה רעבה. מתוך זהירות

הקדמתי, שאני מזרע הפולנים. רחמיה של האדונית נכמרו עלי והיא הושיטה לי שתי ככרות-לחם, האחת פת-סולת, והשניה פת-קיבר. בינתיים נתלקטו במאפיה כמה נשים שבאו לקנות לחם, ומשהסתכלו בצורתי — קלסתר פני העיד על מצבי — נחפזו הביתה ושבו עם תשורות נדיבות: תפוחים, עוגות וכו'. משנפרדתי מבעלת-הבית עודדה את רוחי והבטיחה לי ככר לחם ליום עד אשר ירווח לי.

חזרתי הגורנה עמוס כל טוב, וחברי לא האמינו למראה עיניהם. משנתאוששו חיבקו אותי והעתירו עלי נשיקות. החלה "תקופת הזהב" לכולנו. מדי בוקר השתרכתי אל המאפיה, קיבלתי את ככר הלחם הטרייה, לפעמים גם מצרכי מזון אחרים, ושבתי ברוח מרוממת אל חברי. שלשתנו בילינו את היום במחבוא, ואין פוצה פה ומצפצף. בלילות אופל נהג חברי יוסף זליקוביץ לצאת גם הוא מן המאורה ולשוטט בצדי דרכים אל כפרים סמוכים, כדי לעסוק במסכת קבצנות. אף פעם לא שב בידיים ריקות. התושבים האוסטריים נתנו בדרך כלל לפושטי-יד מצרכי-מזון בעין יפה, ולפיכך עלה בידינו לאגור מלאי צנוע "לעת צרה". יהושע נתמנה לשומר האוצר. פעם, ביום ראשון, הפלגתי למסע הקבצנות ביחד עם יוסף, ולבנו לא ניבא כל רע. לרוע המזל נקלענו לבית בו ישבו מסובים אל השולחן שני חיילים במדי ס.ס. עולמנו חשך בעדנו, אולם התאוששתי ושאלתי בתמימות, אם מוכרים במקום זה בשר חזיר. אחד הרשעים הזדקר מכסאו, הצטעק "חזירים בני כלבים, החוצה!" והחל משסה בנו את כלב הזאב שרבץ לרגליו. הספקנו להימלט על נפשנו בטרם תדבקתנו הרעה ונדרנו להימנע להבא מפשיטת-יד. מרוב התרגשות תעינו בדרכנו חזרה כמה שעות, ומשהגענו אל אכסניתנו הלם אותנו רעם: יהושע איננו וגם האוצר נעלם.

חיוויתי את דעתי שעלינו להסתלק בין רגע, אולם יוסף הפציר שנחכה עד הערב. ואמנם הוא צדק, כי כעבור זמן מה הופיע יהושע וסיפר את הקורות אותו בעת היעדרנו. אכרים שכנים הלשינו בפני הז'אנדארמים, שבגורן מסתובבים בריות חשודות. לפני הצהרים צצו שני ז'אנדארמים בגורן והחלו חוקרים ודורשים את יהושע: מאין באת, לאן אתה הולך, מה מקור מחצבתך? יהושע המשיך בסיפורו: "אז ניצנץ רעיון במוחי, שאין סגולה בדוקה משגעון במקרים כאלה. שיחקתי תפקידו של מטורף כדת וכדין. מרחתי על פני מנה הגונה של בוץ, קפצתי על רגל אחת ונתתי את קולי בשיר נוסח בית-משוגעים. הז'אנדארמים נתפעלו ממשחקי המושלם, הזעיקו כמה שכנים, והטילו על בר-נש גברתן, זעום-פנים ואדום-שפם, להוליך אותי מיד אל תחנת הרכבת. כי אחרת מרה תהיה אחריתי. הבריון לפת את זרועי וסחב אותי ממקומי בכיוון התחנה. בדרך עברנו ליד נחל צר ורעיון גואל הבריק במוחי. התחננתי לפני המלווה, שירשה לי לרדת אל אפיק הנחל ולעשות את צרכי. הוא נענה לי. משהגעתי לאפיק פשטתי את בגדי

בין-רגע ונתתי הצגה של טירוף ללא דופי. רקדתי, עמדתי על ראשי, קראתי כתרנגול, לעסתי עשב — בקיצור הוכחתי ברורות את רמת בינתי. המלווה נלאה מלחזות במעללי ונפנה חזרה אל הכפר מתוך משיכת כתפיים".

אף כי סיפור המעשה המרתק עשוי היה לשמש לנו רמז, שהמנוחה והנחלה בגורן הפכו להר געש, גברה עייפותנו על ההגיון והחלטנו להסתכן וללון עוד לילה במקום המוכן לפורענות. לשם זהירות התחפרנו בערמות הקש עד למעלה מן הראש. בעיצומו של הלילה התעוררנו עקב רעש חשוד. הרעש נגרם על ידי שעטת מגפיהם של ז'אנדארמים, שפלשו אל הגורן לשם בילוש נוסף. עצרנו את נשימתנו והלב הלם להתפקע. הז'אנדארמים נברו וחיפשו בכל השטח, ומכיוון שלא הבחינו כלום, עמדו להסתלק. למרבה האסון סיבב אחד מהם את פנס הזרקור לעבר הערימה אשר הצניעה אותנו, וסילון מסנוור פגע בסולית נעלו של יוסף, אשר הזדקרה במלוא יפי טלאיה מתוך הקש. ובכן, סוף פסוק. עמדנו מול מלאכי החבלה מכוסי-קש ומדובללי-שער, לבושי-בלאים ובלתי מגולחים — טיפוסים חשודים לכל הדעות. התחזינו כפולנים ואני נקבתי בשמי על טהרת בני פולין "האצילים" קובאלסקי. הז'אנדארמים לא נתפעלו מן השמות המסתיימים באותיות המקודשות "...סקי" וצרחו: "הבו ניירות!" גימגמנו: ... נאבדו... נשרפו בעת הפצצה... נשכחו בבית... והעלינו חרס. הז'אנדארמים הפכו לשושבינים והוליכו אותנו אל הכלא.

שלש יממות התייסרנו בבית הכלא של שוואנעשטאט, וכל אותו הזמן לא חדלו מלחטט לפני ולפנים בקרבינו, כדי לחשוף את מסתורי עברנו. ביום הרביעי נצטווינו להתפשט ערומים, והמספרים המקועקעים על הזרוע, זכר לאושוויץ, זרעו אור שהחשיך את עולמנו. הקצין שחקר אותנו צרח בחימה שפוכה: "אכן, יצא המרצע מן השק. הנכם משתייכים לכנופית שלשים האסירים שקפצו מעל הרכבת בדרכם למחנה עבענזע. עוד מעט תבואו על שכרכם". מפקד הז'אנדארמים הודיע מיד למנהל המחנה על המציאה שנפלה בידו בהיסח הדעת, ועוד באותו ערב הגיעו שני שליחים מן עבענזע — חיילי ס. ס. מן הגרועים שבהם — לקבל את פנינו. הזדים הארורים התפרצו בשצף קצף אל התא ודשו את בשרינו באכזריות, עד שהתמוטטנו שטופי-דם ומכוסי פצעים. הודינו בפניהם שאנו יהודים, ובזה הוספנו חטא על פשע. למחרת השכם הובילו אותנו החיילים במשאית סגורה אל המחנה. מיד אחרי שעברנו את פתחו של גיהינום עבענזע נערכה לנו קבלת פנים שניה: מכות אכזריות על מערומי הגוף. הפצעים שהגלידו קמעה החלו שוב שותתים דם בשפע. נודע לנו, שאנו העריקים היהודיים היחידים שנפלו בפח. אחר כך הוכנסנו למרחץ, כדי להיטהר מטומאותינו בטרם תדרוך כך רגלינו על רצפת הבלוקים

הקדושים. אחד השומרים בישר לנו, שבעוד שלשה ימים נעלה לגדולה — על עמוד התלייה. לפי שעה חבשו אותנו בכלא עד להוצאה להורג.

באותו התא היה חבוש גם אסיר פולני, אחד העריקים. למחרת הוליכו אותנו לחקירה. הקצין החוקר צרח לעומתי: "חבריך מסרו, שרצחת גרמנים". חגרתי עוז והשבתי: "זהו בילבול. אם באמת אתה מאמין בדיבה, אנא לירות בי מיד". משהבחנתי בתגובתו הספקנית, התחננתי לפניו שיחמול על שלושתנו. הקצין ריטן: "גורלכם מונח בידיו של מפקד המחנה, ולא בידי". בזה נסתיימה החקירה. הוחזרנו אל התא ושם חילקו לנו את מנת המזון ליממה: 150 גראם לחם וליטר "מרק" לגלגלת. כף יחידה עמדה לרשותם של כל החבושים. הפולני הציע לנו עיסקת-חליפין: אפודת צמר משובחת תמורת ככר-לחם. לגלגנו לעומתו: "כלום עתידה האפודה לחמם זמן רב את הצפויים אלי חבל?". באותו פרק זמן נתלו מדי יום רוסים, פולנים, צרפתים, וכמובן ביד רחבה יהודים — אורחים שהובאו לשם זה לגיא-ההרגה עבענזע. כל אימת שחרקה דלת הברזל, יצאה נפשנו מאימת מוות: הנה באים התליינים להוליכנו אל הגרדום.

באחד הערבים הגישו את מנת הלחם לחבוש הפולני בלבד ואנו יצאנו ריקם. לא פיקפקנו, שבבוקר השכם יתנדנדו גופותינו על עמוד התלייה ומשום זה נתקפחנו, כי חבל על פרוסת הלחם שלא תגיע לידי עיכול. ברם, לא פסו מעשי נסים גם בגיא צלמוות עבענזע. למחרת עם הנץ היום נכנס שומר אל התא והוציא אחד מביניגו. כעבור רגעים מועטים בקעו צעקות מסמרות שער מן הפרוזדור. היה זה קולו של האסיר, שקיבל טיפול מיוחד — הצלפה על מערומיו. אחר כך הובל החוצה חברי השני, ושוב הדהדו הזעקות המקפיאות-דם. לבסוף הגיע תורי. בפרוזדור נצטוויתי להתפשט, וגברתן חמוץ-פנים כיבדני במנה של מלקות על כל חלקי גופי, עד שהתעלפתי. משהתאוששתי עודד אותי הנאצי: "שלשתכם יצאתם ידי חובתכם בעונש קל ולא תעלו לגרדום". ואכן, שלשתנו לא שבנו אל התא. אף כי לא היה מתום בבשרנו הריצו אותנו לשטח עבודת-הפרך וכפו אותנו לעמול עד רדת היום. לפנות ערב נערכנו לצעוד בטור אל הבלוקים, אולם בראשונה הוליכו אותנו אל ככר הגרדום, על מנת לחזות בהוצאתם להורג של שלשה אסירים. נתלו שלשה עריקים, וביניהם הפולני בעל אפודת הצמר.

בהיכנסנו אל הבלוק המיועד לנו, הפתיע אותנו "זקן-הבלוק" בתשורה מיוחדת במינה: מערכת בגדי-אסיר מפוספסים שלא כמקובל. למחצלות-כבוד כאלה זכו עריקים לשעבר בלבד, כדי להפלות אותם לרעה. נושאי אות-קין זה נתחשפו להתעללותם של פושעי ה-ס. ס. במידה מרובה מיתר האסירים. הלבוש המיוחד נתן את אותותיו בעיקר בעת העבודה, והמפקחים הכבידו עלינו את אכפם שבעתיים. אומנם, הגרמנים ידעו רובם ככולם שהמלחמה אבודה, ואף על

פי כן לא חזרו בתשובה על פתחו של גיהינום והתנהגו כעריצים עטורי-נצחון. אכזריותן ושחצנותן של חיות-הטרף המנואצות לא פחתו גם בימות הגסיסה של ה"רייך" המשוקץ. המשרפה פעלה במלוא הקיטור וידי משרתיה מלאו עבודה. רק המיוחסים שבין הנידונים למוות הועמדו אל קיר גבוה של ביטון וזכו למיתת יריה, ואלו פשוטי העם, בעיקר יהודים, התנדנדו על עמוד התלייה. יריית הנידונים שימשה למרצחים ספורט חביב עליהם ביותר: קליעה למטרות חיות. ספורט שני במעלה היה הדיפת אסירים לתוך שוחת המחראה הגדושה צואה וחלאה. הנאצים ניצבו מסביב והתענגו על גסיסת הטובעים במצולות הסחי. דיה היתה עברה קלה שבקלות, כדי להישפט למוות, ורבים נספו על לא עוול בכפם, אפילו מבין אלה שהצטיינו בעבודה והקריבו את שארית אונם כדי להפיס את דעתם של הנוגשים.

הרעב השתולל במחנה, וכמה אסירים נתפסו לאכול בשר-אדם, פשוטו כמשמעו. בלילה התגנבו אל הרחבה מול המשרפה, בה היו מוטלות גוויות הנועדות לכבשן, חתכו נתחים מן גופות המתים ובלעו את טרפם בו במקום. משנודע הדבר לנאצים, החלו מרססים את הגוויות בנוזל ארסי. המרצחים לא הסתפקו בעבעגוע בשיטות הרצח המקובלות וחתרו לקראת חידושים, כדי לגוון את העינויים. מקרה הזוועות האחרון שחזיתי בו קרה בערבו של השלישי במאי 1945, ימים ספורים לפני גאולתנו. הנאצים תלו שני אסירים לפי שיטה חדשה: הנידונים נתלו ברגליהם, כשראשיהם משורבבים כלפי מטה. אחר כך שיסו המפלצות המנואצות כלבי זאב ענקיים בגופים המתנודדים. החיות המהלכות על ארבע מילאו בנאמנות אחרי פקודת החיות המהלכות על שתיים וביתרו את יצורי-האנוש לגזרים.

מאפלה לאורה!

אחרי שחזרנו אל הבלוקים, מזועזעים עד עמקי נפשותינו מן חזיון הכלבים, נתבשרנו בשורה גורלית מפיו של אסיר ותיק, ששימש גלב אצל הנאצים. מאחורי הפרגוד קלט — כך לחש לנו — שהגרמנים האזרחיים זוממים להשמידנו כליל מחרתיים, ביחד עם בתי החרושת התת-קרקעיים, ולשם זה ינסו למשוך אותנו בערמה אל המבנים הצפויים להרס. האיש השיא לנו עצה, להתנגד בתוקף לשידוליהם הבוגדניים של האדונים, מפני שהם לא יעיזו לירות באסירים. משמרת אנשי ה-ס.ס. עומדת להסתלק מן המחנה עוד הלילה, כדי להימלט בעוד מועד מפני הצבא האמריקני.

המחנה היה כבר מכותר כמעט מכל עבריו, והאוויר רעד מרעם האש הארטילרית. ממרומים הדהד ללא הרף טירטורם של מטוסי חיל האוויר האמריקני. הכל ראו בעליל, שהרגע הנכסף הולך וקרב, ובכל זאת חרדנו מפני השעות המכריעות ולא ידענו לשית עצות בנפשנו. למחרת נודע לנו, שהזרוע המרושעת של הנאצים, חוליית ה-ס.ס., נסתלקה, ואין חיילים במחנה. הידיעה הזאת הפיחה בקרבנו אומץ לקראת הבאות. עבר יום של מתח לא-יתואר, וחבלי הגאולה היו קשים מנשוא. אחרי לילה של נדודי שינה הזעיק אותנו מפקד המחנה עם הנץ היום, ציווה על כל דיירי הבלוקים להיערך בחצי-גורן ברחבה מול בית המפקדה ולהקשיב בתשומת לב. משצייתנו לפקודה הזדקר המפקד על גבי שולחן ונשא נאום גדוש צביעות, מתוך העמדת פנים של חרדה לגורלנו. תמצית דבריו נשתמרו בזכרוני:

"האמריקנים עומדים להרעיש היום את המחנה באש קטלנית ולהכרית כל נפש חיה. מרי גורלכם לא נעלם ממני, וגם הפגעים אשר פקדו אתכם עד הלום. לפיכך שמעו בעצתי ורדו בעוד מועד אל המנהרות התת-קרקעיות, והיתה לכם נפשכם לפליטה".

האסירים נשמרו מלהתפתות לדבריו החלקלקים של המפקד, הואיל ואזהרתו של הגלב נשתמרה בזכרונם. האחד לחש אל רעהו: "לא נרד אל המנהרות", ולפתע החלו כולם צועקים במקהלה: "לא נרד!". משהבחין המפקד, שמזימתו הנתעבה סוכלה, שינה את טעמו וצרח: "דעו לכם! מי שיעיז להתקרב אל גדר התייל שמסביב למחנה יירה במקום!". האסירים ענו במקהלה: "בבקשה לירות!...". המפקד ועוזריו לא העיזו לפגוע באסירים בכח מכיוון שהזמן דחק והיריות נשמעו מטווח קרוב מאוד, ממש מתחום המחנה. הכנופיה הסתלקה מן הרחבה ונעלמה, והמחנה הופקר לגמרי, בין גברא לגברא.

בין-רגע החלה רוח חדשה מנשבת, וניחוח החרות עלה באפם של כל האסירים המושפלים והמעונים. לא עברה שעה קלה, והאסירים התארגנו לקראת הבאות, מעל לכל על מנת לעשות שפטים בנוגשיהם. שומרי המחנה, ה"קאפו"אים שמכרו את נפשם לשטן, היו המטרה הראשונה במעלה לשאיפת הנקם, וכל "קאפו" אחת דתו למות. בהלה נוראה קמה בקרב כנופית המנולים הללו. הם התרוצצו כארנבות רדופות כלבי-ציד ולא מצאו מנוח לכף רגלם. שני "קאפו" לא-יהודים התחבאו מאחורי צריף ונשרפו חיים ביחד עם הצריף. ברם, הקבוצות המאורגנות לא עסקו במעשי-נקם בלבד, אלא דאגו גם לצרכי הכלל. משמרות חזקים הוצבו ליד המחסנים, כדי למנוע מעשי ביזה מצידם של אסירים רעבים או סתם עבריינים מן העולם התחתון. כמויות של מיצרכי מזון היו אצורות במחסנים, ואף כי רובם ככולם היו מיצרכים חיים הטעונים בישול, נשקפה סכנה, שהיצורים המורעבים יבלעו את האוכל כמות שהוא ויתחוללו מגפות.

בבוקרו של חמישי במאי 1945 התפרץ המשוריין האמריקני הראשון לתוך מחנה עבענזע. האסירים זינקו בתרועות לעבר מושיעיהם, חיבקו ונישקו את אנשי הצוות, שפכו דמעות גיל ומלה לא היתה בפיהם מרוב התרגשות. אחר כך נערכו כולם בטורים נפרדים, לפי מוצאם הלאומי, וכל קבוצה שרה את ההימנון אל ארץ מולדתה. היהודים הצמידו כתונת לבנה וכתונת כחולה לכלונס — סמל הדגל הלאומי — הרימו את הכלונס למעלה מראשיהם ופצחו בשירת "התקווה" בקולות חנוקים מדמעות. המאורע הכביר חולל הלם עצום בקרב הפדויים מני שחת, ולבם של כמה מהם לא עמד בפני עוצמת השמחה וחדל לפעום לצמיתות. הם עברו לאפלה רגעים ספורים אחרי שזכו לחזות במו עיניהם את האור הגדול.

לקראת מחר זוהר

האסירים הנפעמים נותרו במחנה אחרי השחרור תוהים ונבוכים, ודרכם בעתיד נסתרה מהם. אני וכמה חברים החלטנו לישים לדרך פעמינו בהקדם האפשרי ולפנות עורף לגיא הצלמוות. הרעב הוסיף להשתולל, עד שהגיעה משאית אמריקנית עמוסה לעייפה ככרות-לחם חמות. האסירים, שלשונם דבקה אל חיכם מרעב, התנפלו על הלחם החם, חטפו ובלעו מבלי ללעוס, ולא אמרו די. המאושרים שבהם יצאו ידי חובתם בכאבי בטן אנושים, אך גדל פי כמה מספר הלוקים בדיזנטריה ובמחלות אחרות, אשר בחלקם שילמו בחייהם על להיטותם המופרזת.

שער המחנה נפתח לרווחה ואיש לא השגיח בנכנסים ויוצאים. אמנם, האמריקנים הטילו איסור יציאה על הנמצאים במחנה מטעמי בריאות, כדי למנוע התפשטות המגפות, אך לא הציבו שומרים. אני וחברי לא שמנו לב לאיסור והתחמקנו ללא ברכת פרידה. פנינו היו מועדות אל איזור ההרים הסמוך. אחרי צעידה של כמה שעות נקלענו לכפר מאוכלס אכרים אוסטריים. נכנסנו אל הבית הראשון ופשטנו יד ללחם. בעל הבית קיבל אותנו בסבר פנים יפות והעניק לנו מצרכי מזון. רבים מתושבי המקום נתקהלו סביבנו ונעצו בנו מבטי השתאות. סיפרנו להם על טבח הרבבות החפים מפשע במחנות, והכפריים האזינו בארשת קפואה, משכו בכתפיהם והעמידו פנים, כאלו מעולם לא הגיע לאוזניהם שמץ דבר על זוועות הנאצים ועל המשרפות ותאי הגאז. פנינו להם עורף בשאט נפש וצעדנו קדימה.

בלילה שימש לנו אכסניה צריף שומם בקירבת חורשה, ועם הנץ היום הפלגנו הלאה בשבילים ובצדי דרכים, שהרי האמריקאים לא הרשו למשוחררי המחנות לשוטט בכבישים. בסופו של דבר נקלענו לעיירה שוואנענשטאט, אשר משם נשלחנו בשעתו לעבענזע, כמסופר בפרקים הקודמים. ראשית דרכנו היתה אל המאפיה אשר בבעלותה של האשה נדיבת-הלב, שהצילה אותנו לפנים מרעב, עד אשר נלכדנו בפח. האשה העדינה שמחה לבואנו והתייפחה לשמע התלאות אשר פקדו אותי מאז והלאה. אחר כך הרעיפה עלינו שפע של מזון ולחם, וגם תחבה לידי סכום כסף. נפרדנו ממנה, כשעיניה זולגות דמעות.

המשכנו בדרכנו מתוך תשוקה עזה, לכונן מגע עם חיילים יהודיים המשרתים בצבא האמריקני. בעיבורה של שוואנענשטאט נתקלנו בבית, שמעל גגו התנופף דגל אמריקני. ניגשנו אל השער, ומיד יצא קצין אמריקני ושאל אותנו לחפצנו. עניתי, שאנו מחפשים יהודים. הוא הזמיננו לחדרו, וטרם הספקנו לשבת נכנסה

"שיקצה" גרמנית — אל נכון פילגשו של הקצין — ולחשה לו: "היזהר מפני בר-נשים אלה, כי הם פושעים פליליים!". דברי הבלע לא החטיאו את המטרה. הקצין שינה את טעמו, נתמלא חימה וצרח לעומתנו: "הסתלקו מכאן בין-רגע, כי אחרת יפגע בכם כדור!". מדוכדכים ונכלמים מקבלת פנים כזו, נחפזנו לשוב על עקבותינו, אולם לא נשבר רצוננו לתור אחרי אמריקנים מסוג שונה.

אחרי כברת ארץ מסויימת הבחנתי בזקיף אמריקני ניצב ליד שערו של מיבנה גדול. ניגשתי ושאלתיו, אם נמצאים חיילים יהודיים בבית. מאחר שלא הבין גרמנית, הזעיק במשרוקית חייל מתורגמן. משמע המתורגמן מפי, שנפשי כלתה להיפגש עם יהודים געה בבכי וגם עינינו זלגו דמעות. כל בני משפחתו בפולין נספו, וללא הרף חזר על המלים: "סבור הייתי, שבסביבה זו אין כבר נפש חיה מבני עמנו". אחר כך נעלם לרגע וחזר בלווית כמה חיילים יהודיים. הם מישמשו אותנו כדי לוודא, שהיהודים של ממש ניצבים לנגד עיניהם, אודים מוצלים מכבשני הנאצים. אחינו מעבר-לים הרעיפו עלינו מעדנים, גיפפו ונשקו אותנו, ואחר כך הוליכונו אל רופא צבאי יהודי לבדיקה. הרופא בדק אותנו מכף רגל ועד ראש, קבע הפרעות חמורות בכלי העיכול וגזר עלינו דיאטה קפדנית.

באין קורת גג מעל לראשינו שבנו אל שוואנענשטאט הסמוכה ונכנסנו אל האשה בעלת המאפיה, שסימלה בעיני את המלאך הגואל. סיפרנו לה את הקורות אותנו בחיפושים אחרי יהודים, וגם על פקודת הרופא. היא הקשיבה רב קשב והפליטה באדיבות כנה: "אל דאגה, יקירי! ביתי פתוח לפניכם לרווחה וכל מחסורכם עלי, עד אשר תתאוששו מסבלותיכם". התארחנו בחדר מיוחד שהעמידה לרשותנו, וחסידת אומות עולם זו טיפלה בנו כאם רחמניה במשך של ששה שבועות, עד ששבנו לאיתננו ועקבות הפורענויות נמחו מעל פנינו. גם מכרינו האמריקנים, והרופא בכלל, דאגו לנו בחיבה יתירה, עד שהחלפנו כוח.

גילגול מחילות באירופה המשוחררת

הנופש המעודן הקנה לנו חזות של בני אדם מן השורה, וגם בגדינו חדלו להעיד על יחוס מוצאנו — ניצולי המחנות. הפרידה מן מושיעינו קשתה עלינו, אך הדרך אצה לנו. שמנו לנו מטרה לחדור לפולין ולהתחקות אחרי שארי-בשר שנותרו אולי בדרך נס לפליטה. באותם הימים הטרופים שומה היתה לחצות קודם את הונגריה, כדי לדרוך על אדמת פולין ספוגת דם קדושינו. בדרך נצטרפו אלינו עוד שני ניצולי-המחנות: לייזר טוכמאן, יליד וארשה, וראובן בוגמן, יליד ביאליסטוק — אכולי הגעגועים כמונו. הפרוטה היתה מצוייה בכיס והנסיעה התנהלה על מי מנוחות.

משהגענו לעיר דברצין (הונגריה) נודע לנו, שקיים שם פונדקאי יהודי המחבב מצוות הכנסת אורחים. נפנינו אליו והשתאינו עד מאוד להסתכל בפניו של יהודי מגדל זקן-שיבה היורד על מדותיו. היהודי פיענח את החידה: בשנות הזעם התחבא בביתו של נוצרי, ולפיכך היו לו חיין, וגם לרבות זקנו, לשלל. אחר כך הזמיננו להסב על שולחנו ולספר פרטים על הנסים שזכינו להם. בחפץ לב שטחנו ראשי פרקים של מסכת השואה, והישיש נזדעזע עד מעמקי נפשו וסירב לקבל כסף תמורת הארוחה הדשנה. הוא גם הציע לנו מענק כסף, וכמובן סירבנו לקבל, שכן לא היינו זקוקים לכך. נפרדנו כשארי-בשר והלכנו לדרכנו. למחרת עמדנו מול הגבול שבין פולין והונגריה. קבוצה של יהודים שחזרו מפולין הרגישה בנו, ואחד מהם ניגש אלינו ואמר לנו כדברים האלה: "אם חייכם חביבים עליכם, הישמרו מלדרוך על אדמת פולין. עברנו את המדינה מקצה אל קצה ולא נתקלנו בנפש יהודי. כמה יהודים שניצלו בדרך נס וחזרו לפולין אחרי תבוסת הנאצים נרצחו בידי הפולנים. המנוולים הללו שדדו בשעתו את רכוש היהודים שהוצאו להורג ברבבותיהם, וגם סייעו בידי הגרמנים למחות את מאות הקהלות הקדושות מתחת שמי פולין. כעת שרויים הזדים הפולניים בפחד מפני נקמת הניצולים, ולפיכך הם מתנכלים להם ורוצחים אותם". שני ניצולי המחנות שבחברתנו לא שעו לאזהרת השבים ועברו את הגבול, ואלו אני ושני חברי דחינו לפי שעה את הנסיעה לגיא-ההרגה ושבנו לעיר דברצין.

נכנסנו שוב לאכסניתו של מיודענו הנחמד, והנה פניו לא כתמול-שלשום. הוא קיבל אותנו בקרירות מובלטת וכמעט לא השיב על ברכתנו. הפצרתי בו לגלות את סיבת רוגזו, והוא ריטן במורת-רוח גלוייה, מבלי להביט ישר אל פני: "אכן, גדול פשעם של יהודי פולין מנשוא! ניצולי-מחנות ילידי הונגריה

סיפרו לי, שהאסירים היהודיים מפולין רצחו במחנות ההסגר את יהודי הונגריה". עלילה נבזה זו הממה אותנו כרעם ולא היתה מלה בפי. משהתאוששתי קצת מן ההלם, ניסיתי להוציא מראשו של הפונדקאי את השטות המחרידה ושטחתי לפניו פרטים על התנאים במחנות ועל הטבח בסיטונות, ללא הפלייה של מוצא הגידולים לכלייה. הטעמתי, שיהדות פולין נכרתה כולה, וכלום יד יהודי הונגריה באמצע? חשתי, שדברי היוצאים מן הלב לא נכנסו אל הלב, "ושבשתא כיון דעל על", אולם כעסו של הזקן שכך קימעה, וכשנפרדנו ממנו הושיט לנו את ידו ומילמל: "יתכן שהוציאו דיבת שוא. לאלהים פתרונים".

עזבנו את דברצין והפלגנו לבודפסט, בירת הונגריה, מפני שהוגד לנו, כי ה"ג'וינט" פתח שם במבצע עזרה רחב-ממדים לניצולי המחנות. שהינו בבודפסט זמן קצר ונהנינו מן הסעד הנדיב ומן התמחוי הפתוח לכל דכפין. היחס בין היהודים מפולין ולבין יהודי הונגריה הוותיקים היה מתוח עד למאד עקב הבילבול שעשה לו כנפים והרעיל את האווירה. פעם נכחתי בתמחוי בקטטה שפרצה מסביב לנושא העגום, והדברים הגיעו ממש עד לתגרת ידים. נפשנו קצה לשבת אל עקרבים בסביבה עויינת וגמרנו אומר לנדוד לצ'כוסלובקיה, הואיל והגיע לאוזנינו שה"צלב האדום" כונן שם משרד לחיפוש קרובים ורואה ברכה בעמלו. עברנו איפוא לצ'כוסלובקיה, ערכנו שם גלות כמה שבועות ושבנו כלעומת שבאנו — לאוסטריה.

נדכאים ומאוכזבים מרה התיישבנו זמנית במחנה העקורים ("ד. פ.") שנוסד מטעם ה"אונרא" בעיירה בינדנמיכל הסמוכה לעיר לינץ, בירת אוסטריה-עלית. שיגרתי משם מברק לפולני בעיר מולדתי, שהתגורר בשכנות בית-אבא, וביקשתיו להודיעני, אם מישהו ממשפחתי יחזור לזעלוב. ברם, סערת רוחי לא נתנה לי מנוח והדפה אותי לטילטולים מארץ לארץ, כדי לבלוש אחרי קרובי משפחה. הגעגועים הצורבים הציקו לי פי כמה מאשר במחנות הכליון. מכאובי היתמות והבדידות החריפו להחריד דווקא עם יציאתי מעבדות לחרות.

נדדתי איפוא לווינה, בירת אוסטריה, ששימשה מאגרה של שארית הפליטה אשר נעה מערבה. דימיתי למצוא בין העצורים בן-אדם אשר יפתח לי פתח כחודו של מחט לסבך התעלומות אשר מיררו את חיי. ביום הראשון לבואי פגשתי צעיר שנמצא במחיצתי במחנה הראשון, בשנת 1941. לשאלתי "מאין באת?" הפליט שתי מלים בלבד: "מן הכבשנים". ראשית מעשי היתה לפנות אל מרכז ה"ג'וינט" שהשתכן בבית החולים של הקהלה היהודית "רוטשילד". המנהל שקד להחיש לי עזר, הורה למזכיר המרכז לחפש בכרטיסיה שמות של קרובי משפחתי, אולם המאמצים לא נשאו פרי ברכה. בכרטיסיה לא היה זכר לשארי. המזכיר יעץ לי, לפרסם מודעה של חיפוש קרובים על לוח המודעות

אשר בפרוזדור הכניסה. מיהרתי למלא אחרי עצתו, ושוב לא חיכיתי לתוצאות ונקלעתי לכף הקלע לצ׳כוסלובקיה, כדי להיוודע, שמא בינתיים נתבשר המדור של "הצלב האדום" בשורה כלשהי לטובתי. נחלתי שם מפח נפש וחזרתי אחרי ימים מועטים לווינה, ישר אל מרכז ה"ג׳וינט" בבית החולים "רוטשילד". מה גדלה הפתעתי, כשאחד ממכרי קיבל את פני בבשורה: "מישהו קרא את המודעה על הלוח וחפץ להיפגש אתך. הוא גר בבנין זה, והנה מספר חדרו: 247.

עוד אחי אברהם חי!

השוער של בית החולים סירב לתת לי דריסת רגל מעבר לשער, מפני שבשעות הלילה הכניסה לזרים אסורה. התחננתי לפניו עד שנכמרו רחמיו ופתח לפני את השער שלא כדת. התפרצתי כחתף פנימה, טיפסתי על המדרגות כאחוז-טירוף, והנה ניצבתי מול הדלת הגורלית, שעליה התנוסס שלט פליז עם המספר 247. התדפקתי על הדלת ומישהו קרא מבפנים: מי שם?". משביטאתי את שמי הסתובב המפתח במנעול ונכנסתי. לנגד עיני ניצבו שלשה גברים ואשה, כולם בני-דוד שלי ובני עירי: ישראל וחנניה רוזנבלום, הרשל שיווע ואשתו. שנות הבלהות נתנו אותותיהם בחזותם, אך הכרתים מיד וגם הם הכירוני. נאלמנו דום מהתרגשות עצומה, ועברה שעה קלה עד שיצא הגה מגרוננו. בכינו וצחקנו בבת אחת, ולבסוף החלה שיחה נרגשת. למרבה היגון לא חסר חומר: איש איש ופצעיו שלא הגלידו. והנה קלטו אוזני מפיהם בשורה גואלת, אשר לא פיללתי אליה: עוד אחי אברהם חי, הנצר היחיד שנותר לפליטה מבית אבא מלבדי! בני-דודי נפגשו עמו בעיר מולדתי זעלוב מיד אחרי השחרור, אולם לא עמדה בו רוחו לשהות יותר משעות ספורות בקירבת בית-אבא השומם ונסתלק משם רצוץ ושבור. קרובי סיפרו לי במפורט גם על פרשת עינויו של אחי הבכור דוד-בונם שנתייסר במחיצתם במחנה פוזנן ונספה באיבו. אוזני צילצלו לשמע הפרטים על הטבח בבית-אבא. המפלצות המגואצות גירשו את הורי ואחיותי, בצוותא עם כל העדה הקדושה, אל מחנה ההשמדה כעלמנו, הנודע לדראון עולם. שם נצטוו הצפויים אלי אבדון לכרות במו ידיהם שוחה ארוכה ולהתייצב משני עבריה. אחר כך ירו המרצחים במכונות ירייה באנשים, נשים, קשישים, חולים וילדים כקצור שחת, והנפגעים מרוטשי-הכדורים גלשו לתוך השוחה מתבוססים בדמם. אף כי לא כולם זכו לנפוח את נשמותיהם בין-רגע, מיהרו מלאכי החבלה לכסות את השוחה עפר ולקבור חיים גם את הפצועים המפרפרים. איכרים שכנים סיפרו שהאדמה מעל לשוחה התנועעה במשך שעות ארוכות. ובכן, הקץ לתקוות-השוא בהן השליתי את נפשי הנכאה! לעולם לא אוסיף להציץ בצורתו האצילית של אבא, לא אשמע את נועם אמריו הנבונים והמלבבים, לא תרטיט את נפשי לטיפת ידה החמה של אמא. יתום ושכול היו מנת חלקי, נסתם הגולל על אחרית תוחלתי.

הידיעות שנמסרו לי על ידי קרובי על המצב בעיר מולדתי זעלוב היו גם הן קודרות ועגומות. כעת שוהים בעיירה כשישים נפשות מבני עמנו ישיבת

ארעי, וכולן מתכוננות לנטוש בהקדם את המקום המוכן לפורענות. בית-העלמין נחרב והמצבות נעקרו על מנת לשמש אבני מרצפה לצידי הדרכים. עשיתי בחדר בני משפחתי עד חצות הלילה וערכנו בצוותא בכי-תמרורים על אובדן מחמלי נפשנו ועל חורבן קהלות פולין על בניהן ובנותיהן הנאהבים והנעימים.

באותה שעה גמלה בקרבי ההכרה, שאין דרך אחרת לפני אלא לעלות לארץ-ישראל, מולדתו האמיתית והנאמנה של עמנו הנרדף על צווארו בכל קצוות תבל, ולהטות שכם לשיקום מקלטנו היחיד והאחרון. חזרתי למחנה העקורים בינדנמיכל, על מנת לארגן שם קבוצת-עולים מקרב חברי. למפח נפשי גילו חברי באוזני שהם עומדים להגר לאמריקה, מפני שהבטיחו להם גן עדן של מטה בארצו של קולומבוס. השתדלתי להניא אותם ממזימתם, אולם עמלי היה לריק. ברם, לא נחלתי כשלון חרוץ, מפני שקומץ של בחורים — דווקא בלתי מוכרים לי מקודם — שעו אל דברי ונתלכדו לקבוצת-עולים, על אף התלאות הצפויות וחרף קסמיה של אמריקה הקורצת. צעיר בן ט"ז, קרל אלטבאך — שריד אחרון של משפחה ענפה — קרא בהתלהבות: "צדקת, הבה נצא עוד היום לדרכנו!". מעשה נחשון זה שימש מופת ליחידי סגולה אחרים. לא ארכו הימים וקבוצתנו שמה לדרך פעמיה.

שאו ציונה נס ודגל

במחנה החלו לפעול שליחי ה"הגנה" אשר טיפלו במועמדים לעלייה והנחו אותם לקראת הדרך הזרועה חתחתים בימים ההם. הבריטים סגרו את שערי הארץ בפני יהודים וערכו מצוד על האודים המוצלים שחתרו אל המולדת שלא כדת. הצי האדיר של האימפריה הבריטית בלש בשבע עיניים בכל נתיבות המים כדי ללכוד את ספינותיהם העלובות של המעפילים. העלייה התנהלה איפוא בתנאים של מחתרת.

יציאת הקבוצה מן בינדנמיכל נקבעה לחודש דצמבר 1946. השליחים הזהירונו מפני פליטת-פה מיותרת בעת הנסיעה וצוונו להעלים את יעודנו הפסול. עזבנו את אוסטריה ברכבת ופנינו מועדות לגמל מארסיי (צרפת), מתוך תקווה קלושה, להפליג משם בחשאי אל מחוז חפצנו. חיילים אמריקנים ליוו את שיירתנו, כדי לשמור עלינו בדרך מפני כל מיני מזיקים. הגענו אל גבול צרפת ושם נתקלנו באבן נגף אשר הכשילה את משימתנו. ליד הגבול יצא לקראתנו פקיד צרפתי ודרש אשרות-כניסה. איש ההגנה הושיט לידו דרכון-שיתופי. הפקיד תחב לכיסו את הדרכון וציווה לנו לחכות בקרונות עד שובו. כעבור שעתיים חזר בפנים זועפות והתריס כלפי מנהל הקבוצה על מעשה "התרמית" אשר אמר לבצע. "דרכון זה שימש כבר פעמיים לכניסת יהודים לצרפת" — צרח הפקיד — "ולפיכך פקע תוקפו. אתם אומרים להסתנן לארץ-ישראל דרך צרפת, והיא לא תצליח".

הפקיד המרושע עמד על כך, שמשמרת המלווים במדים אמריקנים תוליך אותנו בחזרה לאוסטריה. מאמציו של השליח לרכך את לבו עלו בתהו. בראות השליח שאבדה כל תקווה, הורה לנו לרדת מן הקרונות עם מזוודותינו, להתיישב על הפסים ולהחזיק שם מעמד גם אם ינסו להרחיקנו בכוח. מלאנו אחר הפקודה ואלף וחמש מאות בחורים קנו שביתה על הפסים ובלמו את התנועה. מנהל תחנת הרכבת הזעיק עזרה צבאית, וכעבור שעה קלה הגיעה במירוץ פלוגה של חיילים מזויינים והסתערו עלינו. השבנו מלחמה שערה באגרופים ובשיניים, והתוצאה היתה מספר ניכר של פצועים שטופי דם בקרב ניצולי-המחנות המדוכדכים. צבא צרפת עטור התהלה נחל נצחון על שלדי-האדם אשר נותרו לפליטה מן הכבשנים הנאציים. המנצחים אנסו אותנו לעלות על הקרונות ונעלו בחוץ את הדלתות על ידי הזזת הבריחים. הרכבת זזה בכיוון התחנה המרוחקת כמה ק"מ. אחד הבחורים הצליח לכופף ברזלי הסורג של החלון באחד הקרונות

ולקפוץ החוצה. מכיוון שמהלך הרכבת היה אטי למדי, עלה בידו של הבחור אביר-הלב לנתק את השרשרת שריתקה את הקרונות אל הקטר, פרט לקרון הקדמי בו התמקמו החיילים המלווים. הקטר המשיך את דרכו עם הקרון המיותם, ואלו יתר הקרונות נעצרו, ובכללם הקרון האחרון הגדוש גם הוא חיילים. משכילה בזריזות את מלאכתו, הזיז הבחור חזרה את הבריחים שסגרו בעדנו, ובין-רגע קפצנו החוצה והשתטחנו שוב על הפסים. המבצע הצליח בלילה האפל ועשה לו כנפים במהירות הבזק. לפנות בוקר הציפו את השטח עתונאים וצלמים, שקלטו את ניחוח ה"סקופ" מרחוק ועטו על השלל. לא שמנו מחסום ללשוננו וסיפרנו את כל אשר עבר עלינו. לפתע חלה תמורה ביחסי השלטונות הצרפתיים כלפינו. אחרי שעה קלה הגיעו למקום רופאים, חובשים וגם מיצרכי מזון. סירבנו לקבל כל סעד וצעקנו קצובות: "אנו רוצים למארסיי!". השלטונות הבטיחו להרשות לנו לעבור את הגבול, אם נפנה את המסילה, ואנחנו נתנו אימון בהבטחה זו. כעבור 24 שעות ניתן הרשיון, להשתכן זמנית במחנה המעבר לינדאו סמוך לעיר קובלנץ (גרמניה), באיזור הכיבוש הצרפתי. בלית ברירה הסכמנו לפתרון מפוקפק זה, שצפן בתוכו סיכויי עלייה לטווח ארוך.

השתכנתי במחנה המעבר הצפוף מפה אל פה אודים מוצלים. שם התנהלה פעולה ערה של הכשרה במישור גופני ורוחני כאחת, ומזמן לזמן יצאו פלוגות מאורגנות על מנת להצטרף למעפילים. במחנה זה נפגשתי לראשונה עם היעודה להיות אשתי ובאנו שם בברית הנישואים. הישיבה במחנה היתה מלאה ענין, אולם הוזקקנו לחכות כמה חדשים עד אשר יבוא תורנו לעלייה. בראשית שנת 1947 יצאנו אל המטרה הנכספת. נסענו במשאיות בכיוון איטליה עד הגבול, ואחר כך הוצרכנו לעבור ברגל מעל צוקי הררי האלפים אשר ראשם לעב יגיע. בוססנו בשלג עד לברכיים וסופה עזה הצליפה בפנים וסינוורה את העינים. טיפסנו במעלות ההרים הנישאים בשבילים מפותלים, מושלגים וחלקלקים, כשאחד לופת בחזקה את ידי רעהו מפני סכנת הגלישה לתהומות הפעורות — שרשרת אין קץ של עולי-ציון אסירי-תקווה. בסופו של דבר עלה בידינו "לגנוב" את הגבול המתפתל בין רכסי ההרים, ורגלינו דרכו על אדמת איטליה.

בעוד ימים מועטים הגענו למילאנו, ושם זימנה לי ההשגחה העליונה הפתעה מרנינה. בלשכת "הצלב האדום" הוגד לי, שאחי אברהם שהה במילאנו מקרוב ויצא מבלי להשאיר כתובת. המשכתי להתחקות אחרי עקבותיו, עד שנודע לי, שאברהם הפליג כבר לארץ-ישראל. גל של ביטחון הציף את לבי, זיק של תקווה לחבק בעתיד הקרוב את אברהם, אחי היחיד הנותר לפליטה מבית אבא.

בבטן אניית-המעפילים "התקווה"

בעיר מילאנו נערכנו מחדש על ידי שליחי ההגנה לקראת ההסתערות האחרונה. קבוצתנו בת 1,500 נפש שמה לדרך פעמיה, אל נוף כפרי סמוך לנמל ג'ינובה. הסתדרנו בחורשה ליד שפת הים וחיכינו לספינה מחתרתית שעמדה להתקרב באישון לילה ולקלוט אותנו בחשאי. ואכן, בשעה שתיים אחרי חצות הופיעה "הספינה" באופק — סירה עלובה עתיקת יומין — אולם זרקורים כבירים שהזדקרו על המגדלור בנמל ג'ינובה סרקו את פני הים לאורכם ולרוחבם ולכדו בחרוט-האור את כלי-השיט המסכן שאמר לחלצנו. הסירה החשופה לתאורה בלתי-רצוייה הסתלקה בטרם יזנקו לעומתה הסירות המהירות של משטרת החוף. למעלה משתי יממות שהינו בחורשה תחת כפת השמים, רועדים מקור ומקול עלה נידף, אולם "למזלנו" ניתך גשם סוחף כל אותו הזמן, ורגל איש לא קרבה אלינו.

כעבור יומיים הוליכו אותנו שליחי ההגנה חרש בחצות הלילה לעבר ההרים אל כפר דייגים על שפת הים. משהגענו שמה אחרי כמה שעות של צעידה מזורזת חיכו לנו ליד החוף ימאים במדים איטלקיים, מזויינים בנשק, הושיבו אותנו בסירות זעירות והשיטו אותנו לירכתי ספינה מעוגנת בלב ים. העלייה על הספינה ארכה דקות ספורות בלבד, ומיד חרקה שרשרת העוגן והספינה המאופלת הפליגה לדרכה עם מטענה החי הספון עמוק בבטנה משום "עינא בישא". הימאים לא היו אלא אנשי ההגנה, שהתחפשו ולבשו מדים איטלקיים לשם זהירות. בבטן האניה המיועדת לתובלת משא מצאו מקום בקושי 300 נפשות, והנה הצטופפו בה פי חמשה. קשה לתאר את הצפיפות בקליפת-האגוז, שהתנודדה כשיכור על פני הגלים הגועשים, אולם הנוסעים היו במצב של התרוממות הנפש ושל עליצות. הבחורים שרו בהתלהבות עד אשר ניחר גרונם, התחרו בצ'יזבאטים, התלוצצו על עצמם ועל עולם ומלואו, התרוצצו ו"השוויצו", ורק שיא התענוגים נשלל מהם: לשלב זרועות ולרקוד "הורה" כדבעי. אחד מהם פלט הברקה: אלו הוציאנו ממצרים ולא נתן לנו את ה"הורה", דיינו...

כבר בשעות הראשונות של עלייתנו על הספינה היתה השמחה במעוננו: קריאת שם לאכסניה הצפה. מישהו הפליט "התקווה" וכל "החבר'ה מחאה כף. מאותו רגע ידע כל איש את כתובתו: אניית המעפילים "התקווה". לאורך אחד-עשר יום חרשה "התקווה" שבע ימים בנתיבות עקלקלות, כדי להתחמק מאמירת "שלום" לצי המלחמה של הוד מלכותה שליטת האימפריה הבריטית, ואכן הצליחה

כמעט להגיע בשלום אל מחוז חפצה, אך לא מאה אחוז... כבר הסתמנו באופק קוויו של החוף הנכסף ושליחי ההגנה הורו כיצד לנהוג מיד אחרי הנחיתה, והנה רקד השטן באמצע והפך את הקערה על פיה. הבריטים גילו את כלי-השיט העלוב באמצעות מערכת ראדאר, ומאותו הרגע נסתם הגולל על כל חלומות הזוהר. בריחוק של כשישים ק"מ מנמל חיפה צץ במרומים מטוס סיור בריטי, ולפתע הנמיך טוס ממש מעל תורנה של "התקווה" ונסתלק. נחפזנו לרדת אל בטנה של קליפת האגוז הצפה, כדי שהטייס לא ירגיש בנפש חיה על הסיפון. כעבור שעה זינקו לעברנו משחתות בריטיות מארבע רוחות השמים וכיתרו את יריבתן המסוכנת. אנשי ההגנה הורו לנו לטפס על הסיפון ולהקיף אותו בגדר של תיל דוקרני בגובה של שלשה מטרים. המבצע יצא לפועל לאלתר. בחורים חסונים, "מצויידים" במקלות, הוצבו לאורך הגדר, על מנת להשיב מלחמה שערה. קבוצה אחרת, מצויידת בסמרטוטים רטובים, תפסה עמדה על הסיפון בטווחים קצרים, ותפקידה הוגדר: לזרוק מיד אל הים את הפצצות המדמיעות הצפויות מצד ימאיה של הוד מלכותה.

משחתת בריטית התקרבה עד כדי הישג שמיעה אל אנייתנו הדלה, וקצין קרא לעברנו דרך רמקול מלה יחידה: "היכנעו!". תשובתנו היתה מופנית גם אל האוזן וגם אל העין. שעה ששני בחורים הצמידו אל התורן דגל כחול-לבן, פיזמנו כולנו קצובות: "אנחנו 1,500 יתומים ניצולים מן הכבשנים הנאציים. תנו לנו לבוא אל מולדתנו!". הקצין צרח לתוך הרמקול: "חובתנו לעצור אניות מעפילים ללא יוצא מן הכלל. אם לא תיכנעו, נשתמש בכוח". האיום לא הפיל עלינו פחד והמשכנו לפזם.

לא עברה שעה קלה, והמשחתות לפתו את "התקווה" כזרועות תמנון והתקרבו אליה עד לכמה מטרים. סולמי-חבל נזרקו לעבר הסיפון, וימאים מזויינים באלות זינקו מעליהם ופלשו אל הסיפון. בחורינו ספגו מכות אכזריות, כאשר ניסו להדוף את הפולשים. הקרב ארך למעלה משעה, ובסופו של דבר נסוגו הימאים. בצידנו היו נפגעים רבים, וגם הפולשים סבלו אבידות ניכרות וסחבו אתם את הפצועים. כעבור חצי שעה חידשו המשחתות את המתקפה והפעילו מספר רב של ימאים מזויינים ברובים ובאקדחים. כוחותינו המדולדלים ונעדרי הנשק היו חסרי אונים מול הגייסות שהסתערו עלינו בשצף-קצף, וכל התנגדות נוספת היתה גוררת אחריה מרחץ-דמים חסר-טעם וללא סיכויי-הצלחה כלשהי. בלית ברירה הנחנו את "הנשק" — כמה תריסרי מקלות — ונכנענו. "המנצחים הגבורים" כבשו את אולם המכונות, הושיבו את אחד מאנשיהם ליד ההגה והשיטו את "התקווה" לעבר נמל חיפה. ספינתנו הלכודה השליכה עוגן בנמל חיפה, וקצין בריטי ציווה לנו לעבור אל סיפוני המשחתות. במקום תשובה פצחנו בשירת "התקווה" בקולות חנוקים מדמעות.

קפריסין — תחנה אחרונה בגולה

אחרי שעה קלה עלה על סיפון "התקווה" שליחה של הסוכנות היהודית וביקש מאתנו למלא אחרי פקודתו של הקצין. האיש ניחם אותנו, שייעדנו הוא האי קפריסין הסמוך וימי שבתנו שם לא יארכו, כי כל הגולים יועברו בהדרגה לארץ-ישראל באורח חוקי. אחרי התיעצות קצרה הסכמנו לעבור אל אניות הצי הבריטי. שם בדקו אותנו בחומרה יתרה ומישמשו בבגדינו בקפדנות, כדי לגלות נשק חבוי. נחתנו עוד באותו היום על אדמת האי-הכלא ונצטווינו להתפשט ערומים — נוסח קבלת הפנים במחנות הכליון הנאציים. החיילים הבודקים החרימו את כספנו, חפצי ערך ומיסמכים. אחר כך עברנו חיטוי, קיבלנו בגדים חדשים והוכנסנו למחנה מורכב אוהלים — תהליך שהיה שמור בזכרוננו מתקופת השואה. התנאים במחנה היו קשים ביותר, ביחוד הציק מחסור המים. מדי יום הביאו ממרחקים מיכל מים זעיר, והנוזל הנכסף לא הספיק אפילו לשתייה כל צורכה, ולא כל שכן לרחיצה.

בהיותי בקפריסין נודע לי, שגם אחי אברהם נמצא שם, ב"מחנה החורף". נכנסתי ללשכת ההגנה וביקשתי להפגישני עם אחי. הפקיד האיר לי את פניו ואמר: "אברהם הוא אחד משלנו, פעיל במנגנון ההגנה בתפקיד די אחראי". כעבור שעה קלה עמדתי פנים אל פנים מול אברהם. נפלנו איש על צווארי רעהו, געינו בבכי ונבצר ממנו לבטא מלה. היתה זו פגישתנו הראשונה מיום עזבי את בית-אבא. משהתאוששנו קמעה, חזר הדיבור אל פינו. אברהם היה הראשון אשר שטח ראשי פרקים ממגילת היגונים והפגעים בתקופת השואה. הנה תמצית דבריו המזעזעים:

"זמן קצר אחרי השחרור נחפזתי לצאת לעיר מולדתנו זעלוב, אולם לא מצאתי אף נפש חיה מיקירינו. פולני מוכר לי מקודם מסר לי פרטים על הרעה אשר מצאה את משפחתנו. ביום אחד גורשו כל היהודים ממגוריהם, ובית אבא בכלל, ורוכזו בככר מחוץ לעיר. הפולני גילה באוזני הורי, שהוא מוכן להסתכן ולהחביא בביתו את הפעוטים — שתי אחיות ושני אחים — אולם הילדים סירבו להיפרד מאבא ואמא. הנאהבים והנעימים בחייהם לא נפרדו עד הרגע האיום, בו הושמדה כל העדה הקדושה וגוויותיהם של מאות החללים המנוקבים ככברה התגלגלו לתוך השוחה הכרוייה במו ידיהם.

המום ונשבר פתחתי את הדלת של ביתנו. משדרכתי על המפתן הבחנתי במשפחה פולנית שהיתה מסובה ליד שולחן ערוך וסעדה ארוחת הצהרים. אלה

היו יורשיהם של עמלנו ורכושנו, השמחים אלי איד עמנו הטבוח. לא עצרתי כוח להציץ בפניהם של המנוולים ונסתי בלי אומר כמנוסת חרב. שוטטתי בכל רחבי פולין, מתוך תקווה קלושה, לגלות שריד מבני משפחתנו. יגעתי ולא מצאתי, כי על כל מחמלי נפשנו ואהובינו עברה כוס התרעלה. יהדות פולין על שלוש מאות רבבותיה היתה לאפר ולסבון".

תמו דברי אברהם.

לבקשתי נתנו לי ולבני ביתי לעבור דירה אל "מחנה החורף", כדי להימצא במחיצתו של אברהם. מדי חודש עלו 1,500 נפשות בהיתר, על סמך סרטיפיקטים. למרבה המזל התרחש נס וזכיתי בהיסח הדעת לקירוב קץ הגאולה. באותו פרק זמן ילדה אליזבט, מלכת אנגליה, את בנה בכורה, יורש העצר שארל, ולכבוד המאורע קיבלו 400 תינוקות בגיל עד לשלשה חדשים רשיונות עלייה שלא מן המנין, בצוותא עם הוריהם. מכיוון שלבני שלמה-אהרן הנולד לי בקפריסין מלאו אז חודשיים בלבד, זכינו בגללו לעלייה בטרם-עת. אחי אברהם לא הצליח להתלוות אלינו, כי אנשי ההגנה סירבו לשחררו מתפקידו האחראי. עלינו על "אניית יורש העצר" ביחד עם יתר 399 הפעוטים ברי-המזל והוריהם, ומשהרימה הספינה את העוגן פרצה שירת "התקווה" אדירה מפיהם של העולים ושל מלוויהם ליד הרציף והתמזגה עם צפירת הפרידה של כלי השיט המפליג לארץ משאת נפשנו.

שם בארץ חמדת אבות

בפעם השנייה בחיי נסתמנו לנגד עיני מרחוק קוויו המעורפלים של חוף ארץ-ישראל, אך מה רב ההבדל! כעת באנו בריש גלי, בני דור הגאולה השבים למולדתם אחרי ליל בלהות שארך שמיטה שלמה. לא ארהיב לבטא במלים את המית לבנו ורחשיו ברגע הנשגב, בו דרכו רגלינו על אדמת הארץ הקדושה, חלום זוהר שהפך למציאות. ליד הרציף נתקהלו המוני יהודים וחיכו בכליון עינים לבואנו. משירדנו מן הכבש פרצו תרועות גיל אדירות מכל העברים, שירת "התקווה" בקעה ממאות גרונים, ושליחי הסוכנות הרעיפו עלינו חבילות שי עד בלי די. אחר כך הוסענו במשאיות אל בית העולים אשר ברעננה, בלווית חיילים בריטיים מזויינים, ששמרו עלינו מפני התקפות של כנופיות ערביות בדרך.

עשינו בבית העולים עשרה ימים. ובאותו פרק זמן חל התאריך ההיסטורי של 29 בנובמבר 1947, היום בו החליטה עצרת או"מ על כינון מדינת ישראל. למחרתו של יום הרת-עולם זה נהרו ותיקי היישוב אל בית העולים עם סלים עמוסים לעייפה מטוב הארץ — שוקולד, ממתקים, פרחים, צעצועים לתינוקות וכו' — וחילקו בעין יפה ובמאור פנים את התשורות לעולים החדשים. עם תום "עשרת ימי המשתה" ברעננה הועברתי עם בני משפחתי אל בנימינה, לשם התיישבות קבע. נציגי הסוכנות נתנו בידי מכתב אל מזכיר מועצת הפועלים בבנימינה והמליצו עלי באדיבות רבה. נכנסתי בבטחון אל לשכת המזכיר ונחלתי מפח נפש. הלה קיבל אותי בפנים קפואות והפליט את המלים שהממו אותי כרעם: "פה אין מקום בשבילכם כי כבר קיבלתי שתי משפחות. תחזרו לרעננה". לא איבדתי את עשתונותי ועניתי:

"אם אין מקום לקליטת משפחה בת שלש נפשות, מה יהיה על רבבות ניצולי השואה המתדפקים על שערי הארץ, ומה יהיה על הארץ המחכה בכליון עינים לבואם של בניה-בוניה בהמוניהם?!". המזכיר הירהר קימעה, שינה את טעמו והפטיר בנימה כמעט אדיבה: "חכה פה רגע קט, עד שובי". כעבור שעה חזר כשהוא יושב על דוכנה של עגלה רתומה לשני סוסים חסונים. "מצאתי משהו לפי שעה" — בישר אותי וציווה אותנו לעלות על העגלה עם צרורותינו הצנועים. המזכיר הסיע אותנו אל ביתו של תושב ותיק, בשכונת יעקב, מר דוד שלו. ליד השער חיכה לנו בעל הבית. בירך אותנו בסבר פנים יפות, הזמיננו אל מגוריו ועזר במו ידיו להכניס את החבילות. המזכיר הציע לאכסן אותנו במבנה הלול לשעבר, שהפך לחדר מגורים, אך מר דוד שלו נרתע לשמע ההצעה. "חס וחלילה — נזף במזכיר — אורחים יקרים אלה יגורו בבית, ואלו בני יעבור

ללול". כששה שבועות שהינו במחיצתה של משפחת שלו העדינה, עד שקיבלנו חדר מגורים משלנו. כל בני המשפחה — יוצאי גרוזיניה — גילו כלפינו מידת הכנסת אורחים מתוך הארת פנים כאברהם אבינו, ואלו מר שלו נעלב כאשר הצענו לו תשלום לכל הפחות תמורת המזון שהעניק לנו. אחר כך נודע לי, שאדם דגול זה השקיע את כוחו והונו רבות בשנים במבצע שראה בו יעד-חיים: לעמוד לימינם של עולים חדשים ולעודדם במעש ובעזרה עד עבור חבלי הקליטה. לא אחת סיכן את חייו בתקופת המאנדאט בפעולתו המחתרתית לשם השכנת מעפילים בלתי-חוקיים בשנות 48—1946. בעיצומה של מלחמת השחרור, בעמדו על משמרתו כאחראי לעבודות ביצורים בסביבת המושבה, נפגע מר שלו למוות על ידי פצצה ממטוס קרב עיראקי. ביחד אתו נהרג גם זילנסקי, עולה חדש מרוסיה שהתיישב לפני ימים מעטים בבנימינה. הגורל האכזרי הנחית את ידו הקשה כעבור זמן קצר על המשפחה הנדיבה שוב ללא רחם: אשתו מתה מרוב צער, ואלו שנים מבני שלו קיפחו את חייהם ללא-עת, האחד בעקבות מחלת סרטן והשני בתאונת דרכים... אגב, התנהגותו החלוצית של דוד שלו הי"ד שימשה מופת לרבים מתושבי השכונה, אשר נחלצו גם הם להורדת מעפילים בחופי קיסריה הסמוכה מתוך מסירות-נפש.

מכיוון שזכיתי לקורת גג משלי, לא גיליתי בררנות בנוגע לעבודה, אלא בירכתי על כל מלאכה שנזדמנה לי. עם תום העבודה יצאתי בחבורת כל הגברים אשר כוחם במותנם לכרות שוחות-מגן מסביב למושבה, כי סכנת ההתקפות מצד כנופיות ערביות עמדה בעינה. בלילות עסקנו בשמירה, ונשקנו הסתכם ברובה אחד, חמשה כדורים ושני רימונים לחוליה בת חמשת אנשים. מכל מקום עלה בידינו להגן על המושבה מפני צר ואויב. בסביבתה של בנימינה רחשו באותם הימים כנופיות שהסתתרו במערות ובנקיקי הסלעים, אולם התחמקו מעימות חזיתי, מתוך הנחה שכוחותינו עדיפים פי כמה. הבריטים סייעו בעקיפין ובמישרין בידי הכנופיות ומיררו את חייו של הישוב העברי. לא-אחת נענו, כביכול, נהגים צבאיים בריטים לבקשתם של טרמפיסטים יהודיים שחיכו לצד הכביש, ונתנו להם לעלות על הרכב. אחר כך עשו הנבלים בזדון את דרכם לעבר כפרים ערביים, שהמו מרצחים, וציוו לאורחיהם לרדת בגלל תקר. משירדו הטרמפיסטים לפי תומם, לחץ הנהג על הדוושה והסתלק, ואלו הנלכדים בפח היו טרף לערבים שואפי דם יהודי.

עם פרוץ מלחמת השחרור נתגייסתי לצבא ואחרי אימונים מזורזים נשתלבתי ביחידה קרבית. יחידתי השתתפה בקרבות עזים ועקובי-דם, בעיקר בסביבת ירושלים ורמת רחל. אין את נפשי לשטוח מעללי גבורה מן הימים הנשגבים ההם, אולם אירוע אחד נחרת בזכרוני ומשווע להעלותו מתהום הנשיה. לצדי

נמצא בשוחה בה התחפרנו בחור מניצולי המחנות, כאשר אש קטלנית ניתכה על הגיזרה מן העמדות הערביות במרומי ההרים והפילה חללים על ימין ועל שמאל. לפתע נתקף הבחור פלצות ועמד להתחמק מן השוחה ולהימלט על נפשו. הרגשתי בכוונתו, תפשתיו בשרוולו ולחשתי לאוזנו מלה יחידה: "נקמה". פניו של הצעיר האדימו מבושה, עיניו נתמלאו דמעות, וגם הוא הפליט בקול חנוק מלה בודדה: "שכחתי". מיד השתטח שוב לצדי, לפת את הרובה ושיגר צרורות לעומת האויב, מתוך זעקה עצומה: "נקמה, נקמה!". הקרב ארך אך כמה שעות ונסתיים בהסתערות על העמדות המבוצרות ובכיבושן. הפלוגה בה נשתלבתי, מורכבת רובה ככולה אודים מוצלים מכבשנים, הצטיינה במיוחד במבצע זה. היה בזה ממש מעשי נסים, שאיש לא נפגע מבין 80 החיילים של הפלוגה. הערבים נסו מנוסת חרב והותירו במקום את חלליהם. בכיסיהם של החללים הערביים נמצאו מיסמכים שהעידו, שרבים מהם אינם אלא גרמנים, פולנים ואוקראינים...

למחרת הועברה הפלוגה מרמת רחל לצפת. מצב הרוח של הפלוגה היה מרומם. בדרך לייעד החלפנו זכרונות מתקופת השואה, מתוך הקשים להווה הנפלא בו ניתן ליהודים לעמוד על נפשם ולהיפרע מאויביהם. סמוך לצפת נתקפה שיירת המשאיות הצבאיות על ידי מטוסי האויב, והפעם פגע המלאך המשחית קשות בפלוגת ניצולי המחנות: שלשה הרוגים וארבעה נפצעים. ביום השני זכתה הפלוגה לקבלת פנים "חמה" בהרי הגליל העליון, וגם בקרב זה הוכיחו ניצולי הכבשנים את מסירותם הנלהבת ולחמו בחירוף נפש, שכם אל שכם עם ותיקי היישוב. האויב נהדף וסבל אבידות קשות, וכל הגליל העליון נשתחרר.

ישראל יצאה וידה על העליונה ממלחמת הקוממיות, אולם מחיר יקר עד למאוד שולם תמורת הנצחון. אלפי בניו ובנותינו, עדית הנוער, הקריבו את חייהם הצעירים למען המולדת, וביניהם מספר רב של שרידי השואה אשר נלקחו למערכות המלחמה עם רדתם מן האניה ולא זכו בכלל להזין עיניהם מתפארת ארצנו. בשדה הקרב נקטלו אודים מוצלים ששרדו אחד מעיר ושנים ממשפחה, פשוטו כמשמעו — שרידים יקרי-המציאות של קהלות קדושות אשר נחרבו על כל נפשותיהן. ההשגחה העליונה סוככה עלי ונפשי היתה לי לשלל גם במלחמת השחרור, אף כי לא-אחת היה כפשע ביני ולבין המוות. גם בחלקי נפל התואר המחריד של "שנים ממשפחה", מכיוון שאני ואחי אברהם בלבד שרדנו מבין משפחה ענפה בת עשרות נפשות, ובתוכה בית-אבא על תשע נפשותיו. רעיתי גם היא בין "ברוכי-המזל" הללו: הוריה ואחיה נשרפו בכבשני הנאצים. גדול כים שברך, עמי הטבוח, ומי ינחם את שרידיך הניצולים! האומנם נחוץ להרים כשופר קולו: זכור? האומנם יתכן לשכוח את השואה?

בחלום ובהקיץ

אני מרבה לסור אל בית אבא — בחזיון לילה. לרוב חוזרת ונשנית תמונה המזעזעת את נימי נפשי: אבא יושב בתוך חבורה של חסידים המסלסלים מזמורי תהלים בנימה עצובה ובעינים דולפות מתוגה. אחוז פלצות ושטוף-זיעה אני ניעור משנתי ולבי הולם כפטיש. מבלי משים עולים בזכרוני דבריו הקדושים של אבא במכתבו האחרון ששיגר אלי בהיותי בקיבוץ ההכשרה בגרוכוב. אבא ציווני להניח תפילין מדי יום, ולדאבון נפשי נכשלתי בצוואה זו, בעטיים של הפגעים אשר פקדו אותי.

עם בוא מסכת זכרונותי לקצה, ברצוני לרשום מאורע נפלא שהתרחש בראשית שהותי בישראל, בסימן "בדידי הווא עובדא" — מעשה בחלום מוזר שהפך למציאות, ויהי לי הדבר לחידה. יתכן שסיפור המעשה יעלה חיוך על שפתותיהם של קוראים קטני-אמונה, אך בזה לא תיפתר התעלומה. היה זה בשנת 1948, אחרי שחרורי מן הצבא ושובי הביתה. לפתע נפלתי למשכב ואושפזתי דחופות בבית החולים בילינסון בפתח תקווה. מחלתי היתה אנושה והסימנים העידו על לקותה פנימית חמורה. מנהל המחלקה הפנימית, פרופסור פבזנר, גילה את אוזני, שרק ניתוח מסובך עשוי להציל את חיי. "אשר לסיכויים — הוסיף הפרופסור בנימה אבהית — הרי הנך בעל בטחון, ואם נגזר עליך מי יחיה אין לך מה לדאוג". הסכמתי לניתוח והפרופסור קבע את תאריך הביצוע ליום רביעי בשבוע. בה בשעה נתן הוראות בדבר ההכנות המקובלות — בדיקות שונות, צילומי רנטגן, דיאטה וכיוצא בזה.

בליל יום ב' נרדמתי מתוך מכאובים ואחלום חלום מוזר הניצב עוד כעת לנגד עיני. נמצאתי באולם מרווח, צפוף מפה אל פה יהודים קשישים מגודלי זקני-שיבה ופיאות מקורזלות, כולם עטופי טליתות, וארשת פניהם שלא מעלמא הדין. אחד הישישים ניגש אלי, הסתכל בי בעינים מפיקות רוך וחבה, ושאל בנועם: "למה חדלת מלהניח תפילין? אל לך לחלל את צוואתו של אביך הקדוש!". באותו רגע הקיצותי ושיבי דא לדא נקשן. הריני מודה ומתוודה, שאומנם צדק הזקן המיסתורי בנזיפתו. בראשונה הפרתי את צוואת אבא מתוך אונס, במחנות ההשמדה, ואחר כך נעשה ההרגל טבע. בכליון עינים ציפיתי לאור הבוקר, כי בשעות המוקדמות נהגה אשתי לבקר אצלי. משהתקרבה רעיתי אל מטתי, אמרתי לה: "אנא, מהרי הביתה והביאי לי טלית ותפילין, כי בנפשי הדבר". אשתי עשתה כרצוני, ואחרי שעה קלה התעטפתי בטלית והנחתי תפילין

אחרי הפסקה של למעלה משבע שנים. מעודי לא שפכתי שיח לפני היושב בשחקים בדבקות כה עצומה, וביקשתי סליחה ומחילה מאת אבי על שזילזלתי בצוואתו ולא קיימתי מצוות כיבוד-אב אחרי הסתלקותו.

אחר הצהרים בא הפרופסור אל הפנימיה לביקור היומי ודרש מאת האחות את צילומי הרנטגן שלי. משהביאה לו את הצילומים התבונן בהם הפרופסור רגע-קט ונזף באחות: "מה זה החלפת את היוצרות! הרי הגשת לי צילומים של חולה אחר". האחות טענה, שאכן אלה הם צילומי, אולם הפרופסור שיסע את דבריה: "אל תבלבלי את המוח! בצילומים הללו אין זכר לתיסמונת המחלה כפי שאיבחנתי אותה ללא צל של ספק". הפרופסור הורה לצלם שוב את בטני מכל הזויות ולהיזהר מכל החלפה. למחרת הוגשו לפרופסור הצילומים החדשים, והנה כמוהם כקודמיהם מכחישים את האבחנה החמורה. הפרופסור לא האמין למראה עיניו, הזעיק ליד מטתי את צוות עוזריו, שיטח בפניהם את פרטי המקרה וסיים בהתפעמות: "מאז ומתמיד אני נמנה עם החופשיים קטני-האמונה, אולם מה שהתרחש ליהודי זה הוא בגדר מעשי-נסים, בניגוד לאמת המדעית, ואומר דרשני". תוכנית הניתוח נגנזה בו במקום, וכעבור שבוע יצאתי את בית החולים בריא ושלם בגוף ובנפש.

בזה תמו ונשלמו זכרונותי מתקופת האימים של גזרות היטלר ימ"ש ומתקופת המעבר מאפלה לאורה עד כמה שידי הדלה מגעת. כיום אני יושב בתוך עמי במדינת ישראל העצמאית והחופשית, מוצא את מחיתי הצנועה מיגיע כפי, ואיני בא חלילה בטרוניא אם משהו אינו מתנהל כשורה ומכשולים חוסמים את דרכי. אני נרגש ונפעם נוכח הנפלאות הנשגבות המתרחשות מדי יום במדינתנו, הן במישור הבטחוני והן במישור של קיבוץ גלויות, בנין הארץ ותחית שפת הקודש. הריני מרכין את ראשי ביראת כבוד ובהערצה בפני בנינו ובנותינו האמיצים ללא-חת, העומדים על המשמר יומם ולילה בחירוף נפש, חיילי וחיילות צה"ל, ומגינים על גבולותיה של ישראל השלמה ביבשה, בים ובאוויר ועל בטחונו של העם היושב בציון. הזכות הגדולה שהעניקה לי ההשגחה העליונה, לחיות ולעבוד במדינת ישראל ולראותה בבנינה, עם בירתה הנצחית ירושלים השלמה, מפצה אותי במידה רבה על הפורענויות והעינויים שעברו עלי בשנות הזעם והעברה. ישראל הפורחת והמשגשגת היא סמל הנקמה על טבח שש מאות רבבות הקדושים, תשובתו המוחצת של נצח ישראל על השואה שהחריבה שמנו וסלתו של עם ישראל, יהדות אירופה המפוארת. שמחתי על ששפר לי גורלי להימנות עם דור הגאולה מהולה בתוגה ויגון על אובדן בית אבי והרס הקהלות הקדושות ברחבי אירופה בכלל ובפולין בפרט. לנצח לא יגוו מנגד עיני דמויותיהם האצילות של הורי, אחי ואחיותי, דודי ודודותי, שארי ובני-עירי

זעלוב שנגדעו בידי המפלצות המנואצות במיתות משונות. לנצח לא ימוש מזכרוני החורבן השלישי, שלא היה כמותו מני היות אדם עלי ארץ.

לבי, לבי עליכם, מחמלי נפשי, זכרונכם חרות על לבי באש יוקדת לעדי-עד.

עם ישראל חי!!!

זכור, אבינו שבשמים, את נשמותיהם של שש מאות רבבות יהודיך בכל קצוות אירופה, גברים ונשים, נערי חמד ועלמות חן, זקנים ויונקים, רבנים, סוחרים ובעלי מלאכה, עמלים ואמידים, קבצנים ותעשיינים, תינוקות של בית רבן ובחורי־ישיבות, סטודנטים וסבלים, אנשי רוח ופשוטי עם, גדולי אמונה וקטני אמונה, חסונים ותשושים, בדחנים וקברנים, אנשי צמרת ונחבאים אל הכלים, אשר נספו כולם, כולם על קידוש השם והעם בשנות הזעם והעברה ה'תרצ"ט—ה'תש"ה (1939—1945).

זכור גם אתה, אחינו, וזכרי גם את, אחותנו, בארץ ישראל ובתפוצות, את השואה האיומה אשר הכריתה את נזר עמנו — רוב מנינה ורוב בנינה של יהדות אירופה.

אל שכוח, אל סלוח!!!

זכור, זכור, זכור!

יזכור

סבים וסבות, אבות, אמהות ובחיקן עוללים,
טהורים, צחורים ונוגים, מאפר, מסבון עולים,
לקינת־"יזכור" בציבור בצוותא אתנו האודים,
הנמקים ביגון־עולמים, קודרים, סחופים ומרודים.
יחדיו נעורר מספד על כבות שמשכם בצהרי־יום,
מול צללות שלדיכם ברתת נעמוד דום.
רחוק יום נקם ושילם, אך בטח בוא יבוא
ונקם ישיב אלהים לעם טמא ימח שמו.

רשימת הפרקים

	עמוד
ז כ ו ר !	
פתח דבר	13
ברקי החורבן באופק	15
היה היה בית אבא	19
התחמקתי לקיבוץ הכשרה	22
ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה	25
ראשית נדודי בעולם התהו	28
שוב בבית אבא	30
גיטו, טלאי צהוב ושאר ירקות	34
גנבת גבול שלא עלתה יפה	36
דרכי למדור הגיהינום הראשון	38
קבלת פנים במחנה ראבציסקאיה	40
וימררו את חייהם בעבודה קשה	42
מי בחנק ומי בהרג	43
מגפת הטיפוס עושה שמות	46
גיהינום ושמו שטייניג	47
בראש השנה יכתבון	50
... וביום צום כפור יחתמון	53
חיבוט הקבר נוסח קרייזינג	56
הגרדום מושל בכיפה	58
"טיול שעשועים" לעיר פוזנן	61
על פת לחם יפשע גבר	63
אושוויץ, אסיר מספר 143926	65
ולמלשינים אל תהי תקווה	70
פנים אל פנים עם מלאך המוות ד"ר מנגלה	72
רופא שיניים עושה חיל	75
"אורות" וצללים במחנה פינפטייכן	77
הצבא האדום הולך וקרב	80
נא להכיר — מחנה הריכוז גרוס־רוזן	81
פורים, פורים לנו	82

חיבוט הקבר על גלגלים 85
"אתר הנופש" מאוטהאוזן 88
קפיצה מן הרכבת הדוהרת 91
מאפלה לאורה 96
לקראת מחר זוהר 98
גילגול מחילות באירופה המשוחררת 100
עוד אחי אברהם חי! 103
שאו ציונה נס ודגל 105
בבטן אניית המעפילים "התקווה" 107
קפריסין — תחנה אחרונה בגולה 109
שם בארץ חמדת אבות 111
בחלום ובהקיץ 114
עם ישראל חי . . . . . .
יזכור . . . . . .

והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה

(דברים, כח — לד)

חלום בלהות בתמונות

תודתי העמוקה נתונה בזה למכון "יד ושם", ירושלים ולמוסיאון ע"ש יצחק כצנלסון, לוחמי־הגיטאות, על העמידם לרשותי בנדיבות את החומר התעודתי למדור זה.

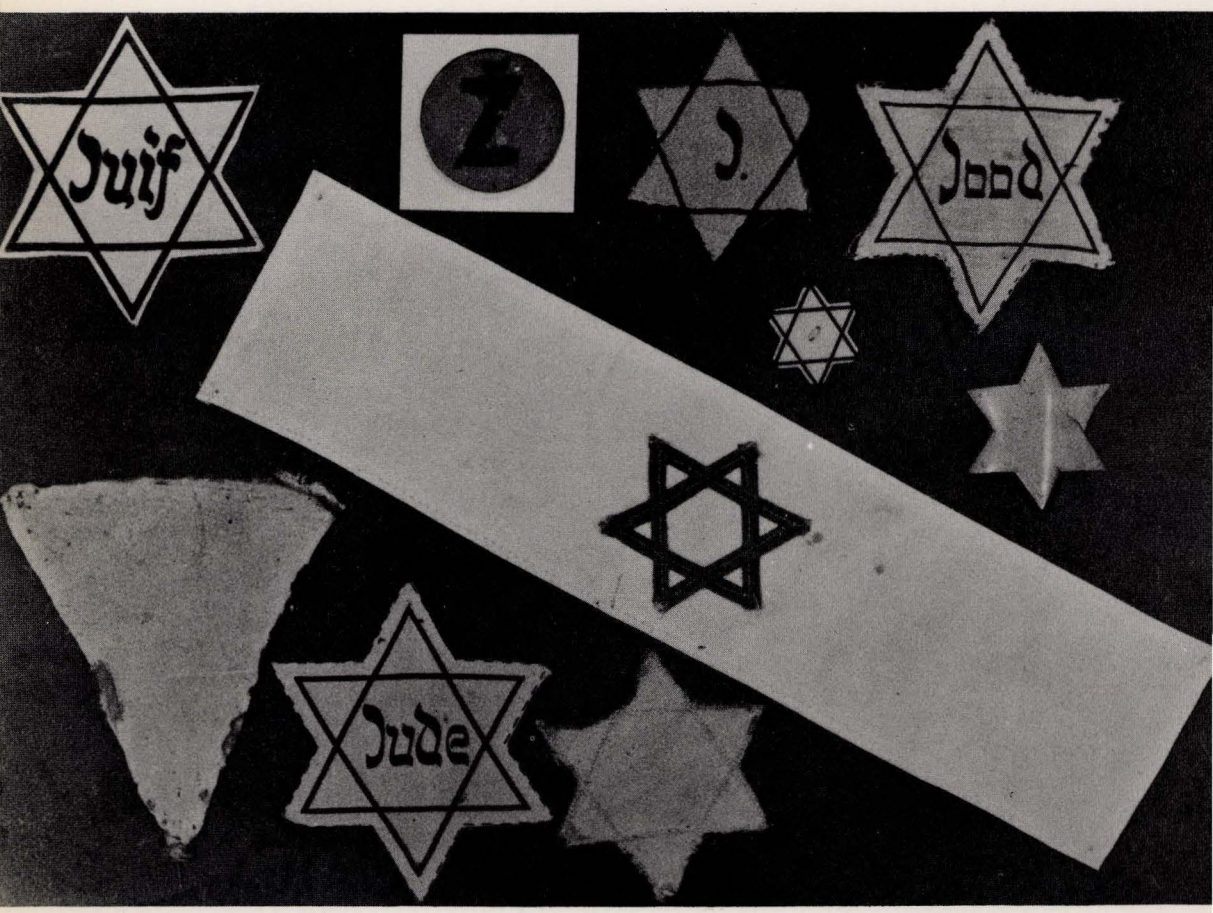
חן־חן לעתונאי דוד י. זכאי, חיפה, על הייעוץ המקצועי.

ה מ ח ב ר

אותות קלון בנוסחאות שונות

געלע "שאנדלאטעס" אין פארשיידענע נוסחאות

Various Kinds of humiliating stigmas, borne on the sleeves.

קדימה לעבודת פרך !
מארש צו צוואנגסארבעט
On the way to forced labour

בעיצומה של עבודת פרך
עבודת פרך אין סאמע ברען
In the camp of forced labour

תספורת נוסח גזרות היטלר

מען שערט יידישע בערד

Nazi scissors are working

ילדים — הקרבן הטרגי ביותר של השואה
קינדער — די טראגישסטע קרבנות פון פארבערעכן
The most tragic victims . . .

גירוש יהודי ק"ק שעדליץ לכלייה
די שעדליצער יידן אויפן וועג צום אומקום
The jews of Shedlitz are chased to massacre

למה יאמרו הגויים איה אלהיהם!
הענט וואס שרייען "נקמה"
Hands of doomed to the gallows

יהודי ק"ק זעלוב בצפורני הרוצחים

יידן פון זעלאוו אין די לאפעס פון די נאצים

Jews of Zelov in the claws of Nazi

פשטה שמועה, שהגרוש הופסק

ס׳איז זיך פאנאנדערגעגאנגען א קלאנג אז דער גרוש איז אפגעשטעלט געווארן

Rumors : no more deporation . . .

שמעת ? אולי אלוהים שמע בתפילותינו ? . . .

האָסט געהערט ? אפשר האָט גאָט אויסגעהערט אונזערע תפילות ? . . .

The last news

היינו ללעג ולקלס בגויים
צו שאנד און צו שפאט
Scoffed and humiliated

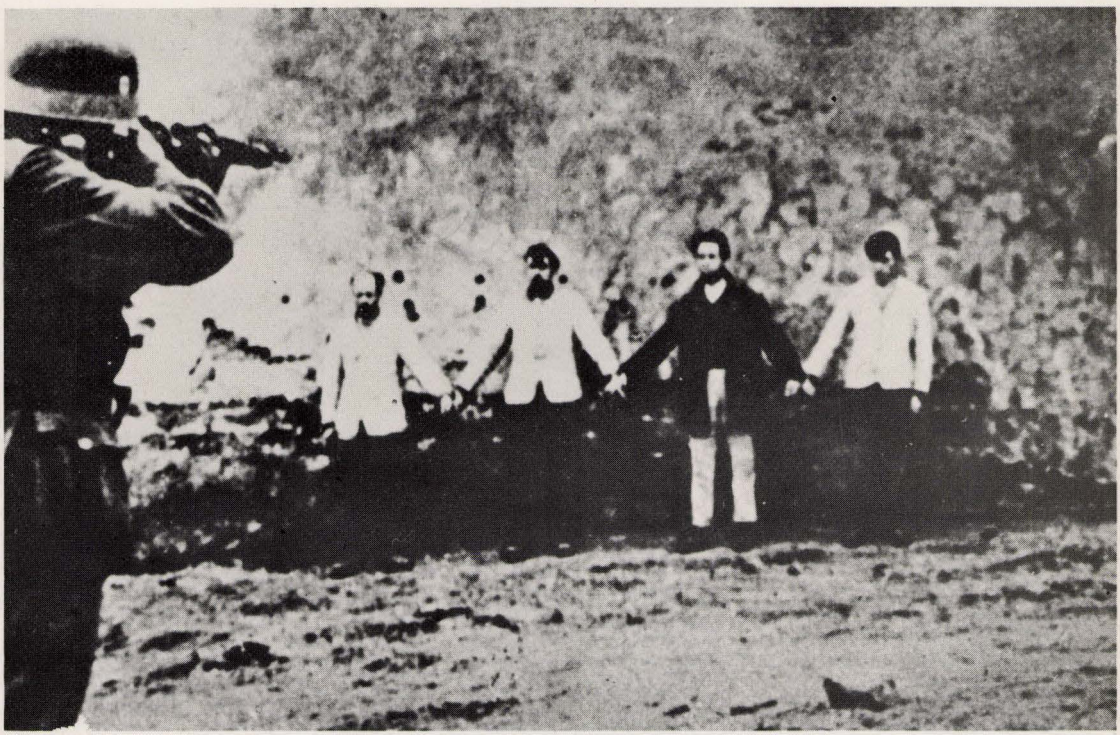

ללא מלים
אן פירושים
Without commentary

צחוק השדים המנואצים
די טמא שדים האבן הנאה
Nazi-demons make merry

מול לוע המקלע
א רגע פארן אומקום
Last moment before execution

לוחמי גיטו ורשה שהוצאו מן הבונקרים

וואַרשעווער געטא־קעמפערס ארויסגעטריבענע פון די בונקערס

Warsaw ghetto-resistants forced out from bunkers

מי בחנק
יידן באמבלען אויף תליות
Hanged jews are amusing

משלוח לטבח
טויטנטראנספארט
To the massacre

הגירוש לא פסח על בתי חולים
די עוואקואציע פון מסוכן שלאפע
The sick ones were not spared

ווידוי לפני הסוף המר
ווידוי פארן ביטערן סוף
Last prayer before death

ללא מלים
אן פירושים
Without commentary

שער הכניסה לגיהנום אוישוויץ
טויער פון גיהינם אוישוויץ
Gate of entrance to Auschwitz

אוישוויץ : מי למות ומי לעבודת כפייה

אוישוויץ : ווייבער, קינדער, זקנים — צום אויוון !

Women, children and old people to the crematory

אוישוויץ : מחכים בתור לשרפה עד שיתפנה הכבשן

אוישוויץ : זיי ווארטן אין דער ריי ביז דער אויוון וועט זיך אויסליידיקן

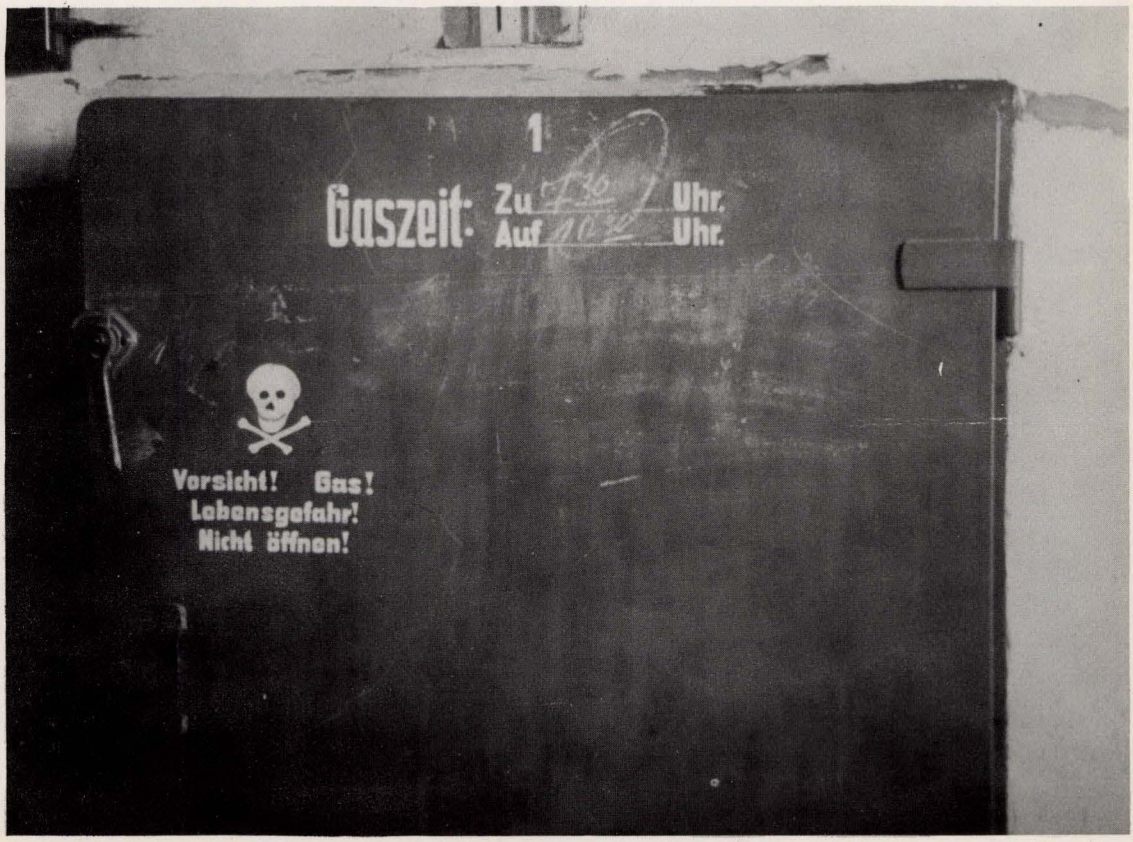
Waiting for their tour to be burnt

דלת תא הגאזים

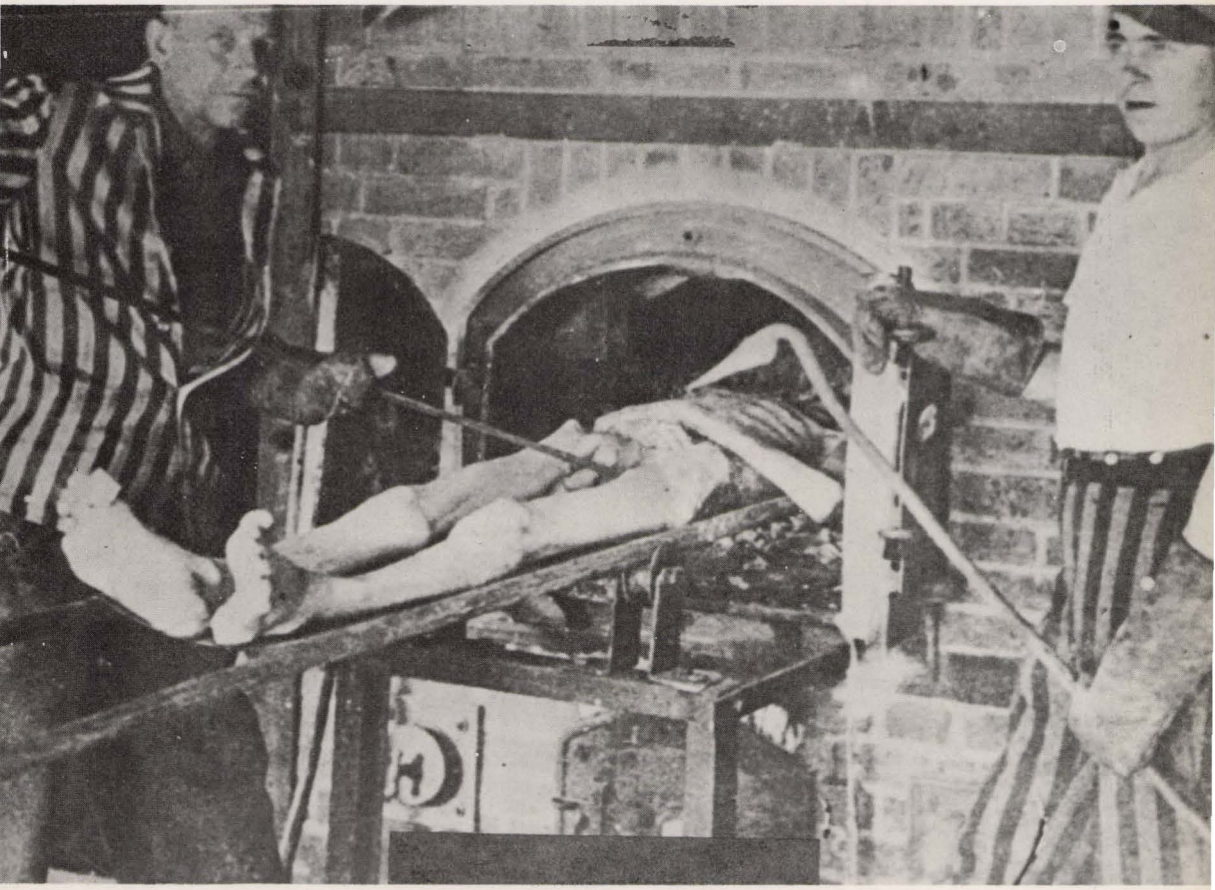
דאס טירל פון דער גאזקאמער

Orifice of the gas-releasing chamber

השלב שלאחר תא הגאזים
דער המשך פון דער גאזקאמער
The following phase

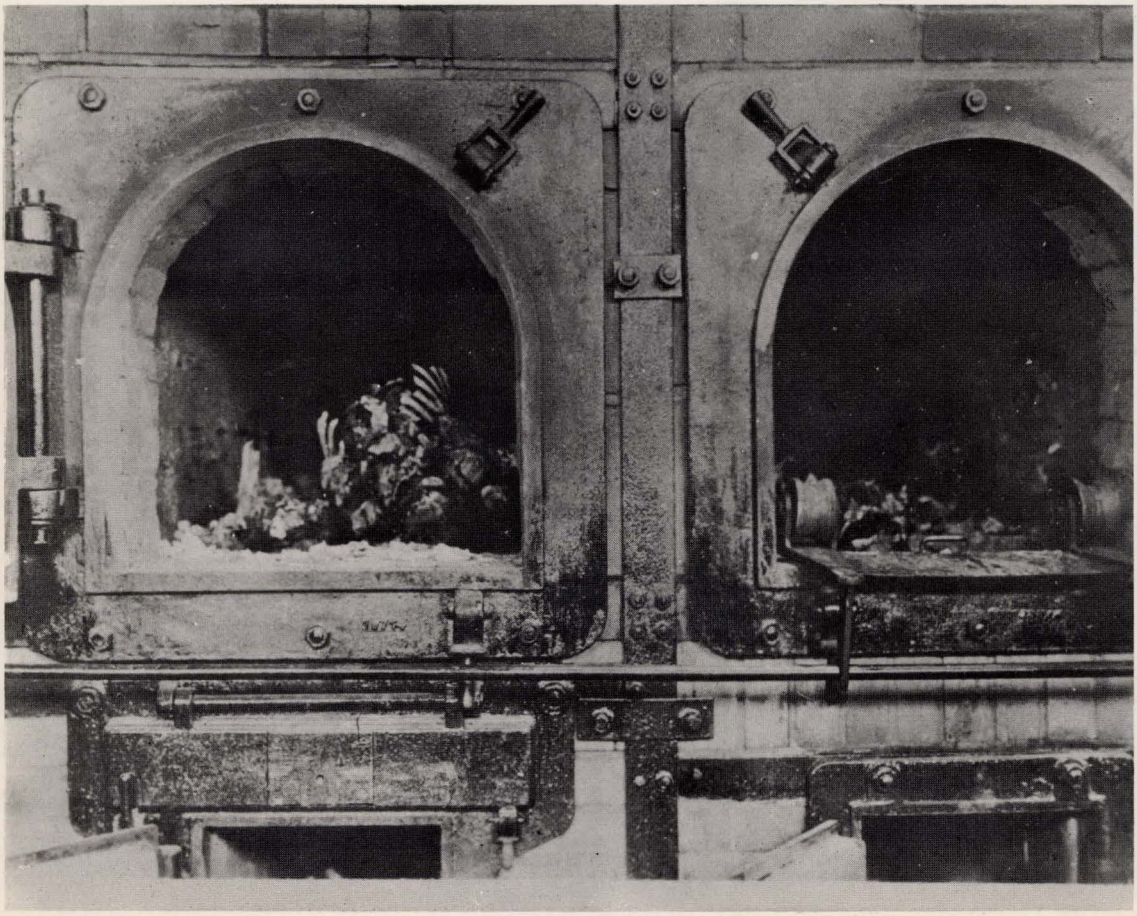

ישר לתוך הכבשן

אין אויוון אריין!

Pushed into the furnace

ידים פרושות מלוע הכבשן
הענט שטארצן פון די אויוונס
Hands of the doomed to cremation

עשן הנשמות
דער רויך פון די נשמות
Smok of the Souls

גל העצמות והאפר במחנה מיידאנק
אש און ביינער פון קדושים אין לאגער מיידאנעק
Ash and bones of martyrs at Maidanek

אוישוויץ : גדר תייל מחושמל מסביב למחנה
אוישוויץ : פלויט ארום לאגער, עלעקטריש אנגעלאדן
Auschwitz : Fence charged with high-tension current

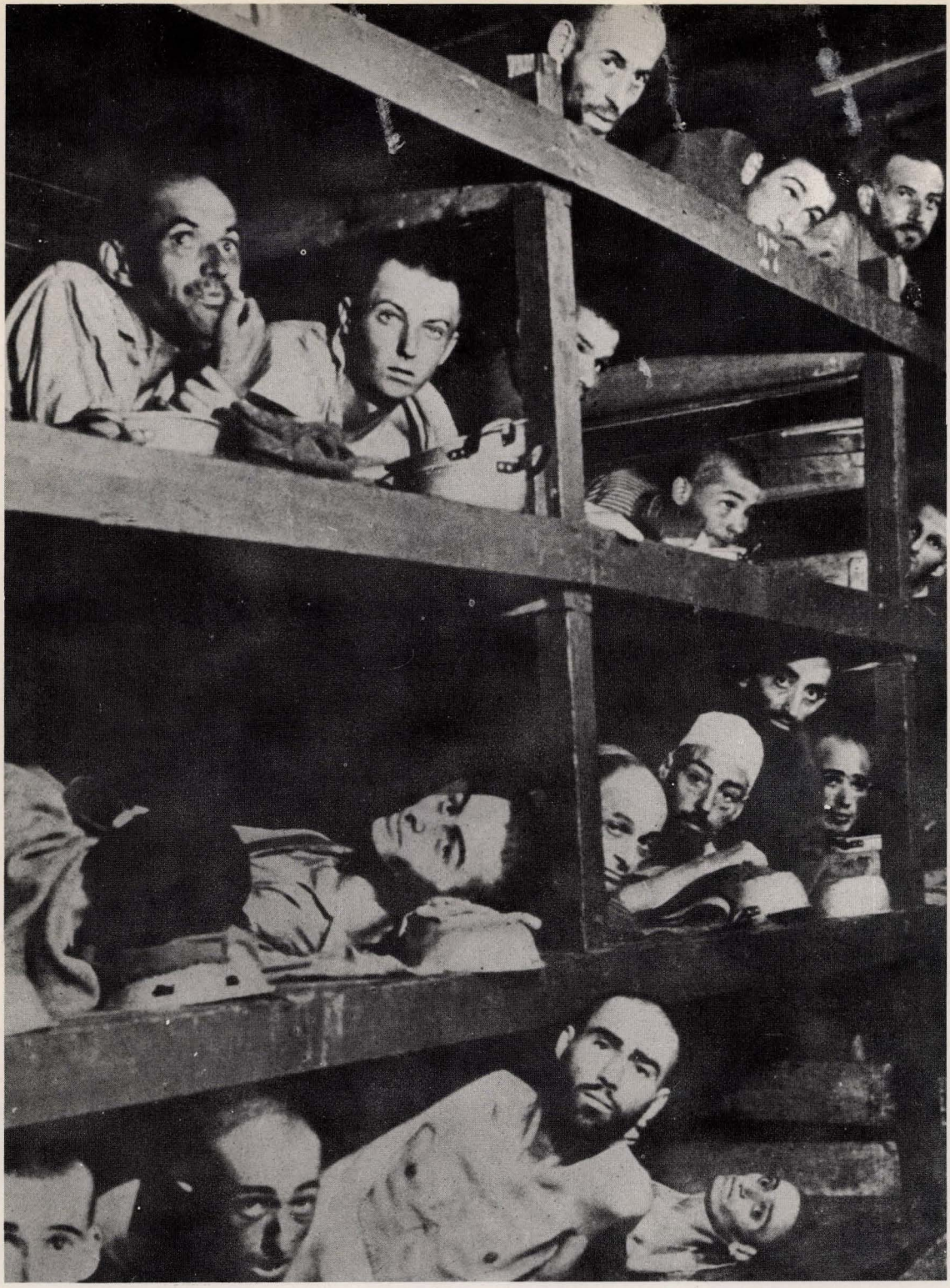
"טיפול יסודי" בעציר יהודי
ער זשיפעט נאך, טא מוז מען אים "דערלעדיגען"
Tortured to death

חיות טרף מהלכות על ארבע בשליחותן של חיות טרף מהלכות על שתיים

פירפיסיקע חיות טון די שליחות פון צווייפיסיקע חיות

Nazi-dogs dressed to kill jews

אוישוויץ : על מצע הקרשים בלילות זוועות

אוישוויץ : אויף די געלעגערס אין וויסטע נעכט

Night's "rest" in Auschwitz

גם הוא היה פעם אדם...
אויך געווען א מאל א מענש...
He, too, was once a man...

אוישוויץ : ילדים — שפני נסיון של ד"ר מנגלה

אוישוויץ : ד"ר מענגעלע מאכט אויף זיי "ווייסנשאפטלעכע אפערציעס"

Dr. Mengele's human guinea-pigs

מוצרים מעורות הקדושים
אויסארבעטונגען פון הויט פון קדושים
Products made of human skins in Auschwitz

לפני ולפנים במחנה בריקנאו־אוישוויץ

אינעווייניק אין די בלאקן פון בירקענאן

Inside picture of a barrack in Birkenau-Auschwitz

6000 יהודים מוחזקים ערומים בחצר המחנה. אחרי יממה נמנו ביניהם 140 מתים.

6000 יידן מוזן שטיין נאקעטע א מעת־לעת אין הויף פון לאגער. סך הכל : 140 קרבנות

6000 jewish prisoners forced to stand naked in Mauthausen 24 hours. Result : 140 victims.

בצר לו מצא את "גאולתו" בסבך התייל המחושמל

ער געפינט די "ישועה" צווישן די עלעקטרישע דראטן

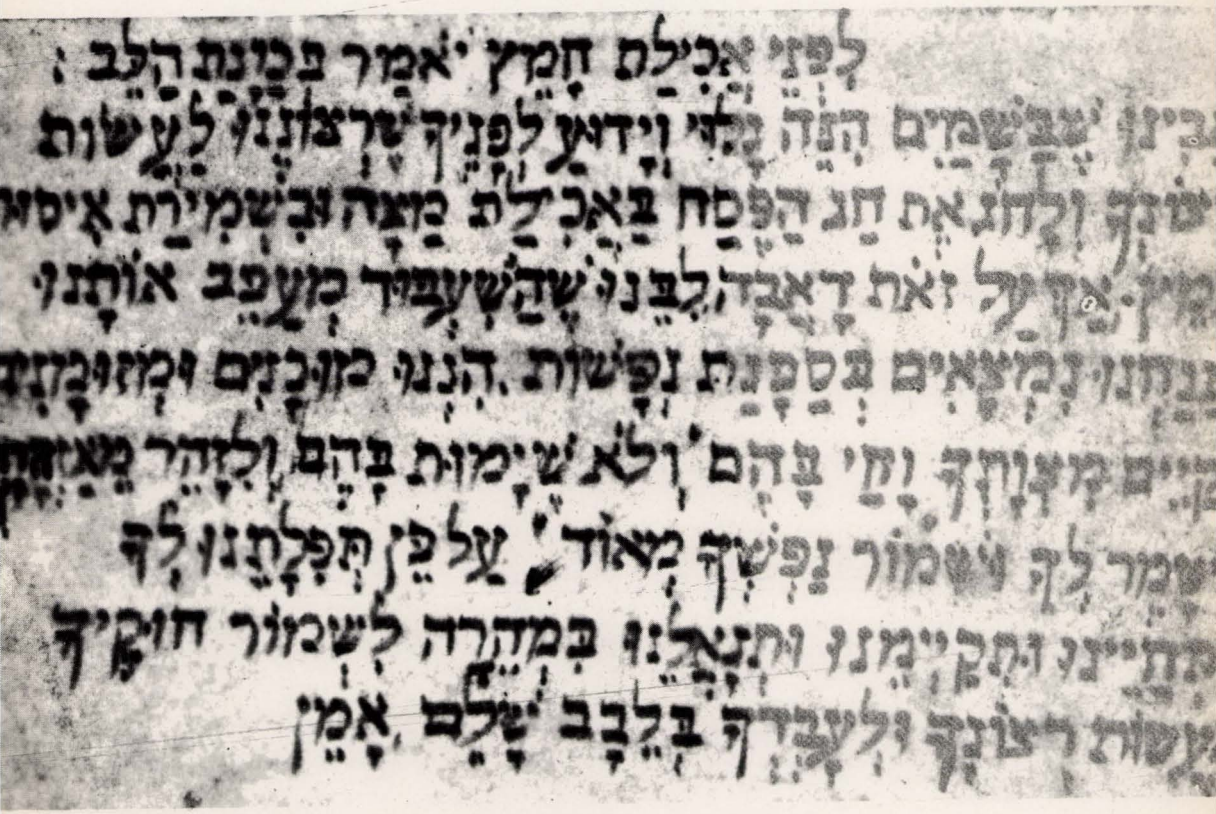
He finds redemption between the fences

ככר הגרדום במחנה עבענזע
תלייה־פלאץ אין לאגער עבענזע
Gallow's place in Ebensee

פגע רע ושמו "כ נ י ם"
לייז דערגייען די נשמה
Delousing the only shirt

תפילה לאכילת חמץ בפסח

א תפילה אויף עסן חמץ אין פסח, אין די לאגערן

Prayer before consummation of leavened forbidden bread on Passover.

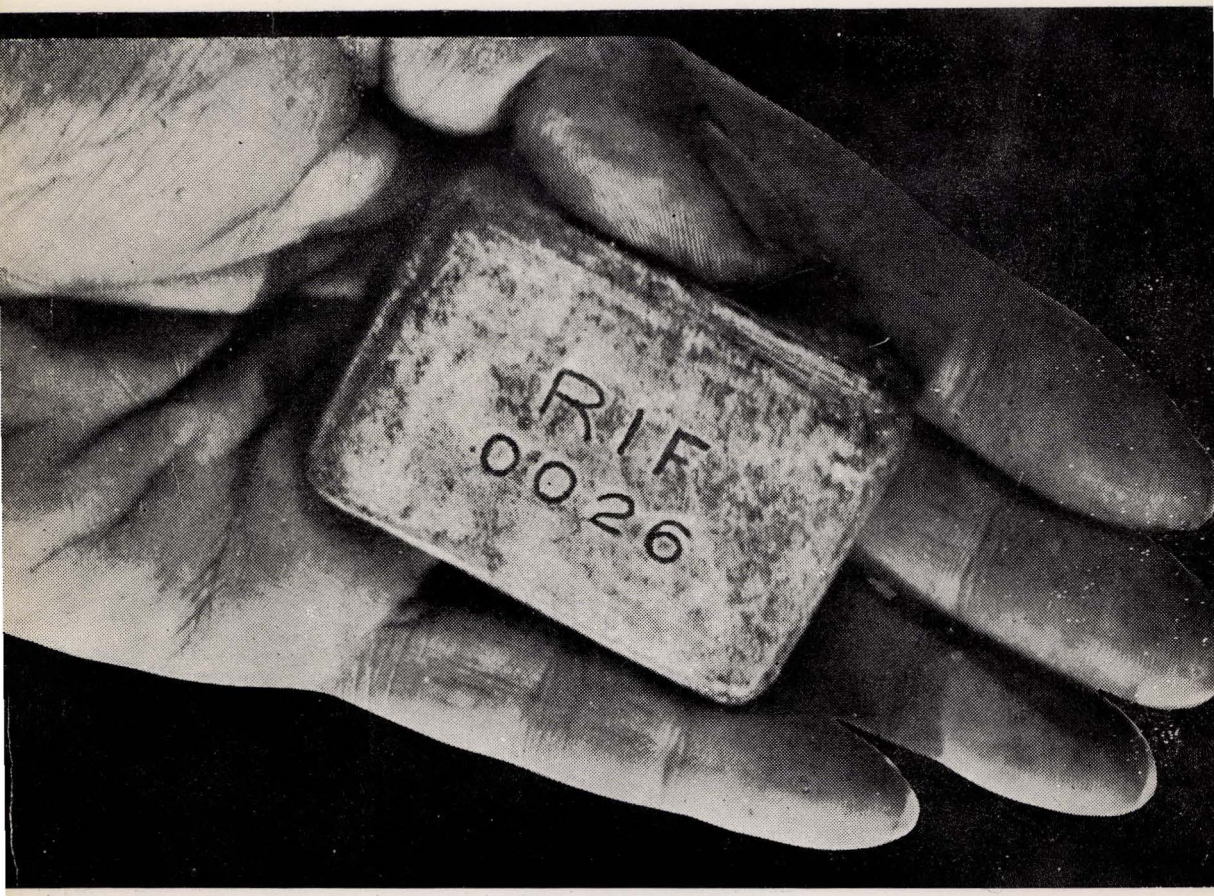
"מכונית המות" שבה נחנקו המגורשים בגאזים הנפלטים מן המנוע
דער לאסט־אויטאָ אין וועלכן מען האָט מיט גאז געשטיקט די אַרויסגעשיקטע יידן
The death truck

מגוויות הנרצחים הוצאו שאריות השומן, ששמש לתעשית סבון
פון די קערפערס פון די דערמארדעטע האָט מען אויסגעצויגן די לעטצטע
טראָפּנס פעטיקייט, פון וועלכע מען האָט גענאכט זייף
The corpses "supplied" the fat, the fat became soap . . .

סבון "ריף" שנוצר משומן הקדושים
זיף "ריף" געמאכט פון פעטס פון קדושים
RIF-soap, made of the fat of killed jews, Auschwitz

מחנה עבענזע : יום ראשון לגאולה

לאגער עבענזע : אין טאג פון דער ישועה

First day of redemption : Camp Ebensee

אחרי השחרור : התליינים נאלצים לפנות את גוויות קרבנותיהם

נאך דער באפרייאונג : נאצי־תליינים מוזן ברענגען צו קבורה זייערע קרבנות

Captured SS-devils forced to bury the corpses of their victims

